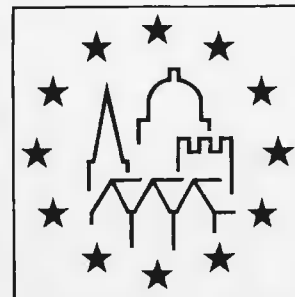

DMS

**Open
Monumentendag
Vlaanderen**

**zaterdag 11 september 1999
&
zondag 12 september 1999**

**Via Europa,
reisverhalen in steen**

prijs: 50 fr

**Via Europa,
reisverhalen in steen**

Het thema "Europa" van de Open Monumentendagen op 11 en 12 september 1999 biedt het Europacollege de mogelijkheid de goede band met de stad Brugge nog te versterken. Het is tevens een unieke gelegenheid om de viering van het 50-jarig bestaan van het Europacollege extra luister bij te zetten. Het Europacollege is een unieke en innoverende post-universitaire instelling van Europese studies waar telkenjare meer dan 250 studenten uit meer dan 30 verschillende landen een eenjarige gespecialiseerde opleiding volgen in Europese rechtstudies, economische, politieke en administratieve wetenschappen of in sociale studies.

Het Europacollege is verheugd om het "centraal informatiepunt" voor de Open Monumentendagen Brugge te huisvesten op Dijver 11.

Het Plaatselijk Comité voor het Europacollege heeft in alle opengestelde monumenten, die dit jaar het Europees architectonisch en historisch erfgoed centraal stellen, een citaat aangebracht. De citaten zijn zorgvuldig gekozen uit de 50-jarige boeiende geschiedenis van het Europacollege. Ze werden uitgesproken door Europese personaliteiten naar aanleiding van de academische openingszittingen van het Europacollege in Brugge.

Deze "rode draad" wil het belang van de Europese dimensie voor onze samenlevingen en voor de stad Brugge op een krachtige manier verwoorden.

Léonce Bekemans
28 juni 1999

Inleiding

In de meer dan veertig landen waar een Open Monumentendag plaatsvindt, is er in 1999 een collectief Europees jaarthema '**Europa, een gemeenschappelijk erfgoed**'. De Stuurgroep Open Monumentendag Vlaanderen boog het thema om naar '**Via Europa. Reisverhalen in steen.**'

Voor Brugge was een enthousiaste participatie aan deze 11de Open Monumentendag(en) evident. Brugge en Europa hebben immers iets met elkaar. In 2002 is de Stad bovendien één jaar lang, samen met het Spaanse Salamanca, Europese cultuurstad. De uitzonderlijke waarde van het bewaard gebleven erfgoed zal ongetwijfeld mee de selectie bepaald hebben.

Brugge is net als alle belangrijke Europese steden in feite samen met Europa ontstaan en vertoont alle kenmerken van deze Europese cultuur. Dit unieke erfgoed geeft de kans om een bijzondere reis in de tijd te maken maar tevens een manier te zoeken om op een hedendaagse manier om te gaan met dit verleden. Wij zijn zowel toeschouwer als acteur.

Ook Europa en erfgoed hebben iets met elkaar. De manier waarop met het erfgoed wordt omgegaan, de bewondering en de interesse ervoor lijkt een Europese ontdekking. Het zijn ook de Europeanen die overal ter wereld erfgoed of 'heritage' populair hebben gemaakt.

Er zijn heel wat geschreven getuigenissen bewaard waarin de schoonheid en het belang van Brugge wordt verwoord. Het lijken echter de Engelsen die als eerste (cultuur)toeristen in de 19de eeuw de aandacht op het erfgoed vestigden en dat dit architectuurpatrimonium in Brugge Europese kenmerken vertoonde of Europese verhalen herbergde, zag de Henry R. Addison reeds in 1848. In zijn reisgids '*Belgium as she is*'

schrijft hij: *Bruges is certainly one of the most curious old cities on the continent, retaining some portion of the architecture introduced by each nation, who in turn has ruled the destinies of this country.*

Het was vrij eenvoudig om een groot aantal monumenten te vinden die op een of andere manier aan het voorgestelde thema beantwoorden. Niettemin werd de definitieve keuze bepaald door de intrinsieke kwaliteiten of de betekenis van het monument en zijn geschiedenis en niet door de kwantiteit. Uiteraard is de participatie van de eigenaar van het monument een essentiële vereiste om dit culturele evenement mogelijk te maken.

Vierentwintig monumenten zullen op 11 en 12 september 1999 hun deuren openen voor de bezoeker. Alle vierentwintig hebben op één of andere manier een relatie met Europa. Soms was de architect van het gebouw een Europeaan, zoals Robert Chantrell die de neoromaanse torenbekroning van de Sint-Salvatorskathedraal ontwierp of Thomas Harper King die het oorspronkelijke ontwerp voor de Heilige-Magdalenenkerk kon ombuigen naar de toenmalige Engelse visie op het gebied van religieuze architectuur. De bouwheren van enkele belangrijke gebouwen waren niet zelden Europeanen, zoals de Florentijnen en de Genuezen die op enkele meter van elkaar merkwaardige natiehuizen optrokken of verbouwden. De Spanjaarden verbleven verschillende eeuwen in Brugge en trokken in en rond het zgn. Spaans kwartier talrijke huizen en pakhuizen op. De Engelse zusters van de priorij van Windesheim bouwden vanaf 1629 hun monumentaal klooster uit in de Carmersstraat, dat op een zeer behoedzame manier wordt beheerd. Nog in de 19de eeuw verscheen in Brugge een vrij jonge religieuze orde, die in Italië was gesticht. De zusters redemptoristinnen construeerden een bescheiden kerk en klooster in de Katelijnestraat en de eerste zusters in 1840 waren uit verschillende Europese landen

afkomstig.

Enkele belangrijke ambtenaren van de hertogen van Bourgondië lieten huizen na waarin hun verleden nog duidelijk afleesbaar is. Het hof Bladelin en het hof de Gros zijn daar heel boeiende voorbeelden van. De kunstminnende hertogen stimuleerden vaak hun ambtenaren om eveneens als mecenas op te treden en hun huizen met kunstwerken te verrijken.

Dat de interesse van de bouwheer soms verder dan Europa ging, wordt prachtig geïllustreerd in het eigendom van de familie Adornes, die in 1470 de Jeruzalemkapel laat bouwen. Deze familie was uit Genua afkomstig.

De 'Europese revolutie' in de godsdienst in de 16de eeuw, die beantwoord werd door de Contrareformatie, liet ook in het Brugse stadslandschap heel wat sporen na. Het meest sprekende voorbeeld is het jezuïetencomplex dat vanaf het eind van de 16de eeuw werd uitgebouwd aan de Boomgaardstraat. Pieter Huyssens, de Brugse architect van de kerk had duidelijke Europese ambities op gebied van architectuur. De jezuïeten zullen twee eeuwen lang een heel belangrijke rol spelen in het religieuze en culturele leven van de stad. Ongeveer gelijktijdig met de jezuïeten bouwden andere religieuze orden -met Europese roots- een nieuwe abdij of klooster binnen de Brugse stadsmuren. De cisterciënzer-abdij van ter Duinen aan de Potterierei is daar een uitgelezen getuige van.

Buitenlanders die in de Middeleeuwen Brugge bezochten, kwamen vaak eerst terecht in passantenhuizen. De twee belangrijkste, die ook als hospitaal functioneerden, worden opengesteld. Het hospitaal Onze-Lieve-Vrouw van de Potterie en het Sint-Janshospitaal zijn te bezoeken.

Dat Europa ook verdediging betekent, is genoegzaam bekend. Een voor velen ongekende site, het Fort van Beieren in Koolkerke, werd in het begin van de 18de eeuw gebouwd om de Stad

Brugge te verdedigen tegen de aanvallen van de Grote Alliantie. Het fort werd nooit belegerd en gelukkig nooit vernietigd. Op deze Open Monumentendag(en) kan de bezoeker dit 'monument ter verdediging' voor het eerst ontdekken. Europese littekens door de wereldoorlogen zijn ook in Brugge aanwezig. Het meest manifest worden de slachtoffers van deze verwoestende oorlogen in de militaire kapel in de Kartuizerinnenstraat herdacht. De Stad liet in de Oude Burg in 1930 een monumentale triomfboog als eerbetoon aan de slachtoffers verrijzen. Maar verspreid over de stad zijn een vijftigtal oorlogsmonumenten terug te vinden.

Bescheiden 'Europese' getuigen zijn de huizen met een Europees klinkende huisnaam zoals het huis *Amsterdam* of het huis in de Biezenstraat dat verkeerdelijk onder de naam *Torre van Londen* staat bekend. Heel wat (nu vergeten) huisnamen verwijzen naar de buurlanden.

Omdat de Open Monumentendag(en) veel meer is dan louter stenen bewonderen, werd ook dit jaar gezocht naar de geschiedenis en de mensen die achter deze stenen muren leefden of nog leven. Heel wat nieuwe gegevens werden opgespoord en de neerslag ervan is te lezen in deze brochure.

Er lijkt geen sleet te komen op het Open Monumentendagevenement. Er kan wel nog gestreefd worden naar een kwaliteitsverhoging, vooral op het gebied van de begeleiding van de bezoeker en de ontsluiting van de monumenten. Dit jaar wordt gepoogd om het leegstaande jezuïetencomplex, dat hoopvol op een restauratie wacht, op een andere manier te ontsluiten. Afwachten wat het wordt. Op Monumentenmaandag kunnen ook voor het eerst jongeren er een exclusieve begeleiding krijgen (en dit ook in het Fort van Beieren).

Er was voor het eerst ook een aangename samenwerking -gezien het thema- met het Europacollege en vooral ook het Brugge-Comité.

Deze samenwerking betekent een verrijking voor het evenement.

In 2000 zouden wij graag ook de huidige Europese (en niet-Europese) bezoekers een begeleidende folder in hun eigen taal kunnen aanbieden. Daarnaast zouden wij het evenement in de toekomst liefst zien uitgroeien tot een totaal cultureel project, waarbij verschillende kunsttakken aan bod komen en zo de Open Monumentendag nog meer sleutel laten zijn tot socio-culturele participatie.

Het thema dit jaar biedt de kans om nog heel wat aspecten verder uit te diepen en dit als deelinitiatieven te realiseren, misschien nog vóór 2002. Wij denken aan wandelingen of fietstochten rond de Europese sporen in het Groen (de vesten, de stadsparken, enkele privé- en kloostertuinen), de littekens die door de wereldoorlogen werden nagelaten (naast gedenkstenen zijn er ook nog heel wat restanten van bunkers op Brugs grondgebied), de realisaties van Europees (getinte) architecten of stedenbouwkundigen (zoals onze eigen Huib Hoste of de Duitser Stübgen of de Poolse Jood Kaplansky), belangrijke archeologische sites langs oude Romeinse wegen (archeologie wordt sowieso een vast gegeven in de Open Monumentendag).

Wij hopen alvast op een boeiende Europese Open Monumentendag in september. In Brugge is het, als één van de enige steden in Vlaanderen, opnieuw een Monumentenweekend.

Academiestraat 1, de Florentijnse loge (ingang via Vlamingstraat)

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 18u - enkel op
reservatie tot 8 september (050/44.85.82)

Over de juiste bouwdata van de Florentijnse loge, zoals we het gebouw kennen van de iconografische bronnen, bestaat nog geen uitsluitsel. Historici geven vaak 1429 of 1430 op. De Brugse architectuurhistoricus dr. L. Devliegher situeert het gebouw omstreeks 1400. Recent onderzocht Dirk Van Eenhooge, inspecteur bij de Afdeling Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap, het huis naar aanleiding van de geplande restauratie. De eerste, voorlopige bevindingen lijken er op te wijzen dat het pand een 13de-eeuwse oorsprong heeft (sporen in de zijmuur met Academiestraat 3 tonen aan dat het pand bovendien los stond van de buurwoning). Er wordt nog vóór de restauratie een dendrochronologisch onderzoek gepland, wat wellicht uitsluitsel zal geven over de ouderdom van de bewaarde houtconstructies, vooral dan van het gebinte.

In de renteboeken van Sint-Juliaans (Archief O.C.M.W., *Renteboken Sint-Juliaans*, nrs. 20, 21, 24, 26, 29) staan enkele eigenaars genoteerd vanaf 1397. Waarschijnlijk is in dat jaar schepen Joris van Artrike eigenaar van *het grote huus*. Een aansluitend achterhuis aan de Vlamingstraat is in het bezit van iemand anders. In 1428 staat Jacob Baert, eveneens lid van een Brugse magistratenfamilie, genoteerd als eigenaar van het groot huis en ook van het achterhuis. Reeds twee jaar later was het volledige pand in het bezit van schepen Jacob Haghelsteen. Naar aanleiding van de feestelijkheden bij het huwelijk van Filips de Goede met Isabella van Portugal in 1430 hielden

leden van het stadsbestuur samen met andere genodigden een bijeenkomst in het huis van Jacob Hagelsteen. Volgens een renteboek van 1470 zou Jan van Wulfsberghe, eveneens een schepen die een belangrijke politieke rol speelde na de dood van Karel de Stoute (1477), de laatste privé-eigenaar geweest zijn vóór de Florentijnen: *Jan van Wulfsberghe ende zyne medepleghers huse nu de loge van de florentinen of eene zijde ende een klein nauwe straetkin of ander zijde (in de corte vlaeminckstraete)*. Het is zeer goed mogelijk dat de Florentijnen aanvankelijk een bestaand huis huurden, want ze worden er reeds vanaf 1420-1427 vermeld. Ze werden echter pas na 1430 en kort (?) vóór 1470 eigenaar. Verder archivalisch onderzoek kan meer duidelijkheid verschaffen. Het zou boeiend zijn terug te vinden wanneer de door iconografische bronnen bekende schermgevel van het natiehuis van de Florentijnen juist tot stand kwam. In 1516 verlieten de Florentijnen hun prachtige huis en stelden het te koop. Ze verlieten Brugge en kozen net zoals de andere buitenlandse handelaars Antwerpen als nieuwe zetelplaats. In 1526 is het pand het persoonlijk bezit van de rijke Florentijn Girolamo Frescobaldi, die meerdere eigendommen had in de stad. Het huis bood nog een tijdje onderdak aan leden van de natie.

Vanaf 1534 werd het door de *stokhouders* of veilingmeesters gebruikt als verkoopszaal, maar een conciërge bleef in opdracht van de Florentijnen (of van Frescobaldi?) het huis bewonen. In 1560 bijvoorbeeld is Jan Telleboom concierge *in faveure van der Florentinssche natie* (SAB, *Secrete Resoluties*, 1557-1565, fol.143). Elf jaar later woonde hij er nog steeds en in 1583 vinden wij zijn weduwe als bewoonster terug. Het huis werd verder onderhouden en wanneer nodig hersteld. Via bewaarde rekeningen weten wij bovendien dat er een uurwerk in de voorgevel zat: *betaelt den orloge makere Gillis Jona, ter cause van dorloge staende op de Florentinsche loge, by hem vermact, vergult, ende verschilderd, midts de conditie dat hy de vernoemde orloge moeste onderhouden ende vermaecken een jaer lanck*

ghedurende gheexpireert den laetsten van lauwe 1582 (SAB, Archief Bogardenschool, rekeningen 1581-1582, fol.25, nr.3).

In 1599 werd toelating gevraagd een deel van het achterste hoektorentje af te breken.

Dankzij archivalia weten wij dat het pand in 1626 kortstondig gebruikt werd door de ongeschoeide karmelietessen, maar verder is er nog een hiaat in de bewoningsgeschiedenis voor de periode 1626-1652. Van 1652 tot 1657 is de Florentijnse loge in bezit van Hippolytus de Vicq, broer van Eugenius de Vicq, kanunnik van Sint-Donaas. De Vicq zou de voormalige loge rechtstreeks van een Florentijn hebben gekocht. Hij deelde het grote pand op in twee woningen. In 1657 kocht Cornelius Willaëys beide woonentiteiten. Hij was dokter in de geneeskunde. Dank zij een bewaard gebleven boedelbeschrijving weten wij dat hij het huis jarenlang betrok en er stierf in 1692. Het huis werd toen omschreven als *een schoon notabel parcheel van een huijs aldan gheweest twee woonsteden nu tsamen gheapplicqueert staende ten voorhoofde binnen deser stede op de burse ande noordsijde van diere ghenaeft de florentijnsche logie alsnu voorhoofdende in de Vlaminckstraete daer den overleden gestorven is* (SAB, Staten van Goed 2de reeks, nr.5017). Willaëys was een gefortu-neerd man, die nog verschillende huizen in Brugge bezat, evenals landerijen in Snaaskerke en Vlissegem. Voor zijn huisbezoeken als "doctor" verplaatste hij zich met *een carosse en peerden*. Eén van zijn dochters Clara was gehuwd met jonkheer Jacques Douglas, kapitein van de Schotse garde, die streed in dienst van de koning van Engeland. Willaëys verbouwde het huis want op 12 december 1657 had hij vergunning gekregen om *te stekene drye soo vier cruuscassynen tot eene salette met ander cyraet, is tselve hem gheconsenteirt, metgaders soo vele materialen van aldies af te breken logie metten schailen als behouwen sal, omme te maecken een minder logie jeghens de Genevoische Logie. Voorts dat de voetsteen in de voors(eide) logie ligghende, zullen wesen tstadts proffytte, midts by de stadt in*

plaetse van diere, legghen sal een calcyde. Ende stellen ooc tbeelt vanden inghel Gabriel up den houc van tselve huus by hem ghepresenteert (SAB, Ferieboeken van de Stadsthesauriers, 1655-1658, fol.201, nr.2). Het lijkt toch alsof dokter Willaëys zijn huis verlaagde, aanpaste aan zijn persoonlijke smaak en verfraaide met een gevelbeeld. Na het overlijden van Willaëys bleef zijn weduwe Isabelle de Bucq er nog een paar jaar wonen. In 1696-1698 bood de Florentijnse loge onderdak aan de Italiaanse (of Spaanse ?) edelman Cosma de Morasiny. François Willaëys, *crickhouder* of schout, van het Brugse Vrije nam er in het begin van de 18de eeuw zijn intrek.

De familie Willaëys kon de voormalige Florentijnse loge tot in 1730 in haar bezit houden. De daarop volgende eigenaars in de 18de eeuw zijn Jan en Jacques De Laey, nadien Eleonore en Dominicus Dobbelaere, nog later Sebastiaan Canneel en in 1761 werd het gekocht door Pieternelle François Morbé, weduwe van Lodewijk van Wallegghem. Haar zoon Joseph van Wallegghem, niet te verwarren met de gelijknamige kroniekschrijver, verkocht het in 1780 aan Philippe Bruynseraede, die het vanaf 1788 verhuurde aan de Brugse *Société Littéraire*. In 1792 kwam lakenhandelaar Bruynseraede zelf het pand bewonen met zijn vrouw en drie kinderen. In het jaar XI van de Franse tijd werden rentenier Charles de Langhe en zijn vrouw Claire Van den Kerckhove de nieuwe eigenaars. Ze bewoonden het huis voor enkele jaren en verhuurden het een tijdje aan de douairière Louis de Stappens en haar twee dochters. Vanaf 1822 is de Florentijnse loge bewoond door Felix De Meulenaere, procureur des konings en in 1830 de eerste gouverneur van West-Vlaanderen. Hij huwde op 8 mei 1827 met Reine-Jeanne de Knuyt. Hij was tevens - net als Leon de Foere (zie nr. 10 van deze brochure) lid van het Nationaal Congres en maakte eveneens deel uit van de delegatie die Leopold van Saksen-Coburg de Belgische koningskroon ging aanbieden. In 1831 verhuisde hij naar de ambtswoning op de Burg. Kort nadien werd het

voormalige natiehuis een herberg, die door de familie de Jode werd uitgebaat. Vanaf 1852 werd het huis opnieuw bewoond door de familie de Langhe. Marie de Langhe, die in het huis in 1801 was geboren, kwam er toen als weduwe met drie kinderen Marie, Jules en Anaïse Lebègue opnieuw wonen. Anaïse huwde met kapitein Leonce Ensor, die hier eveneens zijn intrek nam. Het gezin werd geholpen door inwonende keukenmeiden en kamermeisjes. Vanaf 1880 was de behanger en decorateur Louis Abrams er gevestigd en hield er een handelszaak open. Het huis werd in opdracht van de familie Abrams in 1907 grondig verbouwd. De middeleeuwse kelder verdween en grote winkelramen verschenen in de gevel. De familie Abrams baatte de zaak uit tot in 1937 en werd dan opgevolgd door stovenhandelaar Albert Poupaert. Poupaert huurde het pand, dat eigendom was van de familie Vermeersch. In 1948 kwam de voormalige Florentijnse loge in handen van Firmin Van Wambeke, een kleermaker uit Oudenaarde. Ook hij verbouwde het huis en wijzigde de kelder en de winkelruimte. Van Wambeke bleef eigenaar tot voor enkele jaren. De laatste jaren stond het historisch zo belangrijke huis leeg maar ging zeer recent over in handen van een nieuwe eigenaar. Plannen voor de restauratie en de omvorming van de benedenverdieping zijn in opmaak. De familie Cornilly zal er een restaurant uitbaten en er zelf komen wonen.

De Florentijnse loge zoals wij het kennen door de gravure in het werk van A. Sanderus' *Flandria Illustrata* uit 1641 was een dwarspand dat langs de straatzijde was afgewerkt met een schermgevel. De voorgevel was vijf bouwlagen hoog en vier traveeën breed. De gedeelde luikopeningen op de verdiepingen zaten in rondboognissen met een driepas in het boogveld, evenals alle vensters. Op de zolderverdieping zaten twee gedeelde luikopeningen en blindnissen. De benedenverdieping ging schuil achter een luifel die op drie zuiltjes rustte. Waarschijnlijk in de eerste helft van de 18de eeuw werd de schermgevel omgevormd tot een gepleisterde klokgevel (nog door de familie

Willaeys?). Het balkon dateert waarschijnlijk uit 1834 (SAB, bouwvergunning 66/1834). Toen was de benedenverdieping nog traditioneel ingedeeld met een rechthoekige ingang en drie rechthoekige vensters.

Arch. Jos Priem die in 1947 het huis ter Beurse reconstrueerde (zie nr. 20 van deze brochure) heeft een reconstructietekening voor de Florentijnse loge gemaakt. Gelukkig werd die reconstructie (die het huis met een verdieping zou verhogen) niet uitgevoerd.

Op de Open Monumentendag(en) kan uitsluitend de zolderverdieping worden bezocht en dit vooral om het merkwaardige gebinte te ontdekken. De eikenhouten sporenkap is opgebouwd uit 39 sporen (afmetingen balken 18x14cm en op een afstand van hart op hart van 40 à 44 cm). De binten, die bovenaan nog verbonden zijn door twee hanenbalken, zijn van telmerken voorzien (nummer 1 bevindt zich achteraan). Dergelijke sporenkappen zijn zeer zeldzaam. Heel wat hout was nodig om dergelijke gebinte te realiseren en de timmerlieden zullen snel zoeken naar een lichtere en goedkopere structuur om het dak even efficiënt te dragen. Een ongeveer gelijkaardige gebinte is bewaard in het huis Casselberg, Hoogstraat 6, dat recent via dendrochronologisch onderzoek pas in 1453 is gedateerd.

De voormalige Florentijnse loge is als monument beschermd bij M.B. van 16 december 1991.

Voor verdere opzoeken over de geschiedenis van het huis: Stadsarchief Brugge, *Oud Archief 138*, Carmerszestendeel, fol.48, fol.1684 / *Oud Archief 139*, Belastingen Zestendelen, 1571-1698 / *Staten van Goed 2de reeks*, nr.5017 / Archief O.C.M.W., *Renteboeken*, Sint-Juliaans, nrs.20-29 (1396-1606).

Biezenstraat 16, verkeerdelijk de Torre van Londen genoemd maar vanaf nu het huis van Gerard de Groote

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en op zondag 12 september van 10u tot 12u30 en van 13u30 tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Eén van de meest authentieke Brugse woningen ligt verborgen op een binnengrond tussen Ezelstraat, Koningin Elisabethlaan, Biezenstraat en Klaverstraat. Enkelingen hebben nog wel eens de naam *Torre van Londen* gehoord maar weinige hebben ooit dit verrassend kleinood kunnen ontdekken of bewonderen. Marcus Gerards heeft het gebouw met de ronde toren nauwkeurig afgebeeld op zijn stadsplan in 1562, toen deze uithoek nog zeer landelijk was en er alleen huizen in de Ezelstraat stonden.

Naar aanleiding van de Open Monumentendag(en) en de restauratiewerkzaamheden was de eigenaar bereid de site open te stellen. Het terugvinden van de oorsprong, de eventuele datering, de eventuele bouwheer en de eventuele naamgeving waren reden genoeg om in de archieven te duikelen en te pogen dit niet zo eenvoudige verhaal te reconstrueren.

Heel snel werd duidelijk dat de naam *Torre van Londen* geen betrekking had op het *heester* in de Biezenstraat. Het woord (*h*)eester gaat terug op het Oudfrans *estre* of *aistre* (wat *emplacement dans un lieu ouvert* of *cour autour d'une maison*

betekent). *Heester* betekent dus hof met een huis daarin.

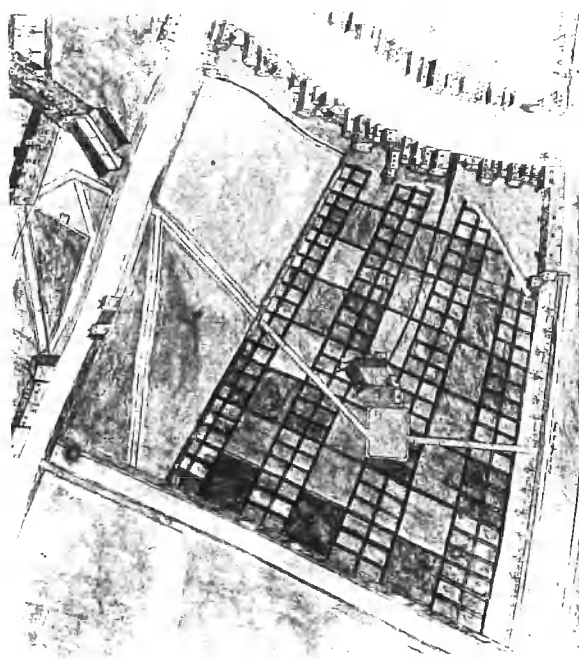
Ooit droeg een deel van het huis Ezelstraat 114 de naam *Torre van Londen* (maar dit enkel in de 17de eeuw, wanneer het waarschijnlijk als herberg werd gebruikt en er toen een uithangbord met de "Torre van Londen" aan de gevel hing). Het latere, vergrootte Ezelstraat 114, dat ontstond door de samenvoeging van 3 huizen, kreeg uiteindelijk de naam *Bethune*.

De *heester de Cattepoorte*, waarvan in de literatuur ook sprake is en die soms verward wordt met Biezenstraat 16, situeerde zich op de plaats van Klaverstraat 43-47.

Achter *de Cattepoorte* lag een zeer uitgestrekt erf. Dit wees een grondig onderzoek uit.

Oorspronkelijk vormde de *heester* Biezenstraat 16 wel één geheel met een huis in de Ezelstraat, nl. met Ezelstraat 120 en dit bleef zeker zo tot in het

Op dit 17de-eeuws plan is centraal het voormalige huis van Gerard de Groote goed te herkennen. Het huis is omringd door aspergebieden.

midden van de 19de eeuw. Het huis Ezelstraat 120 beschikte toen over een grote poort waardoor het erf van de *heester* gemakkelijk bereikbaar was (maar het was ook toegankelijk via een poort in de Klaverstraat).

In 1449-1450 verwierf Gerard de Groote het huis in de Ezelstraat en de daarachter liggende gronden. Hij bezat ook nog zes huizen in de Poitevinstraat. Heer Gerard de Groote was niet de eerste de beste. Hij behoorde tot de adel en had een eigen wapenschild. De Groote vervulde meermaals een functie in de stadsmagistratuur: hij was schepen in 1449, 1453, 1458, 1461, 1463 en 1481; burgemeester in 1466 en raadslid in 1479 en 1485. Slechts éénmaal vermelden de bronnen zijn beroep: *wiltwerker* of "bontbewerker". Hij was getrouwd met Margriete Feutens.

In de periode 1462-1476 nam Gerard de Groote als afgevaardigde van de stad verschillende malen deel aan de vergaderingen van de Staten van Vlaanderen en de Staten-Generaal.

In 1451-1456 trad hij op als onderhandelaar met de Oosterlingen, die omwille van een conflict uit Brugge waren weggetrokken. Gerard de Groote werd op missie gestuurd naar Gent, Bergen-Op-Zoom, Deventer en Lübeck... *omme aldaer te spreken heymelike met eenighen Oosterlynghen* en vooral om ze te overhalen terug naar Brugge te komen... dus toch een Europees reisverhaal in Biezenstraat 16!

Gerard de Groote sr. stierf op 24 december 1485 en zijn eigendommen kwamen in handen van zijn vrouw en zijn kinderen, waaronder een Gerard jr. en een dochter, die weduwe was van makelaar Jan Weyts. Door huwelijk was de familie de Groote verwant met de families de Baenst en Metteneye. De vraag blijft natuurlijk open of Gerard sr. het pand liet bouwen (onderzoek tijdens de restauratiewerkzaamheden zal wellicht een concretere datering aan het licht brengen, volgens architectuurhistoricus dr. Luc Devlieghe dateert

het pand uit het einde van de 15de of het begin van de 16de eeuw). De oudste omschrijving van het eigendom vonden wij terug in een Renteboek van 1496, bewaard in het archief van O.-L.- Vrouw van de Potterie (Archief OCMW, *Renteboek* nr. 74, fol. 21). Op dat ogenblik is Gerard de Groote jr. eigenaar van *husen en land staende bij de Ezelpoorte ande oostzijde vande strate metten eester d(aer)toe behorende aldaer naest den straetkin dat men heet ten zwijnaerde ande zuidzijde*. Het eigendom wordt verder nog eens omschreven als *Gheeraerds eestere*.

Na 1507 vinden wij "*lakensnijder*" of lakenverkoper Jacob de Keunijnc terug als eigenaar, nadien Clais Vanden Pitte en van 1539 tot 1576 Willem de Fevere een rijke landeigenaar, waarschijnlijk de zoon (of de kleinzoon) van Willem de Fevere, die in 1491 één van de rijkste Bruggelingen was.

Het huis de Groote en het bijhorende land werden vanaf 1569 verhuurd aan Aernout Vander Sille. Zijn zoon Jan zal het aankopen, samen met nog andere stukken grond in de onmiddellijke omgeving en op de stadswallen. Zowel Aernout als Jan Vander Sille waren hoveniers of *hofmans*. Vanaf 1636 wordt het land rond het huis de Groote ook nadrukkelijk als *hoveniersland* omschreven: *het huis met grote poort in de Ezelstraat en hoveniersland met huus daarin staande met een viver daer achter liggend*. Die vijver staat trouwens afgebeeld op het plan van Marcus Gerards (1562). De site bleef eigendom van de families Vander Sille-Van Muijlem en Cornelis tot in 1691.

Deze families waren op één of andere manier met elkaar verwant en telden verschillende hoveniers in hun rangen. De familie Cornelis bezat ondermeer een zeer grote fruit- en groententuin in de Groenestraat. Het Stadsarchief bewaart een interessant 17de-eeuws gekleurd plan (SAB, Verzameling kaarten en plannen) waarop we een (weliswaar naïef) beeld krijgen van het huis van Gerard de Groote en de omgeving. Het gebouw met traptorentje wordt omringd door asperge-

bedden en is via paden met de straten verbonden. Het eigendom was gedeeltelijk ommuurd. De vijver naast het gebouw staat ook op het plan getekend.

Inderdaad lijkt de familie Cornelis zich te hebben toegelegd op het telen van asperges (want ook op de gronden in de Groenestraat zijn asperges de enige groente die wordt geteeld). Waren asperges in de 17de-eeuw een populaire en dure groentensoort? Asperges waren in ieder geval in die periode een nieuwe groentensoort samen met ondermeer spinazie, sla en artisjokken.

Marie Cornelis trouwde met Pieter Bucquoy en hertrouwde na diens dood met Pieter Peuteman (+ 3 mei 1674). Peuteman was blijkbaar een handelaar in hout en tabak en zelf ook boomkweker. De familie Peuteman bewoonde het huis aan de Ezelstraat en verhuurde het *heester* aan achtereenvolgens Maarten Gillis, Guillaume de Groote en Pieter Daelmans. In de archiefdocumenten uit die periode is er nog steeds sprake van aspergebedden.

Marie Cornelis verkocht op 20 september 1691 het volledige eigendom voor 603 ponden aan de erfgenamen van Anna van Blommeghem, waaronder Pieter Neyts. In 1737-1765 was het via erfenis in bezit gekomen van jonkheer Jacques de Crits (1705-1762) en daarna werd het eigendom van Charles Albert de Schietere, heer van Kaprijke en dit door zijn huwelijk met Maria-Joanna de Crits. De Schietere woonde met zijn gezin in het huis de Halleux, Oude Burg 21 (zie brochure Open Monumentendag 1995, nr. 13). De Schietere verwierf trouwens ook de *Cattepoorte*, dat reeds sinds begin 18de eeuw in handen was van de familie de Crits.

Charles de Schietere (1724-1801) staat in de archieven genoteerd als *notabele vrije vischvercooper deser stad*, maar was een zeer gefortuneerd edelman. Hij was gouverneur van de armemeisjesschool Sint-Elisabeth, die in de Ezelstraat was gesitueerd en lid van de Berg van Barmhartigheid. In 1753-1766 zetelde hij in de Raad van Vlaanderen en hield er daarom ook een

huis aan de Graslei in Gent op na. Vanaf 1769 was hij in Brugge lid van de Confrerie van het Heilig Bloed en later ook voorzitter van de Jointe van de Academie. In december 1789, bij het begin van de Franse revolutie, werd hij verkozen als burgemeester van de schepenen van Brugge en stond bekend als verdediger van de rijke, traditionele adel. In 1794 vinden wij hem terug als voogd van de Burgerlijke godshuizen. Daardoor bleef een portret van hem bewaard in het Sint-Janshospitaal (zie nr. 8 van deze brochure). De Schietere zal uiteraard het voormalige eigendom De Groote steeds verhuurd hebben. De familie bleef waarschijnlijk tot in 1855 eigenaar, nadien kwam het in bezit van griffier Pieter Debock (en bleef tot ca. 1920 in handen van zijn familie).

In de bevolkingsregisters van de 19de eeuw zien we opnieuw hoveniersfamilies als huurders ingeschreven. De families De Graeve, Tavernier en Verroest hebben er gewoond, soms met heel wat kinderen en *hoveniersknegten*. De recente geschiedenis van het huis de Groote moet nog neergeschreven worden, maar u verneemt heel wat meer op de Open Monumentendag(en) zelf.

Een bezoek aan de site wordt sowieso een belevenis. Wel kan enkel maar de benedenverdieping worden bezocht. Via een klein garagegebouw, dat gelegen is tussen de huizen Biezenstraat 14 en 18 en langs een hobbelig steegje bereikt men een binnenterrein waarop de bakstenen woning staat.

Het huis is twee bouwlagen hoog, op een rechthoekige plattegrond en afgedekt met een zadeldak. Op de zuidwest hoek is de veelzijdige traptoren ingewerkt. Bemerkt de spitsboogvormige ingang en de korbboogvormige venstertjes op de verschillende niveaus, die voor het nodige licht in de trapruimte zorgen. Opmerkelijk zijn de versieringen in geglazuurde bakstenen in de vorm van kruisen en een ruit. Deze versieringsvorm wordt vanaf het eind van de 15de eeuw wel meer in de baksteenarchitectuur gebruikt. Wellicht

hadden ze naast hun esthetische waarde ook een symbolische betekenis als bescherming van de woning. In alle gevels verwijzen interessante bouwsporen naar de bouwgeschiedenis van het pand. In de westgevel bijvoorbeeld valt de spitsboognis op en in de noordgevel de gekoppelde nis en de gedichte vensters.

In het interieur bleef veel van de oude structuur bewaard. De zolderingen bestaan uit moer- en kinderbalken. Op de benedenverdieping zijn de balksleutels voorzien van een afgerond profiel, deze op de verdieping hebben een peerkraal-motief. Het bekapping bestaat uit een schaargebinte met hanenbalk en nokbalk. In de traptoren zit een prachtige natuurstenen wenteltrap. Op de benedenverdieping bevond zich een hoogkamer, boven de kelder (is de kelder niet later ingebouwd?). Op de verdieping is een authentiek privaat (toilet) bewaard gebleven (hoogstwaarschijnlijk een unicum in Brugge).

De eigenaar heeft besloten dit oude pand te restaureren en in te richten als woongelegenheden. Om met maximaal respect de oude bouwstructuur te herstellen en te gebruiken, werd geopteerd voor een hedendaagse uitbreiding van één bouwlaag, waarin de woonkamer, de keuken, de badkamer en de dressing worden ingericht. Het beschermde pand zal gebruikt worden als zit- en slaapruimte. De nutsvoorzieningen komen in de nieuwbouw. Verder voorziet het restauratie-ontwerp de afwerking van de torenromp met een spitse toren, het herstel van het buitenparement, het optrekken van schoorstenen en het openen van bepaalde nu gedichte nissen en vensters.

De plannen van architect Karel Lantsoght zullen tentoongesteld zijn op de Open Monumentendag(en). Het dak werd reeds in een eerste fase zopas gerestaureerd.

De Biezenstraat ontstond pas in het begin van de 20ste eeuw. Ze heette aanvankelijk zelfs de Eikenstraat, maar de naam werd zeer snel veranderd in Biezenstraat. Tot in de 19de eeuw liep op die plaats een beek en biezen zijn oeverplanten met lange stengels. Er stonden hier tevens sinds de 17de eeuw, toen een boomkweker eigenaar was, tientallen eiken. Vandaar dus de beide straatnamen. Naast de beek was er ook een straatje met de naam *Scuddevisch*, dat uitgaaf op de *sheer loystrate van Cassel* (de huidige Klaverstraat). De beek en het Scuddevischstraatje vormden de grens tussen het voormalige eigendom van Gerard de Groote en het erf van de zgn. *Cattepoorte*. Het eigendom De Groote was doorkruist met drie straatjes, waarvan één met de naam "*Ten Zwijnaerde*" en een andere dat "*Ouden Wijngaert*" heette.

Biezenstraat 16 is beschermd als monument bij M.B. van 2 juni 1980.

Voor verdere opzoekingen over de geschiedenis van het huis: Stadsarchief Brugge, *Oud Archief 138*, Sint-Niklaas-zestendeel, fol. 586, 595, 596, 597, 600, 601, 1523, 2046, 2111, 2742 / *Oud Archief 198*, Klerken van de Vierschaar, nr. 427, fol. 115v-118; *Staten van Goed 2de reeks*, nr. 2569 / Wezenboeken Sint-Niklaas fol. 340-341 (9.12.1636) / 19de-eeuwse kadastrale plannen en Archief O.C.M.W., Renteboeken en -rekeningen van de Potterie uit de 15de, 16de en 18de eeuw.

Boomgaardstraat 1-Verversdijk 16, het voormalige jezuïetencollege en - klooster (1)

**Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 18u**

Vier heel speciale gidsen zorgen voor begeleiding

De in Brugge niet onbekende Spanjaard Ignatius van Loyola (1491/5-1556) -hij kwam hier tweemaal op zoek naar studiefinanciering en verbleef toen bij de familie Gonçalo de Aguilera aan het Oost-Gistelhof 1- stichtte in 1540 de Sociëteit van Jezus (Societas Jesu). De leden van deze Sociëteit, de jezuïeten, hielden zich bezig met prediking ('het geloof te verbreiden met behulp van het woord'), met missioneringswerk en vooral met het geven van onderwijs. Door de kwaliteit van hun onderwijs hadden ze een enorme invloed op de vorming van de leidende klasse in Europa, want vooral de kinderen van de sociale bovenlaag volgden les bij de jezuïeten.

In 1570 vestigden zich twee jezuïeten in Brugge en gesteund door de toenmalige bisschop Remi Drieux kregen ze van Rome toelating om een college op te richten. Ze vestigden zich in het huis *De Lecke* op het Sint-Jansplein (waar nu het Hemelsdale-lyceum is) en maakten voor hun religieuze diensten gebruik van de (verdwenen) Sint-Janskerk. Na het calvinistisch bewind (1578-1584) werd gezocht naar een betere plaats waar een college met allure kon worden uitgebouwd. In 1595 kocht de Sociëteit twee grote huizen op het Sint-Maartensplein (toen nog de Schottenplaats) aan de heer van Moscron en voerde vanaf dan een intensieve aankooppolitiek in de buurt. Tussen 1596 en 1638 kwamen de leden van de Sociëteit in het bezit van een veertigtal huizen in het bouwblok Sint-Maartensplein, Boomgaardstraat,

Kandelaarstraat, Verversdijk en Hoornstraat (zowel grote als kleine huizen, waarvan verschillende ook nog in hout opgetrokken). Het voormalige huis van Moscron werd voorlopig gebruikt als school en residentie, terwijl een buurwoning dienst deed als kapel.

Het Hof van Moscron

Aan het begin van de 15de eeuw had Anselmus Adornes een grote woning in het midden van deze wijk grondig vernieuwd en van een uitgang naar de Verversdijk voorzien. In de eerste helft van de 16de eeuw voegden Simon van der Banc en zijn schoonbroer de Brugse burgemeester Fransoys Petit deze woning samen met een herberg op het Sint-Maartensplein, die ook achterhuizen had aan de Verversdijk. Zo ontstond een groot eigendom dat van het Sint-Maartensplein tot aan de Verversdijk liep en meerdere uitgangen had in de Kandelaarstraat. Dit hof (een ruim stuk grond met een huis) kwam later in handen van Marie van Thiennes, dochter van de heer van Caester, die huwde met Ferdinande de la Bare, heer van Moscron. Het was dit eigendom dat de jezuïeten in 1596 kochten (H. Deneweth en Y. Kemel).

De jezuïeten koesterden reeds ambitieuze bouwplannen. Tussen 1607 en 1610 lieten ze aan de kant van de Boomgaardstraat een collegevleugel optrekken. De bouwwerken werden grotendeels gesponsord door de Stad Brugge en het Brugse Vrije. De leiding van de bouwwerken berustte bij de Brugse meester-metselaar Jacques Huyssens, verschillende malen deken van het ambacht, wat zijn belangrijkheid aantoont. Hij was de vader van architect-lekenbroeder Pieter Huyssens, die vanaf 1619 de jezuïetenkerk aan het Sint-Maartensplein bouwde (Pieter Huyssens bouwde ook de jezuïetenkerken in Maastricht en

Namen en werkte mee aan de Carolus Borromeuskerk in Antwerpen).

De hoge bakstenen vleugel is twee bouwlagen hoog en telde oorspronkelijk veertien traveeën. De benedenverdieping was ingedeeld in vijf klassen, elk afzonderlijk toegankelijk vanop de koer (de oorspronkelijke ingangen zijn nu nog herkenbaar in het metselwerk) en via de nog bestaande stenen trap aan de zuidkant (een afzonderlijke constructie) was de grote aula op de verdieping bereikbaar en zelfs met de huidige opsplitsing in klassen kan nog zeer goed de omvang en de hoogte van die ruimte ingeschat worden. De zoldering bestaat uit monumentale (nu bepleisterde) moer-en kinderbalken. Zoals de archieven getuigen stelde het vinden van bomen van dergelijke grootte heel wat problemen aan de bouwers.

Deze aula was bestemd voor toneel. Dramatische oefeningen vormden immers een belangrijk onderdeel in het onderwijs van de jezuïeten. Voor de inhuldiging van het gebouw in 1610 werd een speciale theatervoorstelling gegeven voor ouders en geldschietters, de inhoud van dit stuk is bekend. De buitengevels zijn doorbroken door grote kruisvensters afgeboord met natuurstenen negblokken, maar deze werden in de loop der jaren meermaals verbouwd. In het dakvlak zitten dakkapellen die de wapens van Brugge en het Brugse Vrije dragen (nu nog moeilijk afleesbaar).

In 1619 begonnen de leden van de Sociëteit aan de bouw van een grote kerk onder leiding van Pieter Huyssens (1577-1637). De werken vielen jarenlang stil wegens geldgebrek en de zeer fraaie (huidige Sint-Walburga) kerk werd pas in 1642 voltooid (zonder de toren die oorspronkelijk was voorzien). In 1693 wilden de jezuïeten hun residentie verbouwen (naast de huidige kerk) en ze stuurden ambitieuze plannen naar Rome, die wel worden goedgekeurd maar nooit uitgevoerd. In 1699 startten ze wel met de bouw van een nieuwe kloostervleugel aan de kant van de Verversdijk, die o.m. werd ingericht als verblijf voor de paters en infirmerie. Op hetzelfde ogenblik werd ook een

huusbrouwerij gebouwd. De vleugel werd mogelijkerwijs ontworpen door jezuïetenbroeder Willem Lambrichts en de werken werden uitgevoerd onder leiding van meester-metselaar Zegher Acket (in 1684 en 1700 deken van het ambacht). De kloostervleugel werd in twee fases gerealiseerd en afgewerkt eind 1701. De gevel aan de kant van de Verversdijk werd hoogstwaarschijnlijk pas rond 1865 bepleisterd. De zij- en tuingevel vertonen alle kenmerken van de typische barokstijl met gebruik van baksteen verfraaid met witte natuursteen. Het interieur bevat nog heel veel authentieke bouwelementen. De lange gang is overkluisd met graatgewelven op gordelbogen en kraagstenen in rococostijl. De gewelven en de kraagstenen dateren uit 1753. De aan deze gang grenzende ruimtes (die in de 19de eeuw tot klaslokalen werden vergroot met plaatsing van gietijzeren kolommen in neorococostijl) zijn met dubbele graatgewelven overkluisd. Op één van de gewelven is het devies van de Sociëteit afleesbaar: IHS (Jezus) en het hart (het Heilig Hart als embleem van de orde). Bemerkt de oorspronkelijke arduinen trap die de bezoeker naar de verdieping brengt, daar werden de consoles in de gang onversierd als een ruwe blok gelaten. Wijst dit op een tekort aan financiële middelen?

In de zomer van 1998 werd door Dirk Van Eenhooge, inspecteur van de Afdeling Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap, een bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd in deze vleugel. Zoals te verwachten viel, waren de resultaten uitermate boeiend en vonden hun neerslag in een uitvoerig verslag. Van Eenhooge vond vijf verschillende bouwperiodes terug: de bouw van de vleugel in 1699-1701, een verbouwing in het tweede kwart van de 18de eeuw; de verbouwing tot cavaleriekazerne op het eind van de 18de eeuw, de verbouwing tot pensionaat van het atheneum in 1852 en nog latere verbouwingen. Deze fases zullen via plannen, die op de Open Monumentendag(en) worden tentoongesteld, verduidelijkt worden (met

dank aan Michel Van Langenhove).

De sporen van de teruggevonden latrines (en de bijhorende beerput) tegenaan de zuidmuur zullen informatie geven over de eetgewoontes van de jezuïeten in de eerste helft van de 18de eeuw (de Dienst Stadsarcheologie zal met de Open Monumentendag(en) de beerput volledig opgraven). De kloostervleugel had volgens het bouwhistorisch onderzoek op de benedenverdieping drie zalen en een L-vormige gang die toegankelijk was vanop de koer. In de zalen stond telkens een ongeveer twee meter brede haard (telkens rug aan rug) en de zalen waren via meerdere deuopeningen vanuit de gang bereikbaar. De zalen werden verlicht door kruisvensters, waarvan de monelen nu zijn verdwenen. In één van de ruimtes werden enkele sporen van een muurschildering blootgelegd: een decoratieve schildering met pilaster en kapiteel en met horizontale banden en krullen. De bovenverdieping was waarschijnlijk in cellen verdeeld met houten tussenwanden. Hier blijven nog heel wat vragen onbeantwoord.

De quasi militair gestructureerde jezuïetenorde werd in 1773 door keizerin Maria-Theresia afgeschaft en op 20 september van dat jaar werd ook de Brugse vestiging gesloten en later gedeeltelijk openbaar verkocht. De collegevleugel werd niet verkocht en deed aanvankelijk dienst als Theresiaans college, later werden er catecheselessen voor de armen gegeven en in 1792 gebruikten de Brugse jacobijnen de aula als vergaderruimte (zie ook nr.23 van deze brochure). Later werd de benedenverdieping als paardenstal en als opslagplaats gebruikt en pas in 1832 besliste men deze vleugel te herstellen en om te vormen tot klaslokalen voor het atheneum.

In 1852 verhuisde dit atheneum en het bijhorend pensionaat naar de vleugel aan de Verversdijk, die tot dan in gebruik was geweest als één van de vele cavaleriekazernes. Uiteraard waren heel wat restauraties en aanpassingen nodig. De verbouwingswerken gebeurden naar het ontwerp

van de toenmalige stadsarchitect Jean-Brunon Rudd (1792-1870), die ook verschillende vleugels bijbouwde: onder meer de poortingang aan de Verversdijk, de vleugel aan de Kandelaarstraat, een portierswoning en een toegangspoort (de plannen van deze ingreep worden bewaard op de Dienst voor Monumentenzorg). In 1890 werd het pensionaat -wegens te weinig gegadigden - afgeschaft en op de verdieping werd een museum voor schilderkunst ondergebracht, de voornamelijk 18de- en 19de-eeuwse werken die daar werden tentoongesteld verhuisden in 1931 naar het nieuwe Groeningemuseum en de verdieping werd omgevormd tot klaslokalen. In 1960 verhuisde het atheneum naar een nieuwbouw aan de Sint-Clarastraat en de rijksmidschool, die vanaf 1852 in de vleugel aan de Boomgaardstraat was ondergebracht en waarvoor in 1865 bijkomende klassen waren gebouwd, maakte vanaf dan ook gebruik van de reievleugel.

Aan de kant van de Boomgaardstraat is het complex toegankelijk via een waardevolle renaissancepoort, afkomstig van het huis Onze-Lieve-Vrouw van Montserrat aan de Mallebergplaats. Ze werd hier in 1873-1876 geplaatst naar een ontwerp van stadsarchitect Louis Delacenserie (1832-1909) en met nieuw beeldhouwwerk van Hendrik Pickery verrijkt. De natuursteen van de toegang werd toen grotendeels vernieuwd maar bevindt zich nu in een lamentabele toestand.

In de jaren dertig werden op het terrein nog nieuwe klaslokalen opgetrokken.

In 1990 verliet de rijksmidschool het complex en sindsdien staan deze uitzonderlijk waardevolle gebouwen leeg. Begin 1995 werd het Europacollege eigenaar van het complex. Restauratieplannen en nieuwbouwvoorstellen werden recent opgemaakt door het architectenbureau Michel van Langenhove-Eugeen Vanassche en architect Xaveer De Geyter en worden op de Open Monumentendag(en) tentoongesteld. Het is nu wachten op de realisatie ervan.

In dit complex is een interessante vorm van samenwerking gegroeid tussen verschillende instanties en personen: het Provinciebestuur West-Vlaanderen (met Jeroen Cornilly die een studie maakte over het gebouw voor het R. Lemaire-centrum in Leuven en Marc Ryckaert), de Afdeling Monumenten-en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap (met Dirk Van Eenhooge die het bouwhistorisch onderzoek verrichtte in de vleugel aan de Verversdijk), met de Dienst Stadsarcheologie (die reeds een opgraving uitvoerde in 1998 en van zodra de bouw aanvraag er komt ook een veel grootschaliger campagne plant), de Educatieve Dienst van de Musea (die meehelpt aan de ontsluiting van het gebouw, vooral met de Monumentenmaandag), medewerkers van de v.z.w. Levend Archief (Heidi Deneweth en Yvette Kemel die een exhaustief archiefonderzoek naar de periode vóór de jezuïeten verrichten -zie hieronder een korte smaakmaker; de resultaten van de studie zullen in het Brugs Ommeland worden gepubliceerd), de Stadsbibliotheek (met Ludo Vandamme die de historische achtergrond van de 17de eeuw zal uitschrijven), het architectenbureau en de Dienst voor Monumentenzorg. Een prachtvoorbeeld van interdisciplinair onderzoek dat zal leiden naar een afgeronde studie van dit buitengewone complex. De exclusieve begeleiding die de bezoeker op de Openmonumentendag(en) krijgt is te danken aan de inzet van de Dienst Stadsarcheologie (archeologe Bieke Hillewaert).

Verdwenen middeleeuwse straatjes

Het jezuïetencomplex met de kerk staat in een huizenblok dat nu wordt omsloten door de Verversdijk, Kandelaarstraat, Boomgaardstraat, Sint-Maartenplein en Hoornstraat. Vijfhonderd jaar geleden was dit nog een typisch middeleeuwse wijk met enkele stenen woningen, meerdere houten huizen en talrijke bijgebouwen en stallen die kriskras

op de percelen stonden en via smalle steegjes en straatjes toegankelijk waren.

De Kandelaarstraat (voorheen ook "Stoofstraat" en "Salemoeënstraat") kreeg haar naam van een herberg aan de zuidkant van de straat. In de 16de eeuw stond aan de noordkant nog slechts één woning. Voor het overige waren hier achterhuizen en uitgangen van het Hof van Moscon en van huizen in de Boomgaardstraat.

De Boomgaardstraat zelf had aan de oostkant meerdere ambachtshuizen. Naast het hoekhuis met de Kandelaarstraat lag een klein steegje dat toegang bood tot een tweetal achterhuizen. Eind 16de eeuw was dit straatje reeds geïncorporeerd in het perceel. Tussen de tweede en derde woning lag het "Asschestraetken" (of Asschemakerstraetke), dat vermoedelijk pas in de tweede helft van de 15de eeuw zijn naam kreeg. Dit straatje was dichtgebouwd met kleine, wellicht houten huizen en eenkamerwoningen. Rond 1500 waren de meeste afgebroken en was de grond ingepalmd door buurwoningen. Parallel met het "Asschestraetke" liep het "Killebornstraetke". In 1374 werd dit nog aangeduid als een doodlopend zijstraatje van de Boomgaardstraat, dat leidde naar de *hofstede* met het huis van Robert Killeborn.

Ook zijn nazaten bleven hier wonen, zodat het straatje uiteindelijk die familienaam overnam. Beide kanten van het straatje waren bebouwd met meerder huizen die vrij centraal op de percelen lagen en toegankelijk waren via poorten. Begin 16de eeuw waren ook die woningen grotendeels afgebroken of ingepalmd als achterhuizen voor buurwoningen. Het "Killebornstraetke" bleef echter zijn belang behouden omdat het zowel het Hof van Moscon als een woning in de zuidoosthoek van het Sint-Maartensplein van

een uitgang naar de Boomgaardstraat voorzag.

Aan de Verversdijk woonden hoofdzakelijk rood-en blauwververs die hun stiel thuis uitoefenden en daarbij het reiewater gebruikten. Sommige erven hadden een doorgang naar de Hoornstraat en het Sint-Maartenplein. Dit plein was aanvankelijk een uitloper van de "Cromme Wael". Door de aanwezigheid van het Schotse natiehuis veranderde de naam in de 14de eeuw in "Schotteplaetse". De huidige naam van het plein komt van een woning op de zuidwesthoek van het plein, die versierd is met een bas-reliëf van Sint-Maarten. Beide namen zijn lang dooreen gebruikt. Het Sint-Maartenplein lag vrij centraal in de voor de textielnijverheid belangrijke Engelse handelswijk. Toen de handels- en horecafunctie een beetje begon te tanen, veranderden rijke burgers voormalige herbergen en "hostelerieën" in woonhuizen.

Aan de noordoostkant van het plein lag een doodlopend straatje het "Crommewalstratkin" of "Zackestratkin bi Crommenwal", dat in 1528 afgeschaft werd. De woning ten zuiden daarvan werd in 1596 opgekocht door de jezuïeten, die er hun voormalige kapel vestigden. Achter de woningen in de noordoosthoek van het Sint-Maartensplein, lag een "teerling" of een groep huizen, waarvan het voornaamste *Hierlant* was, een voormalig lers natiehuis. Ten westen van die teerling begon de "Cromme Wal", ten zuiden lag het "Schoofstratkin bi Crommenwal", ten oosten het "Woudestraetkin" en ten noorden de Hoornstraat of "Woudestraat". Al deze huizen werden afgebroken en de straatjes gesupprimeerd in 1619-1620, toen de jezuïeten de bouwwerken voor hun kerk aanvatten. Hierdoor is het uitzicht van de wijk drastisch gewijzigd.

H. Deneweth en Y. Kemel

Het complex is ook in 1999 de thuisbasis van het Jongerenproject Open Monumentendag Brugge dat dit jaar werkt onder het motto 'de overgankelijkheid van de verbeelding'... of Pasquino achterna. Naar dit oud Romeins gebruik om briefjes aan beelden te hangen en discussies uit te lokken geven ze vorm aan het project dit jaar. Wat het werd ziet u op de Open Monumentendag(en). Het Jongerenproject werd voor het tweede achtereenvolgende jaar geselecteerd door de Koning Boudewijnstichting in het kader van haar campagne 'Monument zkt Jong Temperament m/v'. Wij zijn benieuwd wat het wordt.

Het complex is beschermd als monument bij M.B. van 9 juli 1995.

(1) Voor het samenstellen van de historiek van het gebouw werd dankbaar gebruik gemaakt van een tekst die ons ter beschikking werd gesteld door Jeroen Cornilly.

Carmersstraat 85, het Engels Klooster of het monasterium Nazareth

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en op zondag 12 september van 10u tot 12u en van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Op 26 februari 1628 kocht de Engelse Marie Louell (Lovell?) een notabel parcheel van een huus met zyne toebehoorten staende rontsomme bemuert, met een boomgaert beloken jnde voorseide zyne mueren(...) ten voorhoofde inde Carmerstraete byder veste ande noordtzyde vande straete; naest het heester ende platse van lande toebehoorende die vanden clooster van Bethanien". Dit voormalig passantenhuis Nazareth werd door Marie Louell per testament op 24 november 1628 nagelaten aan de Engelse jezuïeten van Gent. Zij verkochten het op hun beurt aan de Engelse kanunnikessen van de orde van de Heilige-Augustinus van de Congregatie van Windesheim, die reeds enkele jaren in het klooster van de Heilige-Monica in Leuven verbleven. De zeer succesvolle

Zicht in de pandgang van het Engels klooster

congregatie was op zoek naar een andere vestigingsplaats dichtbij Engeland. Brugge leek de aangewezen stad.

Dit is het begin van de geschiedenis van de *Dames Anglaises* in Brugge. Op 20 september 1629 werd het klooster officieel ingericht en kwam het onder de jurisprudentie van het Brugse bisdom.

Pas in 1647 werd de eerste steen gelegd voor nieuwe kloostergebouwen en een kerk. De twee eerste priorinnen Frances Stanford en Marie Pole kampten beide met te veel financiële problemen. Van bouwen was toen geen sprake. Augustina Bedingfield (1604-1664), die in 1641 tot proirine was gekozen, gaf opdracht tot bouwen. Een kloosterpand, de refter, de keuken, de gemeenschapskamer en de slaapcellen werden opgetrokken. De kapel was in 1650 afgewerkt. In de zomer van 1656 werd de Engelse koning Charles II, die in Brugge met een kleine hofhouding in ballingschap leefde, er ontvangen samen met de hertogen van York en Gloucester. Het duurt tot en met het prioraat van Thérèse Joseph (Lucie) Herbert (1669-1744) vooraleer opnieuw werd verder gebouwd. Lucie Herbert was in 1692 in Brugge in het klooster gekomen. Zij zal opdracht geven tot de bouw van de kerk. In 1735 vroeg zij aan de bisschop H. Van Susteren de toelating en voegde een goed gefundeerde argumentatie bij haar bouwplannen: de kapel, die uit 1650 dateerde, was midden in het klooster gesitueerd en gevoelig 'aan de geluiden van het huis', een koepelkerk zou goed zijn om de zwakke zangstemmen van de zusters beter te laten klinken, de pensionnaires (de zusters hielden immers een pensioonaat) zouden gemakkelijker de kerk kunnen bereiken, en de oude kapel kon als opslagplaats voor het graan worden gebruikt... Hendrik van Susteren kwam op 12 maart 1736 zelf de eerste steen leggen voor de nieuwe kerk. Het ontwerp is van Hendrik Pulinx (1698-1781). Priorin Herbert zal ook de refter laten vergroten en de grote pandgang laten bouwen. In 1766 werd Mary

Augustine (Molly) More (1732-1807), afstammeling van Thomas More de nieuwe priorin. Zij zal het klooster doorheen de Franse revolutie moeten loodsen. In 1794 vluchtten de zusters naar Engeland, op uitzondering van zuster Olivia Darell en lekenzuster Marthe Fergusson die hier bleven. Het klooster werd in 1797 publiek verkocht en dankzij tussenpersonen kwam het in 1798 opnieuw in het bezit van Olivia Darell. In 1802 kwamen de zusters uit Engeland terug en de toenmalige Franse prefect vroeg hen de ingangsdeur van de kerk dicht te metselen, zodat de kerk niet langer door de mensen uit de stad kon worden gebruikt.

Priorin Marie Fidélité (Elise) Gray zal in 1843 een appartement voor haarzelf en enkele spreekkamers bijbouwen en priorin Anna Thérèse (Marie) Quick breidde in 1853 het pensionaat uit en kon door nieuwe gebouwen het aantal pensionnaires opdrijven van 31 tot 50. In 1896 was Marie Emmanuel (Elisabeth) Latham priorin. Het is tijdens haar prioraat dat Guido Gezelle geestelijk directeur werd en hier op 27 november 1899 stierf (in november zal over Guido Gezelle een tentoonstelling in het Engels klooster worden georganiseerd). Ook priorin Latham leidde verbouwingswerken aan het complex. In 1901 werd voor het eerst een Belgische zuster priorin: Marie Stanislas (Florentine) Liefmans, een dochter van de bekende brouwersfamilie uit Oudenaarde. Ook zij breidde het klooster uit. Vóór W.O.I werd er nog een nieuwe pensionaatsvleugel bijgebouwd (veel van deze gebouwen werden reeds opnieuw afgebroken). Portretten van de priorinnen sieren de pandgang. De geschiedenis van de instelling krijgt daarmee een gezicht.

In het interessante werk van Robert Hills, *Sketches in Flanders and Holland*, dat in London in 1816 werd uitgegeven, beschrijft hij zijn bezoek aan het Engels klooster net na de slag van Waterloo. Hills vond de zusters *'sensible and well educated'* (p.27) en vernam hoe hun dagindeling eruit zag: *the world supposes that our lives are a course of*

idleness; but we rise every morning to prayers at half past three, and our service lasts till seven - then we breakfast, and sometimes we walk about our garden. There must of course be one among us whose business it is to go abroad for the purchase of provisions, and other purposes connected with the affairs of our establishment; but we at home are not idle; we employ ourselves at different kinds of works, and in giving various branches of education to young folks: besides, the management of such a family (eighty persons including servants,) can be no trifle(...) they made many inquiries relative to political affairs, and from their discourse it might be plainly seen that England was a part of the world from which they had by no means weaned their affections (p.28).

De zusters hielden tot voor enkele tientallen jaren nog een pensionaat open. Nu wijden ze hun leven uitsluitend aan de oorspronkelijke spirituele traditie en hechten veel belang aan het liturgisch koorgebed. Ze vervullen ook een gastvrije rol voor speciale bezoekers of gasten die een tijdje in het klooster verblijven.

Het architectuurpatrimonium van het Engels klooster is van heel bijzondere waarde. De vrij gesloten gevels, ook van de kerk, die men vanaf de Carmersstraat ziet, laten niet vermoeden wat zich erachter bevindt. Het klooster wordt bezocht via de classicistische poort in de Carmersstraat, waar men eerst een kleine met kasseien geplaveide binnenkoer zal ontdekken. Op de Open Monumentendag(en) kan een gedeelte van de pandgangen uit de 17de (1649) en 18de eeuw (1711) bewonderd worden en bovenal de prachtige kerk uit 1736-1739. Bemerkt de witte en zwart marmeren tegels in de pandgang en de graatgewelven die de ruimte overspannen. De gangen worden verlicht via segmentboogvensters met ramen met een glas-in-loodopvulling. Hier hangen heel wat portretten van priorinnen.

De kerk is zoals hoger vermeld, gebouwd door de veelzijdige Brugse kunstenaar Hendrik Pulinx.

Deze classicistische koepelkerk is een unicum in Brugge (de kerk is gebouwd in een overgangsstijl tussen laatbarok en vroegclassicisme). De eenbeukige kerk heeft een buitenparement dat volledig uit witte natuursteen bestaat en dat in de rekeningen omschreven wordt als *risselsteen*. De voorgevel aan de Carmersstraat is opvallend door de pilasters met Corinthische kapitelen die een fronton dragen. De koepel is aan vier zijden doorbroken door grote, omlijste ovalen vensters, waartussen telkens twee pilasters de kroonlijst dargen. Het dak is met leien afgedekt. Links van de in 1802 afgesloten toegang situeert zich het zusterkoor. Het interieur van de kerk verrast door de rijke decoratie en de gebruikte materialen. De lage bidruimte onder het zusterkoor is van de centrale koepelruimte afgesloten door een een sierlijk smeedijzeren hekken. In die ruimte bevindt zich het portret van Thomas More, dat dankzij zuster Augustina More hier terecht kwam.

Bemerk dat de hoge koepel rust op pendentieven, waartussen de geprofileerde rondbogen aanzetten op een kroonlijst, en op de vier hoeken gedragen worden door gecanneleerde zuilen met Corinthische kapitelen. De muurschilderingen zijn het werk van Emile Hirsch en dateren uit 1870. Van Emile Hirsch is ons geen ander werk bekend. In het koepelgewelf herkent men de H.-Augustinus, die opgenomen wordt in de hemelse glorie en in de pendentieven zijn de kerkvaders Hiëronymus, Gregorius, Ambrosius en Augustinus afgebeeld. In de absis zijn de goddelijke deugden Geloof, Hoop en Liefde geschilderd en op de pendentieven de hoofddeugden: de Rechtvaardigheid met een palm, de Sterkte met een leeuw, de Voorzichtigheid met een slang, de Matigheid met een duif.

Het monumentale altaar is afkomstig uit Italië en is gemaakt uit 23 verschillende marmersoorten. De panelen aan de voorzijde van het altaar zijn in albast en de kolommen van het baldakijn in agaatsteen. Het marmeren Mariabeeld wordt toegeschreven aan de Luikse

beeldhouwer Jan Delcour (1627-1707). Heel wat gedenksteden zijn in de muren ingemetseld. Ondermeer deze van de leerlingen M.A. Grifford uit 1759 en van Caroline Talbot uit 1762. Een interessante gedenksteen is die van Maria Herbert of Powis, de zuster van priorin Herbert, die in belangrijke mate de kerk mee heeft gefinancierd en in 1745 in het Engels klooster overleed. Ook Mary Augustina More heeft een gedenksteen in de kerk.

De glasramen boven het altaar dateren uit 1912 en zijn van de hand van Arthur Wybo. Het orgel dateert uit 1895 en werd door Pierre Schyven in Brussel gemaakt. Het koorgestoelte kwam pas in de benedenkerk in 1967. Hier komen de zusters samen voor de eucharistieviering en het koorofficie. Tot vóór Vaticanum II bleven de zusters steeds in het bovenkoor (of zusterkoor) en werd de benedenkerk uitsluitend voorbestemd voor de leken.

Het patrimonium wordt met zorg gekoesterd door de zusters van het Engels klooster. Een bezoek aan dit prachtige complex en belangrijke getuige van "Via Europa, reisverhalen in steen" is zeker een aanrader.

Het Engels klooster is beschermd als monument bij Besluit van de V.E. van 22 september 1982, de kerk was reeds beschermd bij K.B. van 9 juli 1974.

Jeruzalemstraat 53, de herberg 'Malbrough'

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 12u30

Gidsen zorgen voor begeleiding

De voorgevel van de 18de-eeuwse herberg

Archivaris Noël Geirnaert maakte ons attent op deze oude herberg, waarvan de naam reeds uit de 18de eeuw stamt en verwijst naar de erg populaire John Churchill Marlborough, die een belangrijke rol speelde in de Spaanse successieoorlog (zie nr.23 van deze brochure). Daarom ook deze openstelling.

Op 4 juli 1730 werd het huis *den Iseren Handt* verkocht aan herbergier Jan de Roo. De juiste bouwdatum van het huis is niet bekend maar het kan eventueel gebouwd zijn tussen 1685 en 1711. In augustus 1730 stuurde Jan de Roo volgend verzoek aan het College van Burgemeester en Schepenen: *dat hij tenderde om dit huys gen(aem)t De Iseren Handt te moghen ghenaeemt hebben Den Hertogh Van Marlborough, mitsgaders te moghen uijthanghen bardt met ghelycke naeme en teecken* (SAB, Sint-Janszestendeel, folio 2542). De Roo kreeg officieel de toelating om een uithangbord aan de gevel de plaatsen en de huisnaam van zijn eigendom te wijzigen. Vanaf 1751 tot en met de Franse tijd is de herberg *Marlborough* eigendom van de familie Vander Heeren. Als eerste eigenaar in de Belgische tijd vinden wij brouwer Alexander Valcke terug. Valcke bouwde in 1842 de brouwerij 'De Arend' in de Katelijnestraat 70. De uit Oostende afkomstige Valcke was gehuwd met Rosalie De Meulemeester, een telg van de bekende Brugse brouwersfamilie (uit de brouwerij de Aigle-Belgica) (zie brochure Open Monumentendag 1997, nr.11). Rond 1920 is bierhandelaar Pieter-Jan Petyt eigenaar en nu sinds geruime tijd de brouwersfamilie Cnapelynck.

Een boeiende licentiaatsverhandeling werd in 1981 aan de KULeuven samengesteld door Alfons Theerens: *Op herbergbezoek te Brugge (1750-1850)*, waar tal van interessante gegevens werden neergepend.

In het begin van de 18de eeuw waren er 112 herbergiers in Brugge, dit aantal verhoogde in het midden van de eeuw tot 141 hoewel het bewonersaantal fel verminderde. In 1699 telde de stad 35.156 inwoners en in 1748 was dit aantal gedaald tot 26.906. De herberg was in het verleden net zoals nu de ontspanningsplaats bij uitstek voor een groot deel van de bevolking. Daar kon worden gefiloseerd, de politieke toestand besproken en eventueel zelfs roddels verspreid. In het verleden verschaften de meeste herbergen in Brugge ook logies aan de vreemdelingen. De herbergen situeerden zich in het economische hart van de stad rond de Markt, in de Sint-Amandsstraat, Hallestraat, Vrijdagmarkt en Vismarkt. Maar ook in de poortstraten kwamen heel wat herbergen voor. Zeker in de Oostenrijkse tijd was er een avondklok ingesteld (ook soms de bierklok genoemd). In de zomer mocht bier geschonken worden tot 21 uur, in de winter tot 20 uur. Pas vanaf 1766 was het verplicht om een uithangbord dwars op de gevel te bevestigen en in 1806 moest dit uithangteken door een lantaarn verlicht worden. Een bijkomende vorm van straatverlichting.

De herbergen hadden in de 18de eeuw voor zover bekend een eenvoudig interieur. Meestal werd het bier (en de wijn) in de kelder bewaard en in een kan naar de gasten gebracht. Een vat bier had een inhoud van 158 liter. De eerste bierpomp aan de toeg werd in 1818 in Brugge geïntroduceerd. Mr. Godell uit Londen demonstreerde de werking ervan in het Engels koffiehuis in de Kuipersstraat. In de 18de eeuw kwam het bier nog voornamelijk uit Brabant. Later werd lokaal gebrouwen bier in herbergen geschonken.

Vanaf het laatste kwart van de 17de eeuw werd limonade gedronken. Deze dranken op basis van fruit en bloemen en ook dikwijls met anijs en kaneel werden soms gemengd met een weinig alcohol. Heel populair (en gevaarlijk) was de brandewijn die in de 18de eeuw heel veel gedronken werd. Heel dikwijls kon er ook iets gegeten worden in de herberg. Boerenhesp en worsten waren toen al geliefd. Naast biljart, dat in

de 16de eeuw werd uitgevonden en vooral in de 18de eeuw doorbrak, waren kaartspel, triktrak, domino en damspel razend populair en dikwijls werden wedstrijden ingericht. Een loterij organiseren, was voor de herbergier de meest winstgevende bezigheid. Soms werd er gedanst, zeker met carnaval. De waard moest er soms nog een bijberoep op nahouden. In herberg *Marlborough* vinden wij in de 19de eeuw achtereenvolgens Jan Kerchove, Bernard Vandaele en Joseph Defrance als herbergier. In 1846-1866 is het een waardin, Angela Debuysere, die de herberg uitbaat. Haar man was meubelmaker.

Tot in 1796 waren herbergiers verplicht lid te zijn van de nering van de herbergiers, die zowel hun materiële voorrechten beschermde als probeerde voor hun zielenheil te zorgen. De nering van de herbergiers had een eigen kapel in de Sint-Jacobskerk. De leden stapten jaarlijks mee in de H.-Bloedprocessie.

In de tweede helft van de 18de eeuw ontstonden de koffiehuisen en de "echte" hotels. Toch werd in de herberg nog steeds gelogeerd en soms zelfs ook koffie gedronken.

Enkele attracties moesten de herbergbezoekers gelukkig stemmen. Uit de kranten konden enkele 19de-eeuwse voorbeelden gedistilleerd worden: op 27 december 1827 liep Maurits Rummel uit Darmstadt in 38 minuten maar liefst 16 maal voorwaarts en 6 maal achterwaarts rond de Markt. Dit record werd in 1832 verbeterd door Albert Ridner uit Praag. Maar ook dieren waren een bron van attractie. In 1811 was er in de herberg *De Sneeuwberg* een pelikaan te bewonderen en *eenen Aep van de allergrootse slag, bygenaemd generael Jaco* (*Gazette van Brugge*, 8 mei 1811). Op de kermis van 1812 dronk een olifant een fles wijn uit...

Namen van vorsten waren geliefde herbergnamen zoals *de koning van Holland*, *Le Duc de Lorraine*, *Le Duc de Reichstadt*, *de koning van Spanjen*. Er was echter slechts één *Hertog van Marlborough*. De figuur van Marlborough bleef gedurende de

ganse 18de eeuw populair. In een deel van het gekende handschrift van Jozef van Walleghe uit 1783-1788, dat in het Stadsarchief wordt bewaard, staat op folio's 137-140: *vanaf 3 mei en gedurende de foire vele gemakkelijkheden in de stad te zien(..)op de markt in groot afgeslagen huus van planken kabinet van levensgedaene en levensgrote beelden van generael Marlborough dood op zyn bed, gouverneur Illior in uniform als verdediger Gibraltar, schrijver Voltaire en andere...* Marlborough was toen nochtans reeds geruime tijd gestorven.

John Churchill Marlborough was in 1650 in Ashe House in Devon geboren en hij stierf in 1722 bij Windsor. Hij was de zoon van Winston Churchill, een vurig aanhanger van de Stuarts en wiens bezit door Cromwell werd opgeëist. John begon zijn carrière onder de bescherming van de toekomstige koning Jacob II, die er zijn zus Arabella Churchill als maîtresse op nahield. Zijn eerste militaire exploten vonden plaats in Vlaanderen met een door Karel II aan Lodewijk XIV ter beschikking gesteld Engels legerkorps. John Churchill huwde met de intrigante Sarah Jennings (1660-1744), die een grote invloed uitoefende op de latere koningin Ann en zo haar man kon laten bevorderen tot generaal en bevelhebber van de Engelse troepen. Een post die hij bekleedde op het ogenblik dat de Spaanse successieoorlog uitbrak (1701-1713). Hij blijft bekend als een zeer groot veldheer die erin slaagde de éénmakingspolitiek van Lodewijk XIV te doorbreken. Hij stond immers aan het hoofd van de Grote Alliantie. Bij de troonsbestijging van koningin Ann was hij één van de belangrijkste politieke en militaire adviseurs van de nieuwe koningin. Zij schonk hem na een overwinning in 1704 Woodstock Park en gaf hem het nodige geld om het Blenheimkasteel te bouwen. Het werd één van de mooiste 18de-eeuwse paleizen in Engeland. Binnenlandse politieke intriges hebben vanaf 1707 zijn positie ondermijnd en hij werd meegesleept in de politieke ondergang van de 'Whigs'. In 1711 werd hij ontslagen en leefde een tijdje in vrijwillige ballingschap. Koning George I

herstelde hem in eer en opnieuw werd hij met gunsten overladen. Een beroerte velde hem in 1716 en hij stierf 4 jaar later. Van Sarah Jennings, die erin slaagde een fortuin te vergaren, bleven de 'Mémoires' bewaard.

In het Stadsarchief vonden wij een brief van John Marlborough terug waarin hij op 31 december 1708 de Stad Brugge aanmaant zich over te geven. Dit is in volle Spaanse successieoorlog en op het ogenblik dat het Fort van Beieren klaar is voor de strijd. De Stad Brugge geeft zich echter over en blijft zo ongeschonden. De brief van Marlborough, die hij in zijn legerkamp van Merelbeke schreef, luidt als volgt: *Messieurs Je ne doute point que vous avez appris la reddition de la Ville et de la Garnison de Gand; Ce Trompette est chargé d'une lettre pour Mons. le Marquis de Grimaldi par laquelle je Luy offre la même capitulation pour sa Garnison, et comme j'ay lieu de croire que vous continuez toujours dans les mêmes sentiments de zele et de respect pour les intérêt de sa majesté Catholique, et que d'ailleurs votre Ville est le plus intéressée a prevenir que nous ne soyons obligés a en venir à des extremités; Je n'ay pas voulu manquer Vous en faire part, sachant combien Vous pouvez contribuer a porter la Garnison a se soumettre pour sauver la Ville et suis très persuadé que Vous ferez de Votre mieux pour cela, que je serai toujours prest à reconnaître. J'attendrai une reponse favorable par le retour du Trompette et suis avec une estime très sincère..Messieurs Votre très humble et très obeissant serviteur* (get. Le duc Marlborough). Met andere woorden: het Stadsbestuur wordt heel beleefd maar met aandrang gevraagd om ervoor te zorgen dat de soldaten van het bezettingslegger onder leiding van markies de Grimaldi zich onmiddellijk overgeven of anders wordt vernield. De Stad zwichtte en gaf haar antwoord mee met de *trompette*, die de brief van Marlborough had overhandigd. Het Spaans-Franse garnizoen verliet in de nacht van 2 op 3 januari Brugge en het Fort van Beieren (SAB, *Oud Archief* 126, Brieven en Akten 1700-1720).

Voor de tweede keer in een paar jaar tijd kwam de stad (opnieuw) in handen van de geallieerden. In 1706 had Brugge reeds gekapituleerd voor de Engelsen, toen ze met een leger van 1000 cavaleristen vóór de Gentpoort stonden. Op 2 juni 1706 overhandigde een *trompetter* een (niet bewaarde) brief van Marlborough, die hij de dag voordien had geschreven en waarin de kapitulatieovereenkomsten werden uiteengezet. Na de onderhandelingen tekende het stadsbestuur op 3 juni 1706 de overgave. Op 22 juni 1706 kreeg het bestuur een verzoek van Marlborough om kanonnen uit te lenen voor het beleg van Oostende en Nieuwpoort. Marlborough zelf kwam op 5 juli 1706 de sleutels van de Stad plechtig (en met kanongebulder) in ontvangst nemen. De geallieerden konden Brugge twee jaar in handen houden. Op 6 juli 1708 hadden de Fransen het echter weer voor het zeggen. De burgerwacht (die er alleen voor stond, want de Engelsen trokken in de zomer te velde) was aanvankelijk van plan weerstand te bieden en er werden enkele kanonschoten afgevuurd naar de Franse belegeraars, die een paar keer terugschoten. Maar toen de Franse bevelhebber tijdens de onderhandelingen dreigde de stad te "saccageren (plunderen), violeren en verbranden", gaven de Bruggelingen snel toe. Overgave was inderdaad de enige manier *pour sauver la ville*. Als bevelhebber blijft Marlborough bekend als een "ijzervreter" die er hard tegenaan kon gaan. Onder zijn leiding bombardeerde een geallieerd veldleger en een oorlogsvloot in de zomer van 1706 Oostende nagenoeg volledig in puin. Binnen één maand werden bijna alle gebouwen en de omwalling vernield en kwamen veel mensen om het leven. Brugge is in de periode 1706-1708 ongetwijfeld drie keer aan verwoestingen ontsnapt.

Op de Open Monumentendag(en) kan enkel de gelagzaal van 'café Malbrough' bezocht worden. Er zullen heel wat vaste klanten op dat ogenblik aan het biljarten zijn, maar toch komt u alles te weten over de hertog van Marlborough. Bewonder vooraf de sierlijke geschilderde voorgevel, vier traveeën

breed en kenmerkend door de gevelafwerking, met een in- en uitgezwakte top. Bemerk ook het oude schoorsteenkaneel tegenaan het buurhuis nr.51. De oude structuur van het huis is nog grotendeels bewaard. De houten zolderingen met moer-en kinderbalken zitten weggestopt onder valse plafonds. De huidige waard heeft de bedoeling de originele zoldering in de gelagzaal terug zichtbaar te maken. Wellicht komen dan nog andere interessante bouwelementen aan het licht.

Jeruzalemstraat 53 is niet beschermd als monument.

Voor verdere opzoekingen over de geschiedenis van het huis: Stadarchief Brugge, *Oud Archief 138*, Sint-Janszestendeel, fol.549, 2006, 2542 / *Oud Archief 198*, Klerken van de Vierschaar nr.898, fol.96r-94v, nr.981, fol.208, nr.445, fol.148r-149v; Bevolkingsregisters, A7/87 (1792-1866).

Katelijnestraat 103, de kerk van de Redemptoristinnen

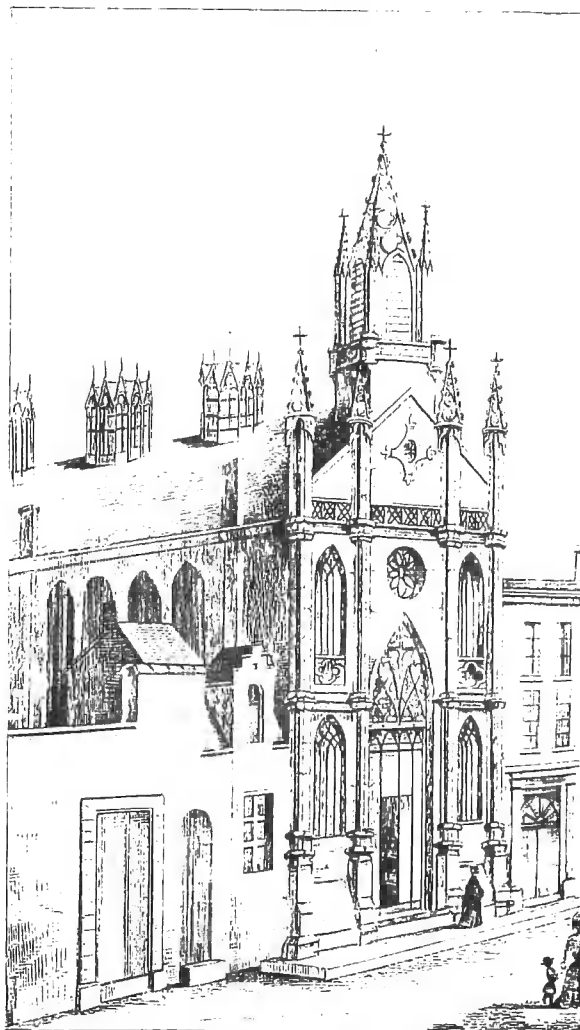
Open op zaterdag 11 september van 14u tot 17u30 en op zondag 12 september van 10u30 tot 12u en van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

De contemplatieve orde van de redemptoristinnen werd in 1731 gesticht door de Napolitaanse aristocraat Alfonsus van Liguori (1696-1787) samen met zijn vriend Tomaso Facolja. Op 17-jarige leeftijd was hij als dokter in het burgerlijk en kerkelijk recht afgestudeerd en hij bleef tot in 1723 een gevierd advocaat. Na een juridische fout in een belangrijk proces, waarvoor hij verantwoordelijk was, keerde hij de advocatenwereld de rug toe, bekeerde zich en volgde een priesteropleiding. Hij werd in 1726 tot priester gewijd, werkte de eerste jaren van zijn priesterschap in de volkse en armste wijken van Napels en kende er een ongemeen succes. In 1732 sticht hij de mannelijke orde van de redemptoristen. Deze beide congregaties werden pas in 1749-1750 goedgekeurd door paus Benedictus XIV onder de naam 'Instituut van de Heilige Verlosser'. Alfonsus werd in 1816 zalig verklaard, in 1839 heilig en in 1871 tot kerkleeraar uitgeroepen (onder de naam 'doctor zelantissimus'-de allerijverigste leraar). In 1950 werd hij tot patroon van de biechtvaders en moraaltheologen verheven. Hij schreef niet minder dan 200 werken, veelal in de volkstaal en ook door de stijl toegankelijk voor de gewone gelovige in Italië. De congregatie wijdde zich aan de zorg voor de armen en aan het geven van onderricht aan de jeugd in Napels en de Pauselijke Staat. Het was de verdienste van Alfonsus dat hij, in tegenstelling tot de zeer pessimistische moraal van het jansenisme, een levens- en gedragsleer, die veel

meer op het vertrouwen van Gods genade was gebaseerd, aan de gelovige aanbod. Tegenover de sombere predestinatiegedachte van het jansenisme stelde hij Maria voor als mogelijkheid tot verlossing. Alfonsus' volgelingen werden vurige aanhangers van 'Maria, moeder voor altijddurende bijstand'. De congregatie telde verschillende opmerkelijke leden zoals de Weense zielenzorger Clemens Hofbauer (ca.1800 aangeroepen voor de

Zo werd de voorgevel van de kerk in 1851 afgebeeld in de publicatie van Thomas Harper King

hopeloze zaken), lekenbroeder Gerardus Maiella (ca.1740 belangrijk voor de moeders en haar kinderen) en de Nederlander Petrus Donders die meer dan 40 jaar lang van 1842 tot 1887 in Batavia zijn leven ten dienste stelde van de allerarmsten.

De orde heeft nu nog kloosters in ondermeer Italië, Oostenrijk en België.

Volgens historicus A. Duclos (1910) werd de Brugse orde van de redemptoristinnen in 1841 gesticht. De Brugse orde kocht huizen en grond aan de Katelijnestraat van winkelier Jan Leonard Nollet. Op het terrein van het huidige klooster stonden vijf huizen en er hoorde een grote moestuin bij. Jan Leonard Nollet, zijn vrouw, zijn dochter Sophie, zijn schoonzoon en hovenier Jan Mechelaere en hun vier kinderen verlieten het eigendom op 29 november 1842. Op 19 mei 1846 werden in de bevolkingsregisters van de stad (SAB, *Bevolkingsregisters*, C12/24 vanaf 1841) 24 zusters en 12 novices ingeschreven. Eén redemptorist verbleef er reeds een tweetal maanden. De Brugse congregatie was zeer 'Europees' samengesteld: Eugénie Dijon kwam uit l'Orient (Frankrijk), Marie Eder uit Wenen (Oostenrijk), Anna Mary Tschach uit Reichenau (Oostenrijk). Nog andere zusters uit Saint-Amand, Rotterdam, Maastricht en Venlo. Paulina Roels was een Brugse en de overige Belgische zusters waren van Sint-Truiden, Luik en Doornik.

Heel lang werd gedacht (en wellicht verkeerdelijk) dat het ontwerp van de kerk in de Katelijnestraat het werk was van een Oostenrijks redemptorist. Voorlopig geven de archieven daar geen uitsluitsel over. Misschien kan die toeschrijving er gekomen zijn door het feit dat er meerdere Oostenrijkse zusters in het klooster woonden? Volgens de (beperkte) inlichtingen waarover wij vandaag beschikken, zouden klooster en kerk het werk zijn van broeder René Duvivier uit Pottes (Doornik) (1801-1858).

Kort na de stichting vermeerderde het aantal

religieuzen tot een tachtigtal. Er kwamen ook jonge zusters uit Ierland de Brugse congregatie vervoegen, zoals Mary Malone uit Limerick en Alice O'Connell uit Killarny. Naar het einde van de 19de eeuw toe waren er ook heel wat meer Belgische zusters in de congregatie.

Op 28 september 1844 had Eugénie Dijon, *supérieure de l'ordre du très saint redempteur établi à Bruges*, toelating gevraagd aan het Stadsbestuur om een kerk te bouwen. In oktober 1844 volgde de vergunning. Het origineel ontwerp van de kerk bleef niet bewaard (SAB, bouwvergunning 1844/100). In 1845 vroegen de zusters om de gevel van het klooster te mogen bouwen (wellicht met de integratie van het pand van Jan Nollet). Hier bleef het plan wel bewaard, maar het werd niet ondertekend door een architect (SAB, bouwvergunning 1845/105). De gevel was oorspronkelijk streng classicistisch opgevat, bepleisterd en tien traveeën breed. Het pand was tweeëneenhalve bouwlaag hoog en afgedekt met een schilddak. De twee poorttraveeën, die als beëindiging van de gevel waren geconcipteerd, werden benadrukt door klassieke hoofdgestellen. Deze gevel werd reeds in 1858 gewijzigd (SAB, bouwvergunning 1858/71). Honderd jaar later vroegen de zusters om het pleisterwerk van de gevel te mogen afkappen en met een nieuwe Nieuwpoortsteen de gevel te mogen 'verfraaien'. Ondanks een ongunstig advies van de Raadgevende Commissie voor Stedenschoon kregen ze een bouwtoelating (SAB, bouwvergunning 1958/738).

Broeder René Duvivier zou het klooster en de kerk gebouwd hebben. De zusters stelden ons enkele biografische gegevens ter beschikking. De vader van René Duvivier was schrijnwerker. Hijzelf studeerde architectuur en werd een succesvol architect. Duvivier werd vroeg weduwnaar en had één dochter. Hij zocht een oplossing voor haar verdere opvoeding en trad vóór 1837 in het klooster van de redemptoristen in Sint-Truiden. In 1840 werd hij geprofest. Hij blijft bekend als een eenvoudig en vrolijk man die erg geliefd was in zijn omgeving. Hij werd als bouwmeester door zijn werklieden erg geapprecieerd. Hij moet meerdere kerken en kloosters voor de congregatie gebouwd hebben. Hij stierf tijdens bouwwerken aan de kerk van Boulogne-sur-Mer

Of het inderdaad René Duvivier is die de Brugse kerk en het klooster heeft gebouwd, lijkt bevestigd te worden in het *Mémorial C SSR Belgische Provincie* waar op 23 juni 1858 volgende notitie staat genoteerd: *Dunkerque CF René Duvivier, °Pottes 1801, prof. 1840, rendit des services signalés grâce à ses talents d'architecte (mis aussi au services des Rnes de Bruges lors de la construction de leur couvent et de leur église).*

De eenbeukige kerk was aan de straatzijde oorspronkelijk afgewerkt met een sierlijke neogotische en donkerkleurige bakstenen gevel van drie traveeën, afgewerkt met een driehoekig eveneens bakstenen fronton. In de centrale travee was de hoge spitsboogingang nog eens bekroond door een rond venster. De traveeën werden van elkaar gescheiden en beëindigd door vooruitspringende bundelpijlers, die eindigden in grote opengewerkte pinakels. Volgens de schaars bewaard gebleven fotodocumenten lijkt ook gietijzer te zijn toegepast. In ieder geval werd deze voor Brugge zeer vroege neogotiek niet door de

toenmalige "kenners" aanvaard. De Engelse architect Thomas Harper King (zie nr. 14 van deze brochure) vermeldde het in zijn werk *Les vrais principes de l'architecture ogivale ou chrétienne* (Brugge, 1851) als een slecht voorbeeld van het toepassen van de "ware principes". Voor hem had de architect de gotische bouwkunst niet begrepen. In zijn werk zijn gravures van de kerkgevel en een detail van het portaal opgenomen in confrontatie met "goede" voorbeelden. In 1910 schreef A. Duclos nog in zijn 'Bruges. Histoire et souvenirs': *leur église fut bâtie en mauvais gothique du temps. On ferait évidemment mieux aujourd'hui* (p.502).

In een Engels gidsje uit 1904 (*An illustrated guide for visitors to Bruges* van Arnold Harris Mathew, Brugge(Ed.De Reyghere) en London, staat over het klooster en de kerk het volgende: *this being an enclosed order, and the monastery comparatively new, there is nothing to be specially noted here beyond the fact that the nuns keep a boarding school for young ladies, and that the Benediction to which the public are admitted is given daily at 5 p.m.* (p.23) en verder schrijft Mathew: *it is an edifice of recent construction, and though worth a visit, it is not possessed of the great antiquarian and archeological interest for which the other churches are so justly celebrated(..)the chapel is in the Byzantine style of architecture* (p.27-28). Een voorbeeld van de appreciatie in het begin van deze eeuw, opnieuw door een Engelsman.

De voorgevel van de kerk zal uiteindelijk in 1961 na hevige polemieken gesloopt worden en vervangen door een neobarokke gevel, die totaal contrasteert met het achterliggende gebouw. Een voorbeeld van de "monumentenzorg" in de jaren zestig.

Een bezoek aan dit nog steeds weinig gekende kerkinterieur loont zeker de moeite (ondanks de gevelamputatie!). De eenbeukige kerk is zes traveeën diep en afgewerkt met een driedig koor. De kerkruimte is overkluisd met kruisribgewelven (afwisselend breed en smal) die neerkomen op

bundelschalken met gehistorieerde kapitelen. De blinde spitsboognissen tussen de schalken zijn versierd met 14 heiligenbeelden (Maria, de Heilige Alfonso, Andreas, Simon, Thaddeus, Thomas, Joannes, Paulus(links) en Petrus, Jacobus major, Matheus, Jacobus minor, Bartholomeus en Philippus (rechts). Deze beelden staan op consoles die versierd zijn met engelen. Alle vensteropeningen zijn blind, op uitzondering van de vensters op het doksaal en in de koorruimte. Om de kerkruimte toch voldoende te verlichten zijn de ribgewelven centraal opengewerkt met stervormige glasramen, wat zeer ongebruikelijk is in de kerkelijke architectuur en eerder doet denken aan oplossingen voor het verlichten van trappenhuizen in burgerwoningen. Oorspronkelijk stonden bovendaks echte lantaarntorentjes, waarin het licht werd opgevangen (deze werden gesloopt en vervangen door gewone dakvensters). Het doksaal is twee traveeën diep en afgewerkt met een sierlijke gietijzeren afsluiting.

De kerk van de redemptoristinnen is niet beschermd als monument.

Kartuizerinnenstraat 2, de militaire kapel

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

In 1566 kwamen de kartuizerinnen veiligheid zoeken binnen de Brugse stadsmuren. Ze verlieten definitief hun klooster Sint-Anna-Ter-Woestijne in Sint-Andries en vonden tijdelijk onderdak bij de zusters Dominicanessen van Sion aan de Vlamingdam. Ondertussen verbouwde ze hun refugehuis aan de *sheer Gillis Dopstraat* (nu Kartuizerinnenstraat) tot een nieuw klooster. De bouwwerkzaamheden verliepen moeizaam, ondermeer door gebrek aan financiële middelen van de zusters. Het klooster omvatte het bouwblok tussen de *sheer Gillis Dopstraat*, de Oude Burg, het nu nog bewaarde Winterstraatje (tussen Oude Burg 19 en 21) en de Dijver (en nu volledig opgeslorpt in de eigendommen van de CM en het O.C.M.W.).

De nu nog bestaande kerk werd gebouwd in een eerste belangrijke bouwcampagne tijdens het prioraat van Catharina Anchemant (1606-1615). Een ruim, maar volgens de bronnen vervallen huis, *het root casteel* genoemd, werd gesloopt en tussen 1611-1614 bouwden meester-metselaar Ghysbrecht Vleesch en meester-timmerman Jan Ponsseel samen met hun helpers de eenvoudige, maar niettemin sierlijke kerk.

De zogenaamde zaalkerk was oorspronkelijk afgedekt met een houten gewelf en de ruimte werd verlicht door gotische spitsboogvensters met maaswerkversiering. Eén eeuw na de bouw lieten de zusters de kerk aanpassen aan een nieuwe architectuurstijl. Het houten tongewelf werd

vervangen door gemetselde en bepleisterde koepelgewelven en de spitsboogvensters kregen de vorm van segmentboogvensters met een natuurstenen omlijsting en werden voorzien van nieuwe glas-in-loodramen. Meester-metselaar Frans Feijts had de leiding van de werken. Het interieur werd ook verfraaid en opgesmukt met houten lambriseringen en een marmeren vloer. Proirin Josepha Lafranchy (1713-1742) lag aan de basis van deze intense bouwinitiatieven. Onder het bestuur van de laatste priorin Seraphine Debuigne (1766-1783) werden nog decoratiewerken in de kerk uitgevoerd. Mogelijkerwijs dateert de stucversiering op het gewelf achteraan in de kerk met de namen van de drie kartuizerheiligen Bruno, Hugo en Beatrix uit die periode.

In 1783 werd het kartuizerinnenklooster gesupprimeerd, in 1790 opnieuw opgestart en in 1796 definitief afgeschaft.

De kloostergebouwen bleven twintig jaar ongebruikt. In 1824 kocht de Congregatie van Zusters van Liefde een gedeelte van het complex en bouwde het om tot een tehuis voor ongeneeslijke zieken. De zusters bleven daar tot ze in 1892 konden verhuizen naar een nieuw gebouwd ziekenhuis in de huidige Prof. Sebrechtsstraat. Verschillende huizen werden (later) verkocht aan de Gilde der Ambachten.

De Brugse militaire kring, die in 1856 was opgericht, gebruikte vanaf 1893 Oude Burg 13 als verenigingslokaal en de kartuizerinnenkerk als militaire kapel. De bedoeling van de kring was kwalitatieve ontspanning te bieden aan de soldaten.

In 1998 verscheen een interessant werkje dat ook de geschiedenis van de Brugse militaire kring verhaalt *'Brugges Oorlogsmonument-Van Kartuizerinnenkerk tot Militaire Kapel'* (uitgaven Westvlaamse Gidsenkring).

De bakstenen kapel, afgedekt met een hoog zadeldak, is slechts met één gevel aan de kant van

de Kartuizerinnenstraat te bewonderen. Op het dak staat een eenvoudig klokkentorentje. Boven de huidige toegang zit een gevelsteen waarin de tekst zowel naar de vroegere als huidige functie verwijst. Bemerk ter hoogte van de eerste drie vensters en juist onder de dakgoot de bakstenen versieringen op die in bouwkundige terminologie muizentandlijsten worden genoemd. De eindgevel van de kerk (te zien vanop de binnenkoer van het O.C.M.W.) is een eenvoudige bakstenen tuitgevel.

Tegenaan de zijgevel zijn zeven gedenkplaten met namen van oorlogsslachtoffers geplaatst. De militaire kapel is representatief binnen het thema van de Open Monumentendag(en) 1999 'Via Europa, reisverhalen in steen'... de oorlog liet immers in heel Europa littekens na die door gedenktekens in ons geheugen blijven gegrift. In het straatbeeld is de natuurstenen triomfboog daar een belangrijk voorbeeld van. Deze boog dateert uit 1929-1930 en werd door Jules Fonteyne, toenmalig directeur van de academie, ontworpen in een classicistische stijl. Twee leeuwen houden het gekroonde wapenschild van België vast en daaronder staat de wapenspreuk *Eendracht maakt macht*.

In de kerk zelf is in 1926-1927 een crypte met een oorlogsmonument gebouwd als herdenking aan W.O.I. Op initiatief van de toenmalige aalmoezenier Etienne Dumon kreeg het oorlogsmonument een speciale vorm: een graftombe met gisant. Het ligbeeld werd ontworpen door E.H. August Nobels (1884-1934) en gebeeldhouwd door Michiel D'Hondt (1848-1932). Het beeld werd kreeg de trekken van soldaat Donat Spiers uit Ronse die op 9 augustus 1918 in Langemark was gesneuveld. Heel wat persoonlijke memorabilia van Spiers zijn hier sinds november 1998 tentoongesteld.

In de kerk zelf zijn verschillende bescheiden maar interessante kunstwerken opgesteld, die uit andere kerken afkomstig zijn. Het oorspronkelijke meubilair was uiteraard verdwenen op het eind van de 18de eeuw. Enkel het Sint-Annabeeld kan nog

mogelijkerwijs afkomstig zijn van het kartuizerinnenklooster. Sint-Anna was immers hun patroonheilige.

Het houten, met marmerschildering gedecoreerde, altaar is classicistisch en kan nog uit de 18de eeuw dateren. Opvallend is het ronde tabernakel. De eikenhouten preekstoel, waarvan de kuip door een palmboom wordt ondersteund, is versierd met de Heilige-Lucas, de Heilige-Joannes en de Goede Herder. Hij zou afkomstig zijn uit de Sint-Laurentiuskerk in Antwerpen. Onder het doksaal bevindt zich een 18de-eeuwse marmeren nis, die oorspronkelijk deel zou uitgemaakt hebben van het grafmonument van de Brugse bisschop Jan Caïmo en tot op het einde van de 18de eeuw in de Sint-Donaaskathedraal stond opgesteld.

Noch het voormalige kartuizerinnenklooster, noch de kerk zijn momenteel als monument beschermd.

Oorlogsherinneringen in het straatbeeld

De monumentale triomfboog en de zeven gedenkplaten in de Kartuizerinnenstraat herinneren samen met de nog ongeveer vijftig andere gedenktekens verspreid over gans het Brugs grondgebied aan de militaire en burgerlijke slachtoffers van de twee wereldoorlogen. Ze worden allen beschreven in het standaardwerk van Mariette Jacobs "Zij, die vielen als helden... Cultuurhistorische analyse van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen", 2 delen (Brugge, 1995-1996). Van de eenvoudige gedenkkruizen of gedenkplaten voor Bruggelingen die sneuvelden, gefusilleerd werden of omkwamen in bombardementen tot kunstige beelden zoals de twee bronzen bizons aan weerszijden van de Canadabrug ter herdenking aan de bevrijding van Brugge in 1944, het bronzen ruitersstandbeeld van Koning Albert in het Koning Albertpark of het

oorlogsmonument van Gustaaf Pickery in Assebroek met het beeld van een jonge vrouw die een dode soldaat in de armen houdt. Het sobere, maar serene Beluik der Gefusilleerden langs de Kazernevest met dertien gedenkzuiltjes voor de personen die hier tijdens W.O.I werden terechtgesteld, zegt wellicht meer over het oorlogsleed dan om het even welk geschreven woord. Minder opvallend zijn de eenvoudige gedenkplaten in het straatbeeld zoals onder andere die van de gefusilleerde Raoul Meertens in de Minderbroedersstraat 16 en voor Michiel Van Hamme van het Geheime Leger in de gelijknamige straat. Een merkwaardig hoge gedenksteen, met een afbeelding van een jonge voetballer, staat bij het voetbalstadion. Het herdenkt de gesneuvelde voetballers van Cercle Brugge. Bij de onthulling op 10 april 1921 kwamen twee piloten die bloemen zouden uitstrooien om het de leven toen hun vliegtuig neerstortte voor de ogen van duizenden onthutste toeschouwers. In Zeebrugge bestaat er nog een afzonderlijk soldatenkerkhof naast de Sint-Donaaskerk, waar zowel Engelse als Duitse gesneuvelden uit W.O.I begraven liggen. Een vijftal gedenktekens in Zeebrugge herinneren aan de Engelse aanval op Saint George's Day, 23 april 1918, tegen de Duitse onderzeebootbasis. Ook gesneuvelde matrozen van Duitse torpedoboten hebben een gedenkteken in de vorm van een torpedoboot. Een meer monumentaal gedenkteken met een bronzen Sint-Joris stond vroeger in Zeebrugge, maar werd in 1942 moedwillig door de Duitsers vernield.

De herinnering aan de twee wereldoorlogen leeft eveneens voort in tientallen straat- en pleinnamen, als eerbetoon aan de gefusilleerden (bijvoorbeeld Julius Delaplace, Julius De Sloovere...), aan de Engelse gesneuvelden op Saint-George's Day en

aan de Canadezen die Brugge in september 1944 bevrijdden. Zelfs een Duitstalig, geschilderde straatnaam is nog te zien aan een hoekhuis op het begin van de Torhoutse steenweg. Een tocht doorheen Brugge kan voor de wandelaar een reis door het oorlogsverleden worden. Aan sommige reminiscenties wordt achteloos voorbij gegaan. Weinigen weten dat er op het Gaston Roelandsplein een vrijheidsboom groeit, even oud als het oorlogsmonument. De onlangs flink gekortwiekte boom naast het frietkraam werd geplant op het ogenblik dat het standbeeld er kwam. Het standbeeld stond trouwens oorspronkelijk langs de straatkant en was toen geflankeerd door twee kanonnen. Op aansporing van de toenmalige West-Vlaamse gouverneur werden na W.O.I in een 85-tal gemeenten op een speciale plaats lindebomen "ter eeuwigere memorie van de slachtoffers van de oorlog" geplant. Duidelijker sporen in het landschap zijn de enkele overgebleven bunkers, zoals de betonnen mitrailleurbunker langs de Witte-Molenstraat in Sint-Andries, en de lange met kogelgaten doorzeefde muur langs de Sint-Trudostraat in Assebroek.

Maar niet alleen de herinneringen aan de twee wereldoorlogen staan gegrift in het landschap en het stadsbeeld. De vesten, de vier overgebleven stadspoorten, de Poertoren aan het Minnewater (ooit een verdedigingstoren en buskruitmagazijn) en het Fort van Beieren (zie nr.23 van deze brochure) zijn relikten uit een verder militair verleden. De middeleeuwse vechtersbazen Jan Breydel, Pieter de Coninck en Willem van Saeftinghe staan nu te pronken op pleinen. Aan het hoekhuis 'de Grote Mortier' in de Wollestraat 28 herinnert een reliëfvoorstelling aan een oorlogsgebeurtenis uit 1631, toen een belegering door Frederik Hendrik van Oranje Nassau op het nippertje

werd afgewend. Ook het huis van de heren van Gruuthuse heeft een fries met een militaire voorstelling en boven de ingang van het huis troont een geharnaste ridderfiguur te paard.

Sporen te over dat onze contreien - en zeker ook de streek rond Brugge - ooit het slagveld van Noordwest-Europa waren. Het zou interessant zijn de nog bestaande sporen (en littekens) op kaart te brengen en een Europese oorlogswandeling uit te tekenen.

Bernard Schotte

Mariastraat 36, de middeleeuwse ziekenzalen van het Sint-Janshospitaal

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Naar aanleiding van de restauratie van de zolders werd het Memlingmuseum volledig ontruimd en kan het gebouw uitzonderlijk op een andere manier worden bezocht. Dus zeker een aanrader.

In 1848 typeert H.R. Addison in zijn reisgids 'Belgium as she is' het hospitaal als volgt: "the hospital of St John is well worth seeing. The principal pictures are by Hemling (or as modern authorities call him Memling(...)). If you are a large party, give two francs to the door keeper and beg of him also to show you, through the Hospital, it is a finely ventilated clean establishment. The dispensary is the best kept thing of the kind you ever saw" (p.35 en 37).

Op de Open Monumentendag(en) kunt u zonder twee franken aan de portier te geven de gebouwen bezoeken. Zoals bekend zijn de schilderijen van Memling voorlopig tentoongesteld in het Groeningemuseum.

Het middeleeuwse Sint-Janshospitaal is ongetwijfeld een belangrijke Europese getuige in Brugge. Net als de andere hospitalen heeft het in de Middeleeuwen gefungeerd als passantenhuis voor (Europese) pelgrims, (Europese) kooplui, zwervers én voor zieken. Onderdak verlenen was

een typische vorm van barmhartigheid. De eerste zaal van het Sint-Janshospitaal werd rond 1150 opgetrokken aan de westzijde van de Mariastraat, nog net binnen de eerste stadsomwalling. De nabijheid van de Reie was noodzakelijk voor de watervoorziening en ook praktisch voor het aanvoeren van materialen. Van deze eerste zaal blijven heel wat sporen bewaard. Ze zijn duidelijk herkenbaar gelaten bij de laatste restauratie-ingreep in de zuidelijke ziekenzaal en ook archeologisch nauwkeurig geregistreerd door stadsarcheoloog H. De Witte. Dit eerste hospitaalgebouw was een driebeukig langsgebouw noordzuid gericht langs de Mariastraat. De juiste afmetingen zijn nu bekend en we weten dat de hoeken van het gebouw met driekwart steunberen waren verstevigd en de gevels met steunberen in de vorm van halfzuilen. Er is een publikatie van de nieuwste bevindingen in het vooruitzicht gesteld, die de bouwgeschiedenis heel wat zal verduidelijken. Bemerk ook een gedeelte van de wellicht 14de-eeuwse authentieke bevoering, die werd behouden. Bij de opgravingen werd duidelijk dat enkel de stroken tussen de bedden waren bevoerd en dat de bedden zelf op een bakstenen fundering stonden, waar aarde tussen lag.

In het begin van de 13de eeuw bleek deze zaal, die misschien toch een dertigtal bedden bevatte, reeds te klein voor de talrijke zieken en passanten. Een nieuwe vleugel werd bijgebouwd, haaks op de eerste (waarschijnlijk als het been van een T op de bestaande zaal). Dit is nu de zogenaamde middelste zaal. Nog vóór het einde van de eeuw werd een bijkomende zaal gebouwd aan de noordzijde en in 1310 een laatste zaal aan de zuidzijde, palend aan het water. Zo werd het Sint-Janshospitaal met een oppervlakte van om en bij de 1500 m² één van de belangrijkste hospitalen van Europa. Zoals gebruikelijk stonden de ziekenzalen rechtstreeks in contact met de kapel.

De eerste leefregel voor de broeders en zusters van het Sint-Janshospitaal kwam tot stand in 1188, één van de oudste reglementen van Europa.

Aanvankelijk waren er meer broeders dan zusters (samen een 25-tal). Het broederklooster situeert zich naast de toren en links van de ingang. De broeders en zusters vormden in aanvank geen kloosterorde in de strikte zin van het woord maar stonden onder de voogdij van het Stadsbestuur. De meester en meesteres werden telkens voor één jaar door de Stad aangesteld. In de 15de eeuw telde het ziekenhuis een capaciteit van 100 bedden.

In 1459 wijzigde de instelling. De broeders en zusters namen de orderegel van Sint-Augustinus aan en kwamen vanaf dan onder de bevoegdheid van de bisschop. Het Stadsbestuur bleef wel toezicht houden op het materiële reilen en zeilen van het Sint-Janshospitaal via een speciaal aangestelde voogd. De voogden werden telkenmale geportretteerd en een vijftiengintgal 17de- en 18de-eeuwse portretten van (vooraanstaande) Bruggelingen zijn tentoongesteld in de voogdenkamer (in het voormalige broederklooster). Voogd zijn was een eervolle en belangrijke functie.

Hoe het dagelijks leven in het Sint-Janshospitaal in de 18de eeuw verliep, krijgen wij te zien op het schilderij van Jan Beerblock uit 1788 dat een binnenzicht van de ziekenzalen weergeeft (naar aanleiding van de Open Monumentendag(en) zal het schilderij speciaal voor de bezoekers worden opgehangen).

De houten ziekenbedden stonden twee aan twee in rijen, rond de zuilen en pijlers opgesteld. Mannen en vrouwen lagen wel in een verschillende *reecke*, maar het was niet ongebruikelijk dat twee zieken (of passanten) wegens plaatsgebrek samen in één bed werden gestopt. Stervende patiënten werden in de zogenaamde *doothouc* verzorgd en zouden wat meer dan de anderen verwend geweest zijn. Het was zorgelijk om terecht te komen in de *slechte reecke*, waar voor de zieken niet veel hulp meer kon baten. Het eten werd door de zusters rondgedeeld. Er

werkten dokters en chirurgijnen...maar de hygiënische voorzorgsmaatregelen waren soms ver te zoeken. Op het schilderij van Beerblock ziet men zelfs een poes met etensresten weglopen. Van verwarming was er ook weinig of geen sprake. Er was enkel een open haardvuur in een afgesloten deel van de zalen opgesteld, waar de niet bedlegerigen zich konden opwarmen. Sporen van latrines werden recent teruggevonden in de middenzaal.

Er waren twee infirmeries, één voor de mannen en één voor de vrouwen. Pas in de 16de eeuw kregen patiënten nachthemden. Voordien was het de gewoonte dat ze naakt in het ziekenbed werden gestopt met enkel een hoofddoek. Er waren reeds vroeg een soort 'ambulances' in gebruik onder de vorm van draagstoelen die gebruikt werden door de verschillende armendissen van de parochies.

Dat het er in de 18de eeuw "gezellig" kon aan toegaan in het hospitaal bewijst een aanplakbiljet uit 1762, dat in het archief van de zusters bewaard blijft. Het ziekenbezoek leek op dat ogenblik wat uit de hand te lopen en de Stadsmagistraat stelde dat de zieken enkel op donderdag van acht tot negen nog bezoek mochten ontvangen. Het werd de bezoekers ten strengste verboden nog eten en (geestrijke!) dranken binnen te smokkelen, die niet zelden de goede werking van de geneesmiddelen teniet deden. Twee politieagenten waren steeds aanwezig om toezicht te houden en de bezoekers te controleren. Dit politietoezicht is in voege gebleven tot in 1946.

Zeer veel boeiende informatie werd verzameld naar aanleiding van de grote tentoonstelling in 1976 '*Sint-Janshospitaal 1188/1976*' (catalogus in 2 delen).

De prachtige ziekenzalen, nu drie evenwijdige hallen, waarvan de hoge zadeldaken van ver in de omgeving zijn te zien, zijn architectuurhistorisch buitengewoon interessant. Via de hoofdtoegang (het zogenaamde Mariaportaal) in de Mariastraat komt de bezoeker in de middelste zaal, die door

vijf hoge zuilen in twee beuken is verdeeld. De zuilen zijn in Doornikse kalksteen en zijn bekroond met haakkapitelen. Deze zuilen dragen de doorlopende balk, waarop de vloerconstructie van de zolder rust. De noordelijke ziekenzaal is smaller. Aan de kant van de Mariastraat is de zaal met de driezijdige absis van de kapel uitgebouwd. De kapel is ca. 29 meter diep (momenteel is het meubilair volledig afgeschermd voor de restauratie). In de noordelijke ziekenzaal zijn talrijke oude bouwsporen zichtbaar gelaten na de restauratie in 1906. In de noordmuur zitten onder de drie grote rondboogvensters acht diepe segmentboognissen. De zuidelijke ziekenzaal lijkt monumentaler en dit misschien mede door de acht hoge eiken pijlers, die de ruimte in twee beuken verdelen. Deze pijlers rusten op blauwstenen sokkels. De meest oostelijke pijler is maar liefst 22 meter hoog. Deze pijlers dragen enorme moerbalken, die aan de langsegevels door muurstijlen (rustend op blauwstenen consoles), worden ondersteund.

Op de Open Monumentendag(en) kunnen twee zolderruimtes worden bezocht, waar aannemer A. Vandendorpe met zijn ploeg restaureert.

Via de stenen 15de-eeuwse spiltrap in de middelste ziekenzaal bereikt men de zogenaamde Diksmuidezolder. Een prachtruimte. De monumentale eikenhouten dakconstructie overspant een ruimte van 12,60 meter en de afstand tot de nok bedraagt 15 meter. Deze dakconstructie bestaat uit negen zeer zware schaargebinten met kromme poten. De tweeënzeventig daksporen zijn door telkens twee hanenbalken verbonden. Recent werden opnieuw houtmonsters genomen om een exacte datering van dit toch zeer unieke dakgebinte te achterhalen. Rechts van deze zolder kan een blik geworpen worden op de voormalige dormter en mogelijkkerwijs leefkamer van de zusters, waar recent toch verschillende boeiende elementen aan het licht kwamen. Deze dormter bevond zich boven de eerste ziekenzaal uit 1150. Bemerkt de restanten van de schouw met zuiltjes met

haakkapitelen (enig bekend exemplaar in Brugge) en de merkwaardige tegelbevoering. De oorspronkelijk ruimte voor de zusters was maar twee traveeën diep, en moet later zijn uitgebreid. Via de nieuwe trap in de Diksmuide zolder bereikt de bezoeker opnieuw de ziekenzaal en via de Mariastraat en de doorgang kan de apotheek en een deel van het broederklooster worden bezocht. Het broederklooster zou gebouwd zijn vanaf het begin van de 14de eeuw. Langs de tuinzijde werd in de 16de eeuw een pandgang en een kapelletje bijgebouwd. Het bezoek begint in de pandgang, die gebouwd is op een rechthoekige plattegrond en een stemmig pandhofje omsluit. De pandgang kwam mogelijkkerwijs kort na 1503 tot stand. Bemerkt het eigenaardige gebinte dat asymmetrisch werd uitgewerkt. De keperparen zijn in de nok door een hanenbalk en wat lager door twee kruisende balken met elkaar verbonden. De constructie is op regelmatige afstand nog met trekbalen versterkt. Via de pandgang komt men in de apotheek die in 1643 in het broederklooster werd ingericht. De broeders waren immers sinds de 16de eeuw uit het Sint-Janshospitaal verdwenen. De instelling werd vanaf toen uitsluitend door zusters geleid.

Aan het hoofd van de apotheek stond aanvankelijk een zelfstandig apotheker maar reeds in 1655 werd de taak door twee ziekenzusters overgenomen. De huidige inrichting van de apotheek dateert uit de 17de en 18de eeuw. 18de-eeuws is de bekleding van de zoldering met stucwerk, de muurbezetting met Delftse tegels en de deuren. De opvallend opgestelde eikenhouten recepteertafel dateert uit de 17de eeuw en is met vroegbarok lijstwerk versierd. De apotheek werd vermoedelijk ook gebruikt voor ambulante verzorging, daarom misschien de talrijke laden aan de voorzijde van de recepteertafel. In de muur is een 'pleisterkast' uitgespaard waar in ieder vakje de helende pleisters werden bewaard. Naast de pleisterkast hangt het 18de-eeuwse 'gifkastje'. Bemerkt eveneens de 'simpliciakast', waarin stalen bewaard werden om bereidingen te maken.

Opvallend zijn uiteraard de talrijke apothekers-potten en flessen en de mooie collectie houten kistjes met vergulde opschriften van plantaardige geneesmiddelen en harsen. De apotheek staat in verbinding met de voogdenkamer. Hier kunnen de portretten van de voogden van Sint-Jan bewonderd worden. De collectie is aangevuld met de voogdenportretten van het Sint-Juliaans-hospitaal. De muurbekleding bestaat uit zogenaamde Delftse tegels waarop een prachtige reeks (kinder)spelen is te herkennen. Heel uitzonderlijk kan de zolderverdieping (gedeeltelijk) bezocht worden. Een eiken spiltrap leidt naar de dormter van de broeders. De trapruimte is met een eiken betimmering afgewerkt. Enkele kamers van de broeders zijn nog bewaard. Ze zijn met een eikenhouten beschot afgesloten van de ruimte. Aan de deurtjes hangt nog origineel hang-en-sluitwerk. Het 14de-eeuwse dakgebinte bestaat uit achtendertig sporenparen, die bovenaan door twee hanenbalken zijn verbonden. De onderste hanenbalk is telkens afgewerkt met een korbeel, zodat als het ware een visuele impressie van een tongewelf werd gesuggereerd. De constructie is door vier trekbalken verstevigd. Op één van deze balken zijn nog sporen van een polychrome versiering. De muren van de dormter waren eveneens met een beschildering in imitatiebaksteenmetselwerk versierd, waarvan nog sporen te zien zijn aan de trap.

Het Sint-Janshospitaal is beschermd als monument bij K.B. van 3 juli 1942.

Markt 3, het Provinciaal Hof en de residentie van de gouverneur

Enkel open op zondag 12 september van 10u tot 12u30 en van 13u30 tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Op de plaats van het Provinciaal Hof stond tussen 1285 en 1789 de Waterhalle. Deze middeleeuwse halle, waar koopwaar in kleine boten werd aangevoerd en gelost, was schraagsgewijs over de Kraanrei gebouwd. Na de sloop van dit gebouw werd de Kraanrei overwelfd en werd een fraai classicistisch gebouw opgetrokken. In dit gebouw richtte het provinciebestuur reeds in 1850 een raadzaal in. Een grote brand in 1878 verwoestte nagenoeg het volledige 18de-eeuwse gebouw.

In die periode was de neogotische beweging in Brugge volop aan de gang. De plaatselijke gangmakers van deze nieuwe stijl drongen bij het provinciebestuur en zelfs bij de koning aan om een gebouw in gotische stijl te bouwen.

In 1880 kregen stadsarchitect Louis Delacenserie en provinciaal architect René Buyck opdracht van de toenmalige gouverneur Th. Heyvaert om een provinciaal hof en een postgebouw te ontwerpen. De plannen van het nieuwe gebouwencomplex in 15de-eeuwse stijl werden vele malen aangepast aan de opmerkingen die geformuleerd werden door een speciaal door de Koninklijke Commissie voor Monumenten samengesteld begeleidings-team. Pas op 14 maart 1887 kwam de lang verwachte goedkeuring. De bouwverf viel moeizaam en het nog niet volledig afgewerkte gebouw werd in 1892 in gebruik genomen (de drie linkertraveeën zouden pas in 1921 afgewerkt worden). Het bakstenen postgebouw was in 1891

reeds klaar. Het gebouw links op de hoek met de Philipstockstraat werd tussen 1910-1914 gebouwd naar ontwerp van de leperse architect Jules Coomans, die na W.O.I een belangrijke rol zal spelen bij de wederopbouw van zijn stad. Dit gebouw vertoont reeds kenmerken van de (neo)renaissancestijl.

De neogevelarchitectuur van de oostkant van de Markt bepaalt sterk het huidige karakter van het plein. Deze architectuur is een duidelijke vertaling van de architectuurvisie, die de 19de-eeuwse intellectuele en culturele elite erop nahield, en toen duidelijk bijgetreden werd door de politieke beleidsvoerders. Een visie die veel te maken had met de hoop op de heropleving van Brugge. Het opnieuw aanknopen met de gotische architectuurstijlen leek daarvoor een vereiste.

Het monumentale Provinciaal Hof is opgebouwd uit een middenvleugel van drie bouwlagen en drie traveeën én twee lagere zijvleugels van twee bouwlagen en respectievelijk drie en vier traveeën. Dwars op dit voorgebouw staat nog een gebouw. De voorgevel is bekleed met een witte natuursteen uit Euville. De ingang wordt beklemtoond door de monumentale trap met een opengewerkte borstwering. De vensters op de beneden- en bovenverdieping zijn gevat in spitsboognissen met maaswerk in de boogvelden. Hoektorentjes, pinakels, dakkapellen en een opengewerkte balustrade maken het gotische beeld compleet. De stadhuisgevel lijkt een duidelijke inspiratiebron te zijn geweest.

Op de benedenverdieping zijn de voorzaal en de grote zaal te bezoeken. Zowel de balkenzoldering, de rijkelijk versierde ingangen en de vloertegels zijn typisch voor deze laat-19de-eeuwse architectuurstijl. Via een stenen eretrapp is de verdieping te bereiken. Het trappenhuis is een opvallend element in dit gebouw.

Heel wat portretten van gouverneurs en grote historieschilderijen zijn hier opgehangen. Links van

de gang bevindt zich de balkonzaal. Opvallend is de prachtig gesculpteerde schouw tegenaan de noordmuur. Rechts van de gang bevindt zich de grote raadzaal. Het is vooral het roosvenster met het natuurstenen maaswerk dat de aandacht trekt. Deze raadzaal is overvloedig gestoffeerd met beeldhouwwerk en afgedekt met een houten tongewelf. Zowel het roosvenster als het houten gewelf verwijzen veeleer naar de religieuze architectuur. Aan de muren hangen portretten van de voorzitters van de provincieraad.

Op de Open Monumentendag kan in het Provinciaal Hof (gratis) een tentoonstelling rond het leven en werk van Guido Gezelle bezocht worden, die speciaal naar aanleiding van het Gezellejaar werd samengesteld: "Guido Gezelle 1899-1999. Tien reken en een toovertik".

Via het Provinciaal hof en de binnentuin kan de ambtswoning van de gouverneur bezocht worden. Bemerk nog even de fraaie bakstenen achtergevel van het Provinciaal Hof en het opvallende roosvenster.

De achtergevels van de ambtswoning zijn bepleisterde gevels. De toegang bevindt zich in een twee bouwlagen hoge galerij. Bemerk tussen de vensters op de benedenverdieping de halfzuiltjes, die met een palmbladkapiteeltje zijn afgewerkt.

De galerij, meerdere salons en de inkomhal kunnen bezocht worden. In de galerij staan een grote reeks witgeschilderde houten fauteuils opgesteld die uit het begin van de 19de eeuw dateren. Men herkent empire- naast directoire stijlenmerken.

Het zogenaamde blauwe salon heeft een fraai bepleisterd plafond, maar oude houten moerbalken zitten verborgen onder het pleisterwerk. De

parketvloeren werden een tiental jaar terug vernieuwd. Dit blauwe salon is aangekleed in neo-Lodewijk XVIde-stijl, ook de witmarmeren schouw is in die stijl.

In het blauwe salon ziet men links en rechts dubbele deuren die naar de andere salons leiden. Dit is nog een restant van een typisch 18de-eeuwse planindeling (de zogenaamde enfilade) van de vroegere bisschopsresidentie. Links van het blauwe salon situeert zich het *salon de l'horloge*. In de linkerwand zit nog een 18de-eeuws uurwerk vervaardigd door de Brugse horlogebouwer Jacques Minne. Ook hier zitten nog oude houten moerbalken onder het 18de-eeuws pleisterwerk verborgen. De grijswitte marmeren schouw is in Lodewijk XVde stijl. De zetels, het haardscherm en het kamerscherm in Lodewijk XVIde stijl zijn bijzonder fraai en met tapijtwerk bekleed.

Het rooksalon is sober gestoffeerd. De twee mahoniehouten *confidentes* of canapés in empirestijl zijn authentiek. Het fraaie mahoniehouten halvemaantafeltje lijkt 18de-eeuws. In de 18de eeuw zal deze rookkamer hoogstwaarschijnlijk als antichambre gefungeerd hebben. In dit soort ontvangstkamer kon voor kleine gezelschappen de tafel gedekt worden. Dit salon geeft toegang tot de eetkamer, waarvan de aankleding 'empire' oogt. De mahoniehouten buffetkasten zijn in zuivere empirestijl, evenals verschillende zetels met cariathiden afgewerkt en stoelen die met hondjes zijn gedecoreerd. De stoelen zijn door de meubelmaker getekend met initialen R en E.

Opnieuw via het rooksalon bereikt men de trapzaal. De witmarmeren trap ontdebelt zich ter hoogte van het bordes. Het totale architecturale concept van dit gedeelte van het huis doet sterk aan het werk van architect Isidoor Alleweireldt (1824-1892) denken die in Brugge heel wat nieuwe huizen bouwde in neoklassieke stijl of bestaande huizen verbouwde. I. Alleweireldt was vooral actief

in Brugge tussen 1859 en 1865 en van liberale huize. Op dat ogenblik was de liberaal Benoit-Joseph Vrambout gouverneur (tussen 1857-1877). De keuze van Alleweireldt als architect leek voor de hand te liggen.

In de gang vestigen wij de aandacht op het marmeren borstbeeld van Leopold II in 1907 gehouwen door beeldhouwer Gustaaf Pickery (1862-1921) en dit hoogstwaarschijnlijk naar aanleiding van de inhuldiging van de haven van Zeebrugge. Om de hoek hangt een groot schilderij van de Brusselse kunstschilder Frans Verhas (1832-1897) waarop onder meer Leopold II en zijn vrouw Marie-Henriëtte zijn te herkennen.

Het bezoek eindigt in de inkomhal. Deze grote rechthoekige witte ruimte wordt gekenmerkt door een perfecte symmetrie. In elke wand zitten telkens twee dubbele deuren. Het lijstwerk zou misschien nog uit de 18de eeuw kunnen dateren. In de wit-zwart marmeren vloer is centraal een stermotief verwerkt.

Helemaal op het einde van het bezoek krijgt men de kans om de voorgevel te bewonderen op de Burg. De bepleisterde gevel is streng geometrisch opgebouwd en drie bouwlagen hoog en vier traveeën breed. Omdat hier vlakke pilasters over twee bouwlagen doorlopen spreekt men van een zogenaamde gevel van de kolossale orde. De pilasters die afgewerkt zijn met Corinthische kapitelen dragen een eenvoudig hoofdgestel. Bemerk de uitspringende kroonlijst die mee de horizontaliteit van deze zeer klassieke gevel beklemtoont. De erekoer is afgesloten met een zeer fraai hek in empirestijl, in 1893 vervaardigd door Leopold Langlet in Jumez.

In de 18de eeuw werd dit pand gebruikt als stadsresidentie van de Brugse bisschoppen. Op mooie dagen gebruikten de bisschoppen toen wel het kasteel Rooigem in Sint-Kruis. In de Franse tijd werd de residentie op de Burg ingericht als prefectuur van het Leiedepartement. Prefect Bernard-François Chauvelin kreeg uit Parijs

100.000 fr. ter beschikking om de bisschops-residentie om te vormen. Dit deel van de Burg had een totaal ander uitzicht in 1798-1800 na de sloop van de Sint-Donaaskerk. Chauvelin gaf opdracht aan Joseph-François van Gierdegom (1760-1844), de belangrijkste architect in Brugge op dat ogenblik, om zijn residentie in Franse stijl aan te passen. De verbouwingswerken duurden twee jaar en werden door Brugse ambachtslieden uitgevoerd... het voorziene budget werd met 40.000 fr. overschreden en de werken waren in 1808 voltooid. Toen keizer Napoleon en zijn vrouw Marie-Louise van 18 tot 20 mei 1810 met veel eerbetoen in Brugge werden ontvangen, werd de pas afgewerkte prefectuur nog met meubels van de Brugse bourgeoisie extra rijkelijk aangekleed. In 1830 is deze prefectuur omgevormd tot ambtswoning van de provinciegouverneur.

Het Provinciaal Hof is niet beschermd als monument, de residentie wel bij K.B. van 16 december 1991.

Naaldenstraat 19, het Hof van Bladelin

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en op zondag 12 september van 10u tot 12u30 en van 13u30 tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Pieter Bladelin, vanaf 1440 eerste raadgever van hertog Filips de Goede en algemeen beheerder (*majordomus*) van de hertogelijke bezittingen, was getrouwd met de rijke makelaarsdochter Margriete van den Vagheviere.

Samen slaagden ze erin rond 1435-1440 dit prachtige woonhuis in Brugge te bouwen en in Middelburg zelfs een volledig stadje uit de grond te doen verrijzen.

Verschillende Bruggelingen in dienst van de hertogen van Bourgondië hebben de stad verrijkt met imposante stenen woonhuizen, waarvan gelukkig nog heel wat getuigen zijn bewaard gebleven. Jan De Baenst, heer van Sint-Joris bouwde rond 1450 zijn woning aan de Oude Burg 27 (nu bekend als het Hof van Watervliet). Zijn broer Zeghin bouwde op hetzelfde ogenblik de buurwoning Oude Burg 21 (het voormalige huis de Halleux) en Joos van Varsenaere, schoonbroer van Pieter Bladelin verbouwde het Hof van Beveren in de Nieuwstraat (deze drie panden werden reeds op vorige Open Monumentendagen opengesteld).

Het middeleeuwse Hof Bladelin omvat slechts de bakstenen woonvleugel dwars op de Naaldenstraat, met de open gaanderij uitgend

op de omsloten binnenkoer, en de hoge traptoren in de hoek, gevormd door de woonvleugel en het poortgebouw. De overige gebouwen in het complex dateren uit latere bouwfasen.

Pieter Bladelin (+1472) koos reeds in 1451 Middelburg als woonplaats en verliet Brugge. De Florentijnse bankiersfamilie de Medici was de gretige koper van de Bladelinwoning en richtte er een bankfiliaal in. De Medicis behoorden -zoals bekend- in die tijd tot de belangrijkste bankiers van Europa. Ze hadden bankfilialen ingericht in Firenze, Rome, Lyon, Avignon en Londen en waren de belangrijkste geldschietters van de hertogen van Bourgondië. De Medicifamilie was bovendien actief in de bloeiende aluinhandel. Aluin was een essentiële grondstof bij stoffenfabricatie (zie ook nr.11 van deze brochure). Piero de Medici had in 1469 het beheer van zijn bank overgedragen aan zijn zoon Lorenzo (*il Magnifico*), die in dat jaar trouwde met Clarice Orsini. Het zou dit echtpaar zijn, dat in de natuurstenen medaillons werd geportretteerd en in de gevel van het poortgebouw geplaatst. Als renaissancekunstwerken zijn ze voor Brugge van uitzonderlijke betekenis. Of ze hier door een Italiaans kunstenaar werden vervaardigd of meegebracht uit Firenze is niet bekend.

De prachtige achtergevels van het hof Bladelin

Het Brugs bankfiliaal werd in de periode 1465-1480 geleid door Tommaso Portinari, bekend mecenas maar ook speculatieve bankier die het bankroet van het Brugse filiaal op zijn geweten heeft. Tommaso Portinari bestelde schilderijen aan Hugo van der Goes en Hans Memling, een bewijs van zijn kunstzin en goede smaak.

De woonvleugel van Pieter Bladelin werd in de tweede helft van de 15de eeuw uitgebreid. Op het einde van de 15de eeuw verkocht Portinari het pand aan Jacob van Luxemburg, heer van Fiennes en het herenhuis stond van dan af bekend als het Hof van Fiennes.

In 1530 kreeg Françoise van Fiennes, de weduwe van Jan van Egmont, het pand in haar bezit via haar broer. De familie Egmont zal een tweede vleugel bouwen, evenwijdig aan de Bladelinvleugel en die nu als Spaanse vleugel bekend staat. Françoise's zoon Lamoral van Egmont was bevelhebber van de vloot van Keizer Karel en leidde ondermeer de expeditie naar Algiers. Later was hij bevelhebber van de troepen van Filips II. Lamoral van Egmont was een ruimdenkend humanist en een populaire figuur in de Nederlanden. In zijn Brugse woning ontving hij talrijke buitenlandse gasten. Zoals genoegzaam bekend werd hij samen met zijn goede vriend, de Graaf van Hoorne op 5 juni 1568 onthoofd naar aanleiding van de godsdiensttroebelen.

In 1617 verkochten de graaf Charles van Egmont en zijn vrouw het pand door aan Jan de le Flije, heer van Gaugerie en die verkocht het in 1633 aan de Theresianen. De zusters bleven er wonen tot ze hun eigen klooster in de Ezelstraat hadden uitgebouwd (zie brochure Open Monumentendag 1993, nr.5). Tussen 1669 en 1681 was het complex in bezit van de familie Pierre Soutieu. Soutieu was schepen van de stad en voogd van de gevangenis op de Burg. Hij bewoonde het pand met zijn vrouw en verhuurde gedeelten van de tuin. Pierre's weduwe verkocht het pand aan Pieter François Duchamge, raadsheer en meester van de rekenkamer en zijn familie hield het in haar bezit

tot in 1743. Via erfenis kwam het dan opnieuw in handen van de familie de le Flije.

Op 24 juli 1787 schonk de toenmalige eigenaar Jean-Albert de Buisseret de Blaringhem, gouverneur van Vlaanderen, het huis samen met het eraan palende Hof van Miraumont (Sint-Jakobsstraat 66) aan zijn neef Hendrik Ysenbrandt, een goede vriend van priester Leo de Foere...

Leo de Foere en het Hof Bladelin

Zr. Gabriëlle Claeys, archivaris van Bladelin

Als wij thans fier kunnen zijn op het heerlijke Hof Bladelin danken wij dit vooral aan E.H. Leo de Foere. Dit gebouw werd in 1816 gehuurd en vervolgens door hem aangekocht om er zijn nieuw gestichtte congregatie O.-L.-Vrouw Hemelvaart en zijn bekende "Foersche Schole" te vestigen. Wie was Leo de Foere (1787-1851)? Hij was de begaafde zoon van een bouwmeester-aannemer uit de de streek van Tielt. De Foere liep als kleine jongen school in de kostschool van meester d'Haeyer te Tielt en kreeg tijdens de Franse revolutie onderricht van een ondergedoken priester... hier liggen wellicht de roots van zijn afkeer van het Franse politieke bestel. Later werd hij leerling aan het Recolettencollege in Tielt.

Hij studeerde aan het Gentse seminarie en werd priester gewijd te Namen op 22 november 1810. Na een korte periode als lesgever aan het pas opgerichte klein seminarie in Roeselare, werd hij benoemd tot onderpastoor in de volkse Sint-Annawijk in Brugge. Daar werd hij geconfronteerd met de schrijnende armoede in de steegjes en zag hij tal van verwaarloosde kinderen rondzwerven. Fel sociaal bewogen stichtte hij op 16 juli 1816 "zijn congregatie" van zusters met als doel te zorgen voor opvoeding en onderwijs van het

volkskind. Om geld te verdienen, ontpopte hij zich als journalist en gaf het succesvolle tijdschrift 'Le Spectateur Belge' uit, waarin hij zijn sociale (en ook politieke) gevoelens kon uiten. Het blad telde heel wat lezers. Zij "felle" pen zou hem zelfs twee jaar gevangenis kosten... vooral koning Willem I had zich op een bepaald moment aangevallen gevoeld. In 1819 keerde de Foere terug naar Brugge en hervatte er zijn werkzaamheden. Zijn proces was met argusogen gevolgd door ondermeer de Russische tsaar en Metternich... het was immers het principe van de persvrijheid dat op het spel stond.

In 1823 werd de Foere benoemd als geestelijk directeur van het Engels Klooster te Brugge, maar bleef zijn eigen congregatie besturen. Na de scheiding van de Nederlanden in 1830 werkte hij mee aan de oprichting van het onafhankelijke België. Hij werd lid van het 'Nationaal Congres' en belast de kroon van het nieuwe koninkrijk aan te bieden aan de jonge prins Leopold van Saksen Coburg Gotha, die te Londen verbleef. Leo de Foere was de woordvoerder van de delegatie en lag mee aan de basis van de idee van grondwettelijke monarchie. Diezelfde 'Londense delegatie' zal de nieuwe vorst welkom heten in De Panne, met de Foere als tolk. De goede relaties met de koninklijke familie zullen in de verdere carrière van de Foere erg belangrijk blijken. In Brugge begeleidde de Foere de koning tijdens een bezoek aan het Engels klooster en de Sint-Sebastiaansgilde, die vanaf toen de titel "koninklijk" mocht voeren.

In de kamer van volksvertegenwoordigers was hij zeer actief bij de vorming van de 'constituante'. Door zijn schitterende solo's realiseerde hij een voor die tijd zeer democratische wetgeving met heel wat vrijheden. Voor deze wetten ter bevordering van handel, nijverheid en zeevaart werd hij door de handelskamers van Vlaanderen gelauwerd met

een gouden gedenkpenning (voorzijde met zijn afbeelding-achterzijde met lauwerkrans met tekst van Ezechiël over de handel).

Driehonderd dergelijke bronzen gedenknissen kwamen in handen van notoire politiekers tijdens een feest in 1848 in het Hotel du Commerce, Sint-Jakobsstraat 41 in Brugge. Wij mogen ook niet vergeten Leo de Foere voor te stellen als voorvechter van onze taal, al rangschikt men hem vaak bij de taalparticularisten. Op taalgebied zal Guido Gezelle gelijkaardige moeilijkheden kennen, in een even heftige pennensrijd als de Foere. Dat zijn tijdschrift 'Le Spectateur Belge' in het Frans verscheen, gebeurde volgens Leo de Foere niet uit liefde voor deze taal, maar omdat hij schreef voor de verfranste Vlamingen, die alleen maar Frans kenden.

Voor de minst bedeelden was hij steeds bereid om mee te werken aan bepaalde projecten. Hij ging ondermeer akkoord met het stadsbestuur om in de 'meisjesstedschool' in de Nieuwe Gentweg zusters te plaatsen uit zijn klooster in de Naaldenstraat. Dit was zo vanaf 1820 tot 1882. Hij werkte eveneens mee aan de oprichting van het Spermalie-instituut voor dove en slechtziende kinderen, dat een initiatief was van E.H. Charles Carton. Hij steunde tenslotte T.J. Rijken, de stichter van de broeders xaverianen, bij zijn initiatief om van bisschop Boussen toelating te bekomen broeders te sturen naar Amerika.

E.H. Leo de Foere stierf in 1851 in het Engels klooster op 64-jarige leeftijd en werd begraven op het kerkhof van Sint-Kruis in de grafkelder van de zusters van het Engels klooster. Dit alles om in een paar pennentrekken een schets te geven van de veelzijdigheid van "deze illustere onderpastoor van Sint-Anna"... want daar in de nauwe steegjes begon hij zijn rijk gevuld leven als sociaal bewogen priester. Zijn naam blijft in Brugge niet alleen bekend maar ook geëerd.

Bij het bezoek aan het gebouw vragen wij de aandacht voor enkele bouwhistorische zeer belangrijke elementen.

Vooreerst de beeldnis boven de toegangspoort. In deze rijk versierde neogotische nis is Pieter Bladelin, knielend voor de tronende madonna, afgebeeld. De nis dateert uit 1893 en werd uitgevoerd door P. De Wispelaere. De polychromie werd in 1987 vernieuwd. Via de grote toegangspoort komt men in de omsloten en gekasseide binnentuin, een verrassende oase in de stad. De traptoren zit in de hoek gevormd door het eigenlijke woonhuis en het lagere poortgebouw. De bakstenen romp, grotendeels ingesloten door beide vleugels, is spaarzaam doorbroken door kleine venstertjes die de loop van de natuurstenen spiltrap verraden. In vergelijking met de andere bewaarde traptorens in de binnenstad bezit Bladelin's toren de rijkste bekroning. Alleen reeds de duurdere natuursteen en het fijne beeldhouwwerk wijzen op de ruime beurs en de belangrijkheid van de bouwheer. De toren heeft een smalle gaanderij met een opengewerkte borstwering, om van daaruit de omgeving te kunnen overschouwen.

Het poortgebouw dateert uit de tweede helft van de 15de eeuw en werd opgetrokken in opdracht van de Medicifamilie. De ribgewelven van de open gaanderij zijn op de gewelfsleutels en op de kraagstenen versierd met heraldische motieven van Piero de Medici: zeven bollen midden een lauwerkrans en een ring met lint en drie pauwenveren. De meest opvallende versiering van het ingangsgebouw zijn de twee uitzonderlijke beeldhouwde portretmedaillons, die misschien rond 1469 aan de binnengevel geplaatst werden op initiatief van Tommaso Portinari. De twee figuren zijn tot aan de schouders voorgesteld. Rond de twee tondi komen opnieuw de Medici-emblemen voor. Oorspronkelijk waren deze medaillons gepolychromeerd. Kleuronderzoek wees uit dat de hoofden donkerbruin gekleurd waren en dit tegen een azurietblauwe achtergrond. De emblemen waren met bladgoud opgehoogd.

Nu zijn de medaillons met een 19de-eeuwse plamuurlaag bedekt.

De gevel van de open gaanderij op de binnenkoer is grotendeels gereconstrueerd in 1966. Alleen de eerste travee en het eerste vak is oorspronkelijk. Op de gewelfsleutel van het oude kruisribben-gewelf zijn de initialen p en b van de bouwheer Bladelin aangebracht. Op de linker kraagsteen is een fijn gebeeldhouwde 'Bourgondische' dame te herkennen met een hondje als symbool van trouw. Op de rechter kraagsteen wordt Alphege van Canterbury afgebeeld met een rundsbeen en een geldbeugel. Hij symboliseert de eerlijkheid en oprechtheid, omdat hij als gevangene van de Normandiërs in 1010 zijn losprijs niet wilde betalen met geld van de kerk en daarom met een rundsbeen werd neergeslagen.

Het bezoek begint in de grote zaal, in de vleugel die werd bijgebouwd, toen het gebouw in gebruik was als bankfiliaal van de Medicis. In de eikenhouten balksleutels onder beide monumentale moerbalken zijn wapenschilden gesneden. De polychromie bleef vrij goed bewaard. Aan de ene zijde zien wij het wapenschild van Filips de Goede met het halssnoer van de orde van het Gulden Vlies en zijn devies *Monjoye*, aan de andere zijde de wapenschilden van Lorenzo il Magnifico en zijn devies *Semper*. De relatie van de Medicifamilie met de Bourgondiërs wordt hier duidelijk onderlijnd.

Het aanpalende salon bevindt zich in de Bladelinvleugel. De aankleding is echter afkomstig uit het Hof van Miraumont in de Sint-Jakobsstraat 66 en werd op initiatief van de Foere hier overgebracht. De moerbalk behoort echter oorspronkelijk bij de 15de-eeuwse woning en toont de gepolychromeerde wapenschilden van Filips de Goede en van zijn derde vrouw Isabella van Portugal. De wandschilderijen zijn kopieën van fresco's van Rafaël en zijn leerling Guilio Romano die in het Vatikaan in Rome worden bewaard, met afbeeldingen van de geschiedenis van Constantijn

de Grote en de brand van Rome. Daarom wordt dit salon ook de 'Romeinse zaal' genoemd.

Buitengewoon interessant is het bezoek aan de neoclassicistische kapel, in 1830-1833 gebouwd op initiatief van priester de Foere. De kapel is geïnspireerd op de Sint-Agnesbasiliek te Rome. De bouwmeester zou Franciscus Cools (°1797) kunnen zijn.

De familie Cools telde heel wat timmerlieden in haar rangen en een precieze identificatie was tot nu toe niet mogelijk. In de bevolkingsboeken vonden wij terug dat Franciscus of François in de Sint-Annakerkstraat woonde, later aan de Spiegelrei en nog later aan de Langerei. Hij trouwde driemaal en had 13 kinderen, waaronder opnieuw verschillende timmerlieden. De familie verhuisde op 12 februari 1855 naar Brussel.

De rechthoekige eenbeukige kapel is overwelfd met een tongewelf bekleed met caissons. De galerij op klassieke zuilen is afgewerkt met een koperen balustrade, gemaakt door de gelijknamige kleinzoon van Georges Dumery, de klokkengieter van de beiaard.

De engelen in witte marmer zijn afkomstig uit de kapel van Karel van Lorreinen in Brussel en werden door beeldhouwer Laurent Delvaux gehouwen. Het orgel is van Louis Hooghuys.

Uitzonderlijk kan de bezoeker op deze Open Monumentendag het Hof Bladelin verlaten via de tuin en de poort in de Grauwwerkersstraat. Bemerkt de prachtige achtergevels daterend uit de 15de, 18de en 19de eeuw. Een unieke ervaring voor bewonderaars van het authentieke Brugse architectuurpatrimonium

Het Hof Bladelin is beschermd als monument bij K.B. van 9 juli 1974.

Peperstraat 1 en 3, de Jeruzalemkapel en het huis Adornes

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en op zondag 12 september van 10u tot 12u30 en van 13u30 tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

De Jeruzalemkapel werd in 1470 gebouwd

Rond 1300 vestigde de uit Genua afkomstige Oppicino II Adornes zich in Brugge, huwde er met de rijke Margareta van Aatrijke en veroverde zich op die manier een plaats op het Brugse forum. In de 14de eeuw sloten meerdere leden van de familie verstandshuwelijken en onderhielden goede relaties met de Bourgondiërs. Zij waren in het Bourgondische Brugge één van de belangrijkste families.

De broers Pieter II (+1464) en Jacob (+1465) Adornes bekleedden in de eerste helft van de 15de eeuw benijdenswaardige maatschappelijke posities in de stad en van Jacob is bekend dat hij als internationaal handelaar betrokken was bij de zo belangrijke aluinhandel (aluin werd gebruikt voor het fixeren van gekleurd laken, maar ook in de leerlooierij en de glasindustrie). Pieter trok zich na de dood van zijn vrouw Elisabeth Braderix in 1452 volledig terug uit het publieke leven en werd *klerk-reddiet* in het strenge kartuizerklooster Genadedal in Sint-Kruis waar hij ook overleed in 1464.

Archivaris Noël Geirnaert vermoedt dat het initiatief voor de bouw van de Jeruzalemkapel uitging van Pieter II Adornes, maar dat hij daarbij wel op de steun van zijn broer Jacob kon rekenen. Beide waren Jeruzalembedevaarders en de familie Adornes was de enige familie in Brugge met een zeer sterke verering voor de heilige plaatsen, ongetwijfeld hield dit verband met hun Genuese afkomst.

Het was echter Anselm (1424-1483), de zoon van Jacob Adornes, die de Jeruzalemkapel zoals wij die nu kennen, heeft laten bouwen. Anselm is een uitermate boeiende figuur.

Op 19-jarige leeftijd trouwde hij met de Brugse patriciërsdochter Margareta Van der Banck en kort nadien verscheen hij in het Brugse society gebeuren. Hij nam regelmatig en veelal met succes deel aan de tornooien van de Witte Beer. Daarnaast was hij in politiek geïnteresseerd en meermaals lid van het stadsbestuur als raadsman, als hoofdman van een zestendeel, als thesaurier en zelfs als burgemeester van de raad.

Anselm was bovendien een handelaar met internationale allure. Ook hij handelde in aluin en laken en had zijn zaak en woonhuis aan de Verversdijk, in de onmiddellijke omgeving van de Schottenplaats (zie nr.3 van deze brochure). Anselm kende vrij goed de Schotse handelaars en heeft in 1464 en 1468 zelfs succesvolle diplomatieke onderhandelingen gevoerd voor een herstel van de commerciële betrekkingen tussen Vlaanderen en Schotland. Er bleef een interessante redevoering bewaard, waarin Adornes de plaats van Brugge als internationaal handelscentrum aan de Schotse koning beklemtoonde. Zijn opvallend optreden in Schotland bleef niet zonder gevolg. Hij werd door de Schotse koning James III in 1468 of 1469 tot ridder van de Orde van de Eenhoorn geslagen en zelfs benoemd als raadgever en conservator van de Schotse privileges in de gebieden van de Bourgondiërs. In de Brugse herinneringen is Anselm Adornes bekend als Jeruzalembedevearder. Op 19 februari 1470 vertrok hij samen met zijn zoon Jan en enkele vrienden naar Palestina. Via Genua, Padua, Rome en Tunis bereikten ze Egypte en trokken dan via de Sinai naar Palestina. Op 4 april 1471 kwamen ze opnieuw in (hun geliefde) Brugge via Damascus, Beiroet, Cyprus, Rhodos en Brindisi. Van die pelgrimtocht is een ongemeen boeiend reisverhaal bewaard, van de hand van zoon Jan. De ervaringen die Anselm in het Nabije Oosten had verzameld, maakten hem uitermate geschikt als raadsheer van Karel de Stoute bij het uitwerken van zijn (nooit verwezenlijkte) kruistochtplannen.

Anselm Adornes en zijn vrouw Margaretha Van der Banck kregen niet minder dan 16 kinderen die alle kleurrijke peetvaders hadden, zoals abt Jan Crabbe van de Duinenabdij, Lodewijk van Gruuthuse, Jan De Baenst en Tommaso Portinari. Met de moeilijkheden na de dood van hertog Karel de Stoute in 1477 kwam een einde aan de politieke loopbaan van Adornes in Brugge maar niet aan zijn relaties met Schotland. Anselm stierf waarschijnlijk op 23 januari 1483 in

Linlithgow en werd in Schotland begraven. Zijn hart werd in 1484 bijgezet in de Jeruzalemkapel.

Zijn culturele inbreng in het Bourgondische Brugge was niet gering, zoals archivaris Noël Geirnaert in een tentoonstellingscatalogus van 1983 uitvoerig belichtte. Bovendien heeft hij zowel de kapel als het herenhuis Adornes laten bouwen of afwerken. Het was Anselm die de Jeruzalemstichting zoals zijn vader en oom het hadden gewenst concreet vorm gaf.

De Jeruzalemkapel

De kapel, zoals wij die nu kennen, moet kort na 1470 in één bouwcampagne zijn gerealiseerd. Het is een eenbeukige bakstenen zaalkapel die 10,25mx8,45m groot is en afgedekt is met een met leien bekleed zadeldak. De toren, boven de crypte opgetrokken, doet sterk oosters aan met de vergulde bol, het Maltezerkruis, het Sint-Catharinawiel en de halve maan. Wellicht is deze privé-kapel geïnspireerd op de Heilig-Grafkerk in Jeruzalem.

In de buitenarchitectuur van de kapel vestigen wij naast de torentop ook de aandacht op de centrale spitsboogingang, geflankeerd door twee spitsboogvensters en verfraaid met rijk maaswerk. Bovenaan in de top zit het gemetselde blazoen van de familie Adornes en een opmerkelijke versiering met verglaasde baksteenkoppen in de vorm van een kruis.

Aan de oostgevel van de kapel, de kant van de binnenkoer, valt de natuurstenen kraagsteen op, die de aanzet vormt van de hoektoren. De steen is versierd met de halssnoer van de Schotse orde van de Eenhoorn, de wapenspreuk van Anselm Adornes *Para Tutum* (Wees Bereid), het wolkenembleem en het Catharinawiel.

Het verrassende interieur is opgevat als een grafkapel en de ornamentiek is nauw verbonden met de devotie tot het heilig graf. Bemerkt de houten betimmering waarmee de kerk is overwelfd.

De houten bekapping is versterkt door twee zware trek balken op muurstijlen en korbelen. De balksleutels zijn versierd met het wapen van Anselm, de wapenspreuk en het halssnoer van de Schotse orde.

Opvallend is uiteraard het prachtige, in Doornikse steen gehouwen, grafmonument van Anselm en zijn vrouw Margaretha. Het werd in 1483 door Cornelis Tielman gehouwen. Anselm Adornes is geportretteerd in wapenuitrusting en rust met zijn voeten op een leeuw, symbool van zijn moed. Margaretha Van der Banck is voorgesteld met een mooi gedrapeerd kleed en een typisch 15de-eeuwse hoed, de henin. Aan haar voeten ligt een hondje, symbool van echtelijke trouw.

Zeer uitzonderlijk is de kalvarieberg, het in witte natuursteen gehouwen altaarstuk, dat eveneens dateert uit de 15de eeuw. Het passieverhaal op Golgatha wordt er op een expressieve manier opgeroepen met de zuil van de geseling, de beurs met judaspenningen, de lans van Longinus, de hamer. Dit altaarstuk was oorspronkelijk gepolychromeerd en was waarschijnlijk bedoeld als monumentaal schrijn voor de verering van de relieken die de familie Adornes uit Jeruzalem meebracht.

Via trappen is het hoogkoor bereikbaar, dat met uit 1484 gedateerde eikenhouten deurtjes is afgesloten. Vanaf de trap is de binnenzijde van de toren te bewonderen. Onder het koor bevindt zich de crypte, overwelfd met een kruisribbengewelf. Bemerk de alliantiewapens van Anselm en Margaretha op de sluitstenen.

Eigenaardig tenslotte is de nabootsing van het heilig graf, dat uit 1523 dateert, een typisch verschijnsel voor de Jeruzalemvaarders. Boven het gepolychromeerde natuurstenen Christusbeeld zit een geschilderd paneel in de muur met de afbeelding van Johannes, Maria en Jozef van Arimathea.

Het woonhuis

Rechts van de kapel situeert zich het woonhuis van de familie, ietwat verborgen achter de 19de-eeuwse kloostergebouwen.

Het complex bestaat uit twee vleugels. De oudste en tevens laagste vleugel werd gebouwd vóór 1452 in opdracht van Pieter Adornes en Elisabeth Bradericx. Bemerk de fraaie, gemetselde bovendakse schouw. De vleugel, die op de Open Monumentendag(en) kan worden bezocht, is twee bouwlagen hoog en werd loodrecht op de Peperstraat gebouwd. Deze vleugel, in opdracht van Anselm gerealiseerd, dateert van kort na 1470. De buitenarchitectuur is typisch voor de Brugse bouwstijl uit de tweede helft van de 15de eeuw: bakstenen trapgevels, vensters die per travee zijn samengevat in doorlopende nissen en maaswerk in de vorm van driepassen.

De benedenverdieping is onderverdeeld in twee grote ruimten. De zoldering bestaat uit eikenhouten moer- en kinderbalken. Deze in het salon aan de straatzijde vertonen nog sporen van polychromie. Op de balksleutels komt tweemaal de spreuk *Para Tutum* voor.

De natuurstenen kraagstenen waarop de moerbalken rusten, zijn versierd met de wapenschilden en het embleem van de familie Adornes. Ook hierop zijn nog sporen van polychromie zichtbaar. Tussen de kinderbalken is spreidsel aanwezig. Spreidsel treft men alleen aan bij rijke huizen (enkele mm dik eikenhout, zuiver kwartiers gezaagd, gebruikt om de bovenliggende vloer aan het gezicht te onttrekken). De arduinen renaissance-schouw van het voorsalon is gedateerd 1617 en is afkomstig van het kasteel in Rumbeke.

In de grote kamer bestaat de zoldering uit vier moerbalken met kinderbalken. De moerbalken liggen evenwijdig met de straatrichting; een moerbalk werd vernieuwd bij de laatste restauratie. De balksleutels zijn versierd met loofwerk (eikenblad, druivenblad, acanthusblad) en met

wapenschilden omgeven door de ketting van de Schotse Orde van de Eenhoorn; de kraagstenen met het wolkenembleem, het Jeruzalemkruis of het Catharinawiel. De strijk balk rust eveneens op versierde kraagstenen. Ook hier is spreid sel aanwezig tussen het balkwerk. De ruimte werd verwarmd door de grote arduinen schouw in laatgotische stijl. De vuurplaats is niet minder dan 2,55 meter breed. Op de schouw mantel is het Adornesschild aangebracht. De wangen zijn afgewerkt met een profilering met peerkraal.

Via de traptoren is de verdieping te bereiken. Bemerkt de fraaie natuurstenen wenteltrap. De bovenzaal is zeer imposant. De schouw in laatgotische stijl is hier in witte natuursteen gehouwen, met wangen eveneens met peerkraalprofielen afgewerkt. Opnieuw herkennen we het familiewapenschild. De zoldering bestaat uit moer-en kinder balken; vijf van de zes moerbalken hebben balksleutels, versierd met loofwerk en de spreuk *Para Tutum*. Grote schilderijen versieren deze ruimte. Ze stellen de graven van Vlaanderen voor.

In het Rijksarchief blijft een schattingsverslag uit 1548 bewaard dat na de dood van Katelijne Metteneye, de weduwe van Jan Adornes, werd opgesteld. Deze Brugse patriciërsdochter Katelijne stierf in 1545.

Dit document geeft een beeld van de aankleding van het huis in het midden van de 16de eeuw (kopie SAB, *Adornes en Jeruzalem*, nr. 94). Het huis was rijk bemeubeld en ingedeeld in een klein salon (cleen sallette), een groot salon (de groote sallette), een groen-zwarte kamer (*in de kamere van groen ende swart*), een galerij, een kelder, een kantoortje (*cantoort boven de vault*), een wapenkamer (de harnaskamer), een rode kamer, een zwarte kamer (*int upperste boven de swarte kamere*), *up de cleersolder*, een keuken, een stal...

Verschillende schilderijen die ruimtes versieren, worden opgesomd: *een taeffreel noodt godts van watervarwe*, een jachttafereel, een voorstelling van de Heilige Barbara, een Ecce Homo, een O.-L.-Vrouw, een afbeelding van de Zeven Weeën, de voorstelling van Heilige Franciscus, die van de Heilige Bernardus, *twee taeffereelen van seker ordonnancie vande scotsche natye* (van Anselm Adornes). Zou het niet interessant zijn met een computersimulatie dit rijke interieur te reconstrueren? In de woning stonden veel meubels opgesteld die in cipressenhout waren vervaardigd, Spaanse stoelen (*drie Spaansche manstoelen met witbeen bewrocht*), veel kussens met een kleurrijke bekleding, verschillende religieuze taferelen in albast, vele schragentafels en bedden en tenslotte een heel wapenarsenaal (ook Turkse zadels voor de paarden). De kleuren van gordijnen, kussens en tafelkleden lijken overwegend zwart en groen geweest te zijn en veelal versierd met het wapen van de Adornes of met *wolken*. Daarnaast waren uiteraard ook wandtapijten aanwezig met *fruit, looveren ende blommen met de waepene van adorne*.

Terug op de binnenkoer vestigen we nog de aandacht op *de galerij* die de kerk met het woongedeelte van Pieter Adornes verbindt. De natuurstenen kolommen en bogen zijn sterk verweerd. Loodrecht op die galerij bevindt zich aan de tuinzijde nog een vleugel, die eveneens een galerij bevat.

Bij het complex horen ook nog zes eenlaagshuizen, waarschijnlijk in opdracht van Anselm Adornes als godshuis voor arme vrouwen gebouwd (nu kantmuseum en niet gratis te bezoeken op de Open Monumentendag(en)).

De Jeruzalemkapel en het huis Adornes zijn beschermd als monument bij K.B. van 13 augustus 1953.

Potterierei 71, het grootseminarie of de voormalige Duinenabij en de kerk

Enkel open op zondag 12 september van 10u tot 12u en van 13u30 tot 17u30

Gidsen zorgen voor begeleiding

Op 3 mei 1627 kwam een vijftigtal cisterciënzermonikken, afkomstig van de Duinenabdi van Koksijde, zich definitief vestigen binnen de veilige stadsmuren van Brugge. Ze verlieten de schaarse resten van hun abdi in de duinen, die reeds in 1128 was gesticht en een enorme geestelijke en culturele bloei had gekend in de Middeleeuwen. In de eerste helft van de 13de eeuw telde de gemeenschap niet minder dan 120 monikken en 248 lekenbroeders. Ze beheerden toen om en bij de 10.000 hectaren polderland en werden onder de belangrijkste producenten van wol gerekend.

Tijdens de bewogen 16de eeuw was het aantal monikken tot amper 25 geslonken, zodat ze onmogelijk hun grote abdi konden blijven bewonen en onderhouden. Tijdens het calvinistisch bewind (1578-1584) werd de leegstaande abdi grotendeels gesloopt en de monikken hadden hun toevlucht gezocht in Nieuwpoort. In 1597 hervatten de resterende duinheren hun monastieke leven, in de toen nog gedeeltelijk bewaarde abdijhoeve Ten Bogaerde in Koksijde en de gemeenschap kwam opnieuw tot bloei. Niettemin zochten ze naar een vestigingsplaats in Brugge want de kuststreek bleef zeer onveilig. In 1623 hadden ze het refugehuis van de abdi van Ter Doest aan de Potterierei kunnen overnemen en net zoals de jezuïeten aan de Boomgaardstraat startten ze een intensieve aankooppolitiek in de onmiddellijke omgeving en kochten huizen en straatjes aan.

Onder impuls van de toenmalige abt Bernard Campmans werd tussen 1628 en 1642 een volledige nieuwe abdi-met integratie van het refugehuis- in barokstijl opgetrokken. De cisterciënzers wilden zeker niet voor de nieuwe jezuïetenorde onderdoen... hun abdi moest groots en rijk worden. In 1662 schreef de toenmalige abt Gerard de Baere vol overtuiging in een brief aan de Stad - met de vraag voor een belastingvermindering - dat hun abdi toch het uitzicht van de stad had verbeterd: *het aensichte vande stadt met schoon ghebausel versiert inplatsse van verscheyden oude huysekens ende koteragen* of hoe niets nieuws is onder de zon.

De grote kruisgang, de refter, één vleugel van de kleine kruisgang en enkele kloostergebouwen zijn gebouwd in de periode van abt Campmans. De religieuze diensten werden waarschijnlijk in een abtskapel georganiseerd, later in een kleine eenbeukige kerk.

Het duurde tot in de tweede helft van de 18de eeuw voordat de abdi over voldoende financiële middelen beschikte om een grote kerk te laten bouwen. Dit gebeurde onder abt Robert van Severen in 1775-1778 en dus kort vóór de opheffing van de abdi in 1796.

Het ontwerp van deze monumentale kerk in classicistische stijl is van meester-timmerman Emmanuel van Speybrouck-Coutteau. Het is een driebeukige kerk die 60 meter diep is en overkluisd met koepelgewelven. Het kerkmeubilair is nog 18de-eeuws en het orgel dateert uit 1790 en werd gemaakt door orgelbouwer Dominicus Berger. De bezoeker moet ook zeker de tijd nemen om de 30 meter hoge voorgevel te bekijken, die volledig in blauwe hardsteen is opgetrokken. De hardsteen komt uit de groeven van Arquennes en de Henegouwse steenhouders François Trigalet en Adrien Mondron hebben op verschillende plaatsen hun merkten nagelaten.

De kloostergebouwen zijn geschikt rond een eerste en tweede pand. De grote pandgang is tweeënhalve verdiepingen hoog en de vier

vleugels zijn op de benedenverdieping overkluisd met graatgewelven, gescheiden door moerbogen. De refter is vanuit de zuidvleugel bereikbaar. De gangen worden verlicht door grote segmentboogvensters met natuurstenen omlijstingen. De verschillende portalen in deze kloostergangen hebben fraai gesculpteerde omlijstingen. Sterk beeldbepalend in de ganse stadswijk is de carillontoren op de oostvleugel. Uiteraard vallen de talrijke schilderijen op, die deze ruimten verfraaien. Een dertigtal schilderijen uit de 17de eeuw beelden imaginaire landschappen uit, waarin zelden personages een rol spelen. De schilders zijn Jacques d'Arthois, een belangrijke vertegenwoordiger van de Brusselse school voor landschapsschilders en Balthazar d'Hooghe en Donatiaan van den Bogaerde, allebei monikken van de abdij. In de refter hangt een portret van abt Robertus van Severen. Hij wordt voorgesteld met het plan van de kerk van Emmanuel van Speybrouck.

De kunstcollectie van de abdij die uitvoerig werd besproken in een publicatie in 1984 verdient de nodige aandacht. Hier worden ook nog met zorg een kostbaar deel van de abdijsbibliotheken van Ter Duinen en Ter Doest bewaard, waaronder een honderdtal verluchte handschriften.

Na de Franse revolutie legateeerde de laatste monnik Nikolaas De Roover de abdij aan het bisdom, dat er een seminarie inrichtte. De Brugse bisschop Mgr. Bousson heeft er vanaf 1833 een tijdlang gewoond en toen de gebouwen laten omvormen voor de nieuwe bestemming.

De voormalige Duinenabdij en de kerk zijn beschermd als monument bij K.B. van 28 mei 1962.

Potterierei 78-79, hospitaal O.-L.-Vrouw van de Potterie

**Open op zaterdag 11 september van 13u15 tot 16u30
en op zondag van 10u tot 18u**

Gidsen zorgen voor begeleiding

De geschiedenis van de in Brugge kortweg *Potterie* genoemde site moet nog neergeschreven worden.

Twee documenten uit 1276 laten vermoeden dat toen reeds een passantenhuis (*een passant zou als een reiziger kunnen omschreven worden, die voor een korte tijd een dak boven het hoofd zocht*) en een hospitaal op die plaats goed functioneerden. In een oorkonde voor de stadsschepenen van 11 oktober 1276 verbonden Lambrecht de Wulf en Colaert de Makelare er zich toe om jaarlijks zes pond aan de Potterie te schenken. Op 22 december van hetzelfde jaar vroeg de toenmalige deken van het Sint-Donaaskapittel aan de bisschop van Doornik om zijn goedkeuring te verlenen aan de instelling en er werd zelfs een officiële erkenning gevraagd voor een kerk met een kerkhof en twee klokjes. De goedkeuring van de Doornikse bisschop (Brugge ressorteerde toen onder het bisdom Doornik) kwam er pas in 1289. Er zou toen een kerk gebouwd zijn en een kerkhof aangelegd. De aanstelling van een priester maakte het mogelijk dat de instelling ook als een afzonderlijke parochie kon werken. Het was vrij normaal dat een passantenhuis werd opgetrokken in de onmiddellijke omgeving van het Dampoortcomplex, toen de invalsweg van de stad waar heel wat reizigers en handelaars de stad binnenkwamen. De nabijheid van het water van de reie was ook essentieel om de werking als hospitaal te kunnen verzekeren.

Aan de Potterierei woonden en werkten heel wat pottenbakkers, zoals verschillende archeologische opgravingen hebben aangetoond. Aan de overkant van de Potterie situeerde zich *de Wijk*, het havengebied waar scheepswerven waren gevestigd.

De zusters, die instonden voor de verzorging en de opvang van de zieken en passanten, konden in die beginfase echter de opdracht financieel niet klaren. Ze riepen daarom de hulp in van het Stadsbestuur, dat besliste de Potterie te laten samensmelten met de stedelijke instelling "het Heilige-Geesthuis" uit de Goezeputstraat. Deze caritatieve instelling, die reeds vanaf de 12de eeuw bestond, verleende hulp aan thuisblijvende arme en zieke mensen, de zogenaamde *scamele huusweken*, en stond onder rechtstreeks toezicht van de Stadsmagistraat. Een stedelijke instelling dus.

De broeders van van het Heilige-Geesthuis vormden samen met de zusters van de Potterie een dubbelgemeenschap. De naam die de instelling kreeg toebedeeld was *hospitaal van de Heilige-Geest, dat men heet ter Potterie*. In de loop van de 14de eeuw kende de Potterie een sterke ontwikkeling. Er werd veel gebouwd en talrijke schenkingen verrijkten het patrimonium. Vanaf 1410 reeds evolueerde de Potterie naar een bejaardentehuis, maar bleef ook onderdak verlenen aan passanten.

Pas vanaf het midden van de 15de eeuw werden door de broeders en zusters professiegeloften afgelegd en begonnen ze ook een eigen habijt te dragen.

In 1529-1530 werd de hospita Alvleugel gewijzigd en werden de kerk en de ziekenzaal van elkaar gescheiden. Op het einde van de 16de eeuw verdwenen, net zoals in het Sint-Janshospitaal, de broeders uit de gemeenschap en van dan af zijn het uitsluitend zusters Augustinessen die instonden voor de verzorging van de bejaarden. Het complex werd in 1623-1625 uitgebreid met een

Mariakapel, speciaal opgericht ter ere van de devotie van het 14de-eeuwse beeld dat in de Potterie wordt bewaard.

Net zoals bij de andere caritatieve instellingen werd het beheer van deze instelling met de Franse revolutie overgedragen aan de Commissie voor Burgerlijke Godshuizen.

Het bejaardentehuis werd verder uitgebouwd en de middeleeuwse gebouwen verloren gedeeltelijk hun initiële functie. In 1880 werden de gebouwen gerestaureerd naar het ontwerp van architect Karel Verschelde (1842-1881), die als één der eersten de Brugse bouwkunst had bestudeerd en als architect duidelijk onder de invloed stond van de internationale neogotische beweging. De toenmalige ingreep is herkenbaar.

Op initiatief van pastoor A. Maertens werden de museumgebouwen heringericht en een bescheiden kunstgalerij gebouwd. Kunstwerken werden reeds systematisch vanaf de 19de eeuw in de gebouwen bijeengebracht.

In 1976 werden nieuwe ruimere vleugels bijgebouwd in functie van het bejaardentehuis, dat vandaag aan meer dan 220 bewoners onderdak biedt. Nog steeds zijn de zusters Augustijnessen betrokken bij de instelling, die beheerd wordt door het O.C.M.W.

De bewaard gebleven historische gebouwen dateren uit het einde van de 13de eeuw tot de 18de eeuw. Vanaf de Potterierei zijn duidelijk drie dwarsvleugels te onderscheiden. Het linker dwarspand is de voormalige ziekenzaal met op de verdieping de slaapzaal van de zusters (13de-14de eeuw), het middelste dwarspand is de kerk (1359) en het rechter is de zogenaamde Mariakapel (1623). De straatgevels zijn vrij eenvoudige punt- of tuitgevels verfraaid met natuurstenen elementen. Links van de ziekenhuisvleugel bevindt zich een monumentale bakstenen schoorsteen, overvloedig met maaswerk versierd. Deze schouw wordt in de 16de eeuw gedateerd. Vóór de gevel van de kerk werd

in 1880 een houten luifel geplaatst, speciaal voor de devotie tot Maria. Bemerk aan deze gevel ook de traptoren, die toegang verschaft naar het doksaal. De gevel van de Mariakapel is opgetrokken in de voor de 17de eeuw typische rode (en zachte) baksteen.

Het bezoek aan het complex begint in het voorhospitaal waar informatieve panelen de geschiedenis van de instelling toelichten. In de voormalige ziekenzaal zijn verschillende merkwaardige kunstwerken opgesteld (aan deze met een Europese achtergrond zullen de gidsen speciaal aandacht besteden). Bemerk de 8 meter lange reftertafel speciaal voor de Potterie in 1424 gemaakt. Aan de muren hangen portretten van de zusters die vooral uit de 16de eeuw dateren en enkele waardevolle meubels verdienen eveneens de aandacht van de bezoeker. De zoldering van de ziekenzaal, die bestaat uit moer-en kinderbalken, werd in de 19de eeuw opnieuw bekleed met houten plankjes.

De pandgang dateert uit de jaren dertig en de museumopstelling is in 1980 gewijzigd ter vervanging van de originele opstelling van pastoor Maertens. In de eerste kamer worden barok meubilair en huisraad tentoongesteld. In de tweede ruimte wordt het huishoudelijke leven geïllustreerd met schilderijen, meubels en tinnen voorwerpen. Op een 16de-eeuws schilderij op leder is de Heilige-Magdalena afgebeeld. Er hangt ook een schilderij met de Heilige-Brandaan.

Brandaan van Clonfert was een Ierse monnik (opnieuw de Europese connectie) die heel wat kloosters stichtte. Hij stierf rond 580. Brandaan ging samen met 14 monikken per schip op zoek naar het door God beloofde paradijselijke eiland. Zeven jaar lang zwierven ze rond op zee en kwamen na heel wat boeiende avonturen op de plaats van bestemming aan. Brandaan is de beschermheilige van alle ambachtslieden die met vuur te maken krijgen en hij wordt soms ook met Nicolaas afgebeeld, maar dan als beschermers van de schippers.

Verder in de pandgang is de indrukwekkende zilvercollectie van de Potterie te bewonderen, meestal van religieuze oorsprong en van Brugse makelij.

Via het voorhospitaal, waar devotievoorwerpen en kinderportretten zijn tentoongesteld, wordt de kerk bereikt. De kerkbeuk uit 1359 is overwelfd met een houten spitsbooggewelf, versierd met smalle ribben. Drie moerbalken, waarvan één met korbelen, ondersteunen dit gewelf. De ribben van het vijfhoekig koor, eveneens met een houten tongewelf, worden opgevangen door sluitstenen waarvan er vier met een figuratieve versiering nog oorspronkelijk zijn. De ziekenboeg stond tot in de 15de eeuw rechtstreeks in contact met de kerk en dit werd gewijzigd bij de omvorming tot bejaardentehuis, maar de kolommen zijn nog duidelijk zichtbaar. Het barokke marmeren koordoksaal werd in 1664-1665 door de Antwerpse beeldhouwer Jacob Cocx (1593/97-1665) gemaakt. Cocx was ook Brugs poorter en met een Brugse vrouw getrouwd en voerde hier tal van interessante opdrachten uit. Drie bogen worden gedragen door dubbele zuilen. In een nis zit het beeld van de Heilige-Augustinus. De toegangsdeur tot het koor en de koperen balusters zijn 1645 gedateerd. Onder de bogen staan twee altaren opgesteld. Links het vrij sobere altaar toegewijd

aan Sint-Antonius en rechts het meer versierde altaar toegewijd aan Sint-Brandaan, hier in zijn functie van patroonheilige van de scheepstimmerlieden, die het altaar ook bekostigd hebben. Het schilderij is van de Brugse schilder Jan van Meunincxhove (+1703), die ook in Antwerpen actief was. Voor beide altaren zijn prachtige antependia opgehangen die 15de-16de-eeuws zijn en in Brugge werden vervaardigd. De eikenhouten preekstoel dateert uit 1639 maar is nog volledig renaissancistisch. De zeshoekige kuip is met beeldhouwwerk versierd.

Het barokke hoogaltaar in het koor dateert uit 1673. De marmeren zuilen dragen een fronton waarin God de Vader met een wereldbol is voorgesteld. Het altaarschilderij stelt de aanbidding der herders voor. Twee belangrijke graven in renaissancestijl trekken de aandacht. Rechts is de 16de-eeuwse burgemeester Nikolaas Despars begraven, die eveneens voogd was van het hospitaal. Despars blijft bekend als kroniekschrijver. Het grafmonument werd door Joos Wittebroodt gehouwen. Het linkergraf is dit van Joannes de Beer en zijn vrouw Roberta d'Aubermont, dat uit 1613 dateert. De glasramen in het koor dateren pas uit 1931 en werden vervaardigd door het atelier Peene-De Lodder dat in het Hof van Gistel, Naaldenstraat 7 was gesitueerd. De ramen stellen de geschiedenis voor van de overbrenging van de relieken van de Zalige Idesbald Van der Gracht.

Twee Brugse wandtapijten hangen tegenaan de scheidingswand met de Mariabeuk. Ze zijn 1638 gedateerd en stellen de *boodschap aan Maria* en de *presentatie van Maria in de tempel* voor. Het marmeren hoogaltaar in deze Mariabeuk is in een uitgesproken barokstijl. Het altaarschilderij stelt de *Hemelvaart van Onze-Lieve-Vrouw* voor en wordt toegeschreven aan Nicolaas Vleys. Uiteraard trekt hier vooral het mirakelbeeld van Onze-Lieve-Vrouw van de Potterie de aandacht, dat omstreeks 1300 wordt gedateerd. Het is een in witte natuursteen gehouwen staande Madonna die het

kind Jezus op haar linkerheup houdt. Zeker vanaf de 14de eeuw werd het door de Brugse bevolking vereerd en verschillende mirakels worden aan haar toegeschreven. Het is één van de belangrijkste gotische sculpturen in Brugge. De wandtapijten of mirakeltapijten die aan de muur zijn opgehangen, verwijzen naar die speciale devotie. In de drie tapijten worden telkens zes mirakels uitgebeeld die door tussenkomst van O.-L.-Vrouw van de Potterie zouden zijn gebeurd. Zij werden omstreeks 1630 in Brugse ateliers vervaardigd en het ontwerp was geïnspireerd op een uit 1520 daterend mirakelboekje dat eveneens hier wordt bewaard. De mirakels worden als een stripverhaal aan de kijker verduidelijkt.

In een speciaal naar het ontwerp van Jean Bethune in 1896 aangebouwd kapelletje staat het praalgraf van de Zalige Idesbald Van der Gracht. Idesbald (ca.1100-1167) was cisterciënzermoonnik en derde abt van de abdij Ter Duinen in Koksijde. De Duinenabdij verhuisde in 1627 naar Brugge, juist naast de Potterie. De laatste abt van de abdij, Nicolaas de Roovere, schonk in 1832 de stoffelijke resten van Idesbald aan de zusters. Het houten reliekschrijn is in een zuivere neogotische stijl gerealiseerd.

Plannen voor een nieuwe restauratie van het complex zijn opgemaakt.

De Potterie is een prachtige site, tot vandaag nog steeds te weinig bekend bij vele stadsgenoten. Het bezoek zal u zeker boeien.

O.-L.-Vrouw van de Potterie is beschermd als monument bij M.B. van 16 december 1991.

Schaarstraat 3, de Heilige-Magdalenakerk

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 17u30 en
op zondag 12 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

De gedetailleerde bouwgeschiedenis van de Heilige-Magdalenakerk moet nog worden opgezocht en neergeschreven. De omvangrijke archieven worden bewaard in het Rijksarchief van Brugge en zullen binnenkort ontsloten zijn en dus makkelijker consulteerbaar (RAB, *Provinciaal Bestuur, Afd.3*, bundel 2012).

De Magdalenakerk is de binnenstedelijke opvolgster van de Sint-Catharinakerk in Assebroek, die reeds in 1578 - met de godsdienstmoeilijkheden - om strategische redenen was gesloopt. Drie eeuwen lang had die parochiegemeenschap over geen eigen kerk kunnen beschikken en steeds zogenaamde noodkerken gebruikt. Ondermeer de kapel van de wolwevers en in 1731 (of misschien pas in 1766) had ze de voormalige kerk van de Wilhelmiëten dichtbij de Gentpoort, gekocht die in 1804 wegens de slechte bouwfysische toestand reeds gesloopt moest worden. De laatste noodkerk was de kapel van het Magdalenahospitaal in de Nieuwe Gentweg, die ze tot in 1853 hebben gebruikt. In 1848 drong de kerkfabriek bij het Provinciebestuur aan om een nieuwe kerk te kunnen of mogen bouwen. De kapel in de Nieuwe Gentweg bood slechts plaats aan 500 mensen en de parochie telde meer dan 4000 gelovigen. De bouwfysische toestand was bovendien zo slecht dat het gebouw onveilig was geworden *nous avons eu à déplorer un malheur qui a causé la mort à notre digne curé feu M.Margot*. De pastoor was door een stuk neergevallen pleister gedood.

De binnenstedelijke Magdalenaparochie bedroeg om en bij de 32 hectares waarop 6248 personen woonden (en waarvan 2109 als armlastig geregistreerd stonden).

In 1850 werd de voormalige tuin van de minderbroeders door de Stad Brugge aangekocht en omgevormd tot publiek park. Eindelijk kreeg de kerkfabriek een interessant stuk bouwgrond op de zuidelijke hoek van het park ter beschikking. Terstond werden plannen opgemaakt. Reeds vóór kerstmis 1849 had de kerkfabriek opdracht gegeven aan provinciaal architect Pierre Buyck (1805-1877) om voor hen een nieuwe kerk te ontwerpen. Buyck had toen reeds kerken ontworpen voor Gits en Zedelgem en had ook gewerkt aan de nieuwe torenspits van de Sint-Salvatorskerk. Hij speelde duidelijk een belangrijke rol in het architecturaal gebeuren van die tijd en dit vooral door zijn toepassing van de (nieuwe) neostijlen. De voorgestelde plannen voor de Magdalenakerk waren aanleiding tot heftige polemieken en publieke debatten. In 1849 was de jonge Engelse architect Thomas Harper King (1822-1892) zich net in Brugge komen vestigen. King was, zoals vele van zijn landgenoten in Brugge, een bekeerd katholiek en was daardoor in Engeland in contact gekomen met de neogotische voorman August Welby Pugin, wiens architecturaal oeuvre genoegzaam bekend is. In Brugge vond hij verschillende interessante gelijkgestemde zielen onder de Engelse intellectuelen, zoals de bij ons goed bekende prentenverzamelaar John Steinmetz (1796-1886) en de minder bekende maar zeer rijke mecenas Charles Eyre. De polemieken gingen vooral tussen de aanhangers van het (als verouderd bestempeld) ontwerp van Buyck met als woordvoerder Charles Carton (de grondlegger van het instituut voor doven en blinden in Brugge) en de Engelsen met als vurige woordvoerder Thomas Harper King. Uiteindelijk bleef de leiding van de werken berusten bij arch.P.Buyck, maar de plannen werden aangepast aan de visie van King en de stoffering van het interieur moet grotendeels onder King's leiding gebeurd zijn. In 1850 publiceerde King in Brugge

het nu nog steeds erg gewaardeerde werk *Les vrais principes de l'architecture ogivale ou chrétienne*, die eigenlijk een vertaling en een aanvulling was op de teksten van Pugin. In dit boek wordt niet alleen veel nadruk gelegd op de archeologische, liturgische en symbolische betekenis van de architectuur maar ook op de rationele constructie en functionele vormgeving. Dit boekwerk werd ook in België de bijbel voor de neogotische beweging (zie ook nr.6 van deze brochure).

De Brugse Heilige-Magdalenakerk is daardoor één van de vroegste neogotische kerken op het vasteland geworden waarin de Engelse opvattingen over de nieuwe stijl afleesbaar zijn. Op 26 september 1850 werden de werken aanbesteed. Uit zeven kandidaten werd aannemer en timmerman François Devestel gekozen. Koning Leopold I had op 11 augustus 1850 officieel toelating gegeven om de kerk te bouwen en zijn voorkeur was uitgegaan naar ontwerp nummer 3. Buyck had drie ontwerpen voorgelegd. Ontwerp nummer 3 was de kerk met de grootste afmetingen. De funderingen werden uitgevoerd door de Brugse meester-metselaar Jean Verleye. Op 16 juni 1851 kon Devestel aan de opbouw beginnen. De bakstenen werden besteld in steenbakkerijen van Nieuwpoort en Diksmuide, de blauwe hardsteen in Doornik en de witte natuursteen in Houdain.

Op 26 september 1852 had de kerkfabriek reeds 161.069 fr gespendeerd en er was dringend meer geld nodig om de kerk te kunnen afwerken. De aanpassingen aan het oorspronkelijk bouwontwerp waren kostelijk. Er werd een geldinzameling georganiseerd, met de participatie van de stad en de provincie, maar veel kwam geld van particulieren... *en vue de la construction d'un bâtiment monumental en tout digne de la ville de Bruges*. Toch moest wegens geldgebrek de bouw van de toren enkele jaren worden uitgesteld. Op 19 augustus 1853 had de Minister van Justitie (verantwoordelijk voor de kredieten) aan de Provinciegouverneur nochtans zijn bewondering

uitgedrukt en hij vond: *la nouvelle Eglise de la Madeleine est un édifice religieux très remarquable tant pour le style, l'ensemble que pour l'exécution*. De toren werd tussen 1858 en 1864 gebouwd door aannemer Lievin Denys uit Brugge.

De Heilige-Magdalenakerk is een driebeukige bakstenen kruiskerk met een hoge middenbeuk, die vijf traveeën diep is. De traveeën worden gescheiden door fijne, elegante bundelpijlers, die met bloemknopkapitelen zijn afgewerkt. De kerk is beëindigd met een vijfzijdig koor en twee rechthoekige zijkapellen. De middenbeuk wordt overspannen door spitsbooggewelven, de zijbeuken door kruisbooggewelven. Door de overschildering in de jaren zestig heeft de kerk haar neogotische decoratie grotendeels verloren en bezoekt men nu een eerder verminkte kerk, die niet meer naar juiste waarde kan geschat worden.

Bemerk de reeks sierlijke engelen tegenaan de bundelpijlers, die de blik van de kerkbezoeker moeten leiden naar het triomfkruis dat het koor van de benedenkerk scheidt. Dit triomfkruis werd gemaakt door Bruggeling Antonius Verbeke (1828-1907), die naast architect ook beeldhouwer en graveur was. Verbeke kende King want hij had meegewerkt als graveur aan het boek *'Les vrais principes..'* en toen de Engelsman in 1859 na de dood van zijn jonge vrouw onverwacht Brugge verliet, voltooide Verbeke de stoffering van de Heilige-Magdalenakerk (tot in 1877) en waarvan jammergenoeg nu slechts enkele fragmenten bewaard bleven. De oorspronkelijke biechtstoelen en de orgelkast zouden door hem ontworpen zijn, evenals de communiebank, de preekstoel en de lezeaar. Wat nu nog als kerkmeubilair bewaard is, zou van H.Loosveld of van de Leuvenaer Karel Geerts (1807-1855) kunnen zijn. Zo zou de doopvont, die door mecenas Charles Eyre werd bekostigd, van Geerts zijn (historicus A.Duclos meent dat die door King werd ontworpen). Een grondig onderzoek naar wat hier nog bewaard is en door wie het werd ontworpen, lijkt aangewezen.

Thomas Harper King had zeker de twee zijaltaren ontworpen, die pas verdwenen met de verminking in de jaren zestig, na Vaticanum II.

Wij vestigen ook de aandacht op de glasramen in het koor waarvan er twee door de bekende neogotische glazenier Samuel Coucke (1833-1899) in 1862 werden gemaakt (zie brochure Open Monumentendag 1996, nr.7). De overige zijn van Jules Dobbelaere die op het Walplein zijn atelier had en ze dateren pas uit 1901. De andere glasramen verdwenen eveneens in de jaren zestig en werden vervangen door ramen met helder glas. Nochtans waren de oorspronkelijke ramen door mecenasen betaald geweest, die meestal ook leden waren van de kerkfabriek.

De kruisweg dateert uit 1871 en werd door F. De Vriendt gemaakt. Deze was ook in de jaren zestig wit overschilderd maar is in 1985 opnieuw gepolychromeerd. In de Heilige-Kruisverheffingskerk in Sint-Kruis hangt eveneens een kruisweg van De Vriendt.

De Magdalenakerk bezit nog enkele interessante kerkschatten uit de 18de en 19de eeuw die in de sacristie worden bewaard.

We mogen wellicht hopen dat in de toekomst de Heilige-Magdalenakerk naar het oorspronkelijk concept wordt gerestaureerd. De archivalische en iconografische documenten en waarschijnlijk eveneens de materiële sporen in de kerk moeten voldoende zijn om een wetenschappelijk, verantwoorde restauratie mogelijk te maken. De juiste waarde van dit neogotisch monument zou dan pas opnieuw kunnen ingeschat worden. Jammergenoeg zijn het verdwenen meubilair en de verwijderde glasramen voorgoed verloren.

De Heilige-Magdalenakerk is beschermd als monument bij M.B. van 4 oktober 1996.

Sint-Jakobsstraat 68, het hof de Gros

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Via een vermelding in een renteboek van de O.-L.-Vrouwekerk uit 1416, maar met latere aanvullingen lijken wij op het spoor te zijn gekomen van de bouwdatum van het eigenlijke hof de Gros. De achtereenvolgende eigenaars die in dit document worden vermeld zijn: Jacob van de Vagheviere, Gillis de Langhe, Jan de Niebacke en meester Jan de Gros. Een latere toevoeging vermeldt: *up hofstede daer vorseide huus up staet (...) ende es int jaer MCCCCCLXXVIII (dus 1474) afgebrocken* (RAB, *Rentebok O.-L.-Vrouwekerk Brugge*, nr.725, fol.70r).

Wij zouden hieruit kunnen afleiden dat het hof de Gros zoals wij het kennen van het plan van Marcus Gerards (1562) kort na 1474 werd gebouwd.

De familie de Gros was afkomstig uit Bourgondië. De bouwheer van het huis in de Sint-Jakobsstraat was Jean de Gros, heer van Tardt, Marliens, Crissey en Nieulande (daarom wordt het huis ook soms Nieulande genoemd in de documenten). In 1442 was hij secretaris van Fillips de Goede, later eerste secretaris en audiencier van Karel de Stoute en Maria van Bourgondië. In 1473 werd hij ridder van de orde van het Gulden Vlies en in 1481 schatbewaarder van dezelfde orde. Hij werd later kamerheer van Maximiliaan van Oostenrijk. Hij stierf in 1484 in Dijon en ligt daar begraven. Hij was achtereenvolgens getrouwd met Guidone de

Messey en Marie de Chambellan. Het Brugse huis bouwde hij samen met zijn eerste vrouw. Hij was een belangrijker weldoener van de Sint-Jacobs-kerk. Er is nog steeds een kapel in de kerk die de naam draagt van de familie en waar zijn zoon Ferry de Gros begraven ligt.

In het huis de Gros werd tussen maart en mei 1488 Maximiliaan van Oostenrijk, maar liefst 11 weken gevangen gehouden. Volgens de kronieken was deze gevangenschap eerder aangenaam. Er werden heel wat gemakkelijheden voor de vorst ten tonele gevoerd: bezoeken, banketten, papegaaischieten... van hieruit vertrok Maximiliaan op 16 mei naar Cranenburg op de Markt, waar hij een vredesovereenkomst met de Bruggelingen ondertekende. Eveneens volgens de kronieken was het huis van Jean de Gros één van de mooiste van de stad en heel rijkelijk gestoffeerd. Kunstschilder Gerard David zou er hebben gewerkt tijdens de gevangenschap van Maximiliaan.

De balksleutel met het wapenschild van de familie de Gros

Het 15de-eeuwse hof de Gros had, net zoals het achteraan aanpalende hof Bladelin, een fraaie, hoge traptoren die de hoek vormde van twee loodrecht op elkaar staande woonvleugels. Van dit oorspronkelijke herenhuis blevén enkel de kelders bewaard. Deze kelder is twee beuken breed en vier traveeën diep en is overkluisd door een kruisribbengewelf op kapiteelloze zuilen. De zuilen en de ribben van de gewelven zijn in witte natuursteen.

In de inkomhal zijn nog twee 15de-eeuwse balksleutels te zien (duidelijk niet meer op hun oorspronkelijke plaats). Op de ene balksleutel is het wapenschild van Karel de Stoute te herkennen met daarrond de ketting van het Gulden Vlies en de wapenspreuk *Je lay emprins*. Op de andere balksleutel is het wapenschild van de familie de Gros te herkennen met onder andere drie Sint-Andrieskruisen en een zespuntige ster en de spreuk *Graces à diev*.

Het huis zal bijna twee eeuwen lang de stadsresidentie blijven van de familie de Gros. In de kadastrergegevens, de zogenaamde zestendelen, die vanaf 1580 zijn bewaard, kunnen wij de achtereenvolgende eigenaars opsporen. In 1580 is de eigenaar eveneens een Jean de Gros, heer van Nieuwlandt. Op 24 mei 1583 werd een rente bezet op het herenhuis dat dan omschreven werd als *een schoon groot parcheel van eenen huuse met eene groote poorte en anderen toebehoorten (...) achterwaerts streckende met grote platse van lande ende hovijnghe ende uutcommende met twee poorten. Deene upde reye ende strate ghaende van de ezelstrate naer de grauwerkerstraete ende dander poorte in de naeldestrat neffens tvoorschreven hof van fiennes*. Het huis bleef tot in 1661 bezit van de familie de Gros. Toen werd het niet langer als het hof de Gros vermeld maar als het *huus van Nieulande*. In 1666 schonk de kinderloze Charles de Gros het pand met de ganse inboedel aan zijn neef Jacques François de Maulde. Hij bleef echter het vruchtgebruik behouden en zijn zus Adriana Eleonora de Gros (de moeder van Jacques

François) en haar tweede man Jan vander Varent mochten er hun hele leven lang blijven wonen. In 1666 waren zowel de toen zieke Charles de Gros en een Engels koopman 'sir Custos' bewoners van het huis (het was dus opgesplitst in meerdere woonentiteiten). Al het zilverwerk en al het contant geld, dat in drie koffers werd bewaard in de Berg van Barmhartigheid langs de Dijver, was ook bedoeld voor Jacques François. In het document worden per kamer meubels en schilderijen opgesomd, zodat we een beeld krijgen van de indeling en de aankleding van het huis. In de 'salette' bijvoorbeeld hingen twee schilderijen, een portret van don Castillio de Rodrigo en van 'mevrouw van Nieuwlande' en het volledige salon was met tapijten behangen. In de slaapkamer van Charles, die met zijde was behangen, stond een schapraai en lagen heel wat kussens met tapijtwerk. In de *camere van Jenne* (de meid?) was het toilet (het *secreet*) afgesloten met een tapijt. Op de grote kamer op de verdieping hangen niet minder dan achtendertig schilderijen, die echter niet in detail worden besproken. In het kantoor werden vijf 'coopere stucken dienende omme te distileren' en boeken en (land?) kaarten bewaard. In 1746 is het huis nog steeds in het bezit van een de Maulde. Isabelle Caroline de Maulde belastte toen het huis met nieuwe rentes. De beschrijving van het pand is nog dezelfde als in 1580. Na 1746 zijn geen vermeldingen meer in de zestendelen. Door een handschrift dat bewaard wordt in de Stadsbibliotheek Biekorf (handschrift 44) weten wij dat in 1764.. in dat jaar is door jor. Dominique Coppens, burgemeester 's Lands van den Vrijen, van den grond opnieuw opgebouwd dat schoon huis staande aan de Ezelbrugge. Jammergenoeg is over Dominique Coppens niets terug te vinden. Op uitzondering van de kelders is het pand hoogstwaarschijnlijk toen volledig gesloopt en in eigentijdse stijl herbouwd.

Dit classicistische herenhuis is tweeënhalve bouwlaag hoog en afgedekt met een schilddak. De brede voorgevel telt elf traveeën met een centraal middenrisaliet over drie traveeën, bekroond door

een driehoekig fronton. De horizontaliteit van het classicisme wordt benadrukt door het lijstwerk tussen de gelijkvloerse en eerste verdieping en onder de kroonlijst, terwijl de sluitstenen van de vensteromlijstingen zijn opgevat in de wat lossere rococostijl.

Via de bevolkingsregisters weten wij wie in het pand woonde vanaf het einde van de 18de eeuw. In 1792 werd de classicistische woning nog bewoond door de ongehuwde 'Mademoiselle Coppens', hoogstwaarschijnlijk de dochter van de bouwheer Dominique Coppens. Kort nadien (misschien in hetzelfde jaar nog) verschijnen het echtpaar François de Serret - Marie van Outryve en hun vijf kinderen Amable, Melanie, Zoe, Jules en Euphrosine ten tonele. Uiteraard kreeg het gezin hulp van een klein leger 'domestiquen'. Ze bleven in het huis wonen tot in 1827. Kolonel François de Serret had in 1792 als opvliegende vechtersbaas van zich laten horen. Hij was de aanvoerder van het Brugs vrijwilligerskorps tijdens de Brabantse Omwenteling en was kortstondig een aanhanger van het zogenaamde 'Béthunisme'. De prins de Béthune-Charost wou in 1792 leider worden van een onafhankelijke en revolutionaire staat België en was erin geslaagd 563 Belgische vluchtelingen rond hem te scharen die de kern van zijn bevrijdingsleger zouden vormen. Op 29 april 1792 verliet het Oostenrijks garnizoen de stad Brugge en de Brugse Béthunisten lieten even van zich horen. François de Serret zou in zijn huis (in de Sint-Jakobsstraat?) met open vensters een vreugdeconcert hebben laten doorgaan.

Tussen 1830 en 1840 is de familie Charles Eyre er gedomicilieerd. Eyre woonde er met zijn vrouw Sara Pike en hun vier kinderen. Charles Eyre zou de kapel van het nabijgelegen hof Bladelin mee gesponsord hebben. Een herdenkingssteen met zijn naam werd in de koormuur van deze kapel teruggevonden. In 1843 vinden wij de familie Maximilien de Peellaert-de Steenmaere als eigenaars en bewoners van het pand terug; in 1855 de familie Van Hamme-de Croeser met twee

dochters Alice en Emma. Colette de Croeser, die in 1873 weduwe was geworden van André Van Hamme woonde er tot in 1883 alleen met een *cocher, laquais, cuisinière et femme de chambre*. In 1883 nog werd het pand verkocht aan Alphonse De Brouwer, die het aanvankelijk verhuurde aan de '*agent de la banque nationale*' Jacques Amedée Justin Vande Walle. De familie de Brouwer zal het echter spoedig zelf bewonen en dit tot aan de aankoop van het pand in 1978 door Groep Planning.

Uit 1883 blijven twee bouwvergunningen bewaard (SAB, bouwvergunning 65/1883) waarbij op 29 juni toelating gegeven wordt om een nieuwe koetspoort te plaatsen en op 3 september het toen nog 18de-eeuwse koetsgebouw rechts van het huis om te bouwen tot een twee bouwlagen hoog gebouw (94/1883). In 1895 mogen de bijgebouwen op de koer worden verhoogd (104/1895) en in 1939 kreeg de familie de Brouwer toelating om binnendeuren dicht te metselen (en het eigendom op te splitsen), de ramen te herstellen en een koermuur en veranda af te breken (478/1939).

Op de Open Monumentendag(en) kunnen de gang en de drie salons aan de straatzijde worden bezocht. De gang is belegd met witte en zwarte marmeren tegels. Heel recent werd in het kader van de reeds goedgekeurde restauratie de voorheen wit bepleisterde gang reeds met nieuwe marmerschildering verfraaid. De gang wordt geleed door pilasters met classicistische kapitelen. Opvallend is de eikenhouten trap uit 1764, met stijlkenmerken uit zowel de Lodewijk XIVde als Lodewijk XVde stijl. De drie salons in 'enfilade' zijn de voormalige zitkamer, muziekkamer en eetkamer. Ze zijn versierd in een laat-19de-eeuwse rococostijl. Bemerkt de marmeren schouwen, de dubbele deuren, het stucwerk op de plafonds. De meeste decoratie-elementen en ook het zware, soms somber ogende behang dateren uit de 19de eeuw. Deze merkwaardige en waardevolle decoratie zal bij de geplande restauratie van het interieur worden gerespecteerd. Een bewijs van de

herwaardering van deze zeldzaam geworden decoratiekunst. Mogelijkerwijs worden ook kopieën gemaakt van de oorspronkelijke gordijnen, waarvan nog restanten bewaard bleven. Wellicht start deze interieurrestauratie begin volgend jaar. De werken worden geraamd op meer dan 6 miljoen frank.

Het voormalige hof de Gros is beschermd als monument bij K.B. van 28 maart 1979.

Voor verdere opzoeken over de geschiedenis van het huis: Stadsarchief Brugge, *Oud Archief 138*, Sint-Niklaas-zestendeel, fol.198, 2100, 2222, 2937, 3568 / *Oud Archief 198*, Klerken van de Vierschaar nr.843, fol.538-542 en nr.937, fol.61v-65r/ Bevolkingsregisters E3/1 vanaf 1792 tot 1890

Spaanse Loskaai 1 , de Sint-Franciscus-Xaveriuskliniek

Open op zaterdag 11 september van 14u en 18u en
op zondag 12 september van 14u tot 18u

Uitsluitend onder begeleiding van gidsen

De Sint-Franciscus-Xaveriuskliniek was graag bereid mee te werken aan de Open Monumentendag(en). In het complex is immers een belangrijke getuige van de Spaanse aanwezigheid in Brugge bewaard. 'Spanje en Brugge' vormen een interessant economisch, religieus en cultureel verhaal waarop de gidsen uw tijdens de rondleiding zullen attent maken. Het bezoek start aan de Spaanse Loskaai en eindigt aan de Woensdagmarkt 6 en loopt dwars door het ziekenhuis. Wij vragen uiteraard om de goede werking niet te verstoren.

In 1985 verscheen een interessante studie over deze site en over het zogenaamde Spaanse kwartier. J.P.Esther/A.Vandewalle/ G.van Renynghe de Voxvrie/ L.Vermeersch '*Het Sint-Franciscus-Xaveriusziekenhuis*', Brugge, 1983, 128 p. Recent gebeurde nieuw onderzoek door historica Heidi Deneweth in functie van de beperkte opgraving die in 1996 o.l.v. de Dienst Stadsarcheologie (Bieke Hillewaert) werd uitgevoerd aan de kant van de Woensdagmarkt. Enkele vondsten zullen op deze Open Monumentendag(en) worden tentoongesteld. Uit beer- en afvalputten werden vondsten gehaald uit de 14de-18de eeuw. De oudste put bevatte heel wat vreemde voorwerpen en substanties, waaronder kwik en sulfer. Woonde daar ergens een alchemist?

De Sint-Franciscus-Xaveriuskliniek situeert zich in een vrij groot bouwblok dat de Spaanse Loskaai, het Oosterlingenplein, de Woensdagmarkt, het verdwenen Pieter Radzantstraatje en de Spanjaardstraat beslaat. De panden in dit bouwblok werden systematisch aangekocht over een periode van 170 jaar (Woensdagmarkt 6 in 1807, Oosterlingenplein in 1856, Spanjaardstraat 18 in 1929, hoek Oosterlingenplein/Spaanse Loskaai in 1934 en 1941, hoek Spaanse loskaai/ Spanjaardstraat 20 in 1947, Spanjaardstraat 12 in 1947, Spanjaardstraat 14 in 1959 en Spanjaardstraat 16 in 1976. Nog recenter werd Woensdagmarkt 5 geïntegreerd.

Nog meer dan andere buitenlandse 'naties' is de herinnering aan Spanje en onze relatie met dit land bewaard gebleven in de straatnaamgeving: de Spaanse Loskaai, de Spanjaardstraat, het Biskajersplein. De Spaanse kolonie was in Brugge gegroepeerd in vijf verschillende naties, die een weerspiegeling vormden van de geografische en politieke verbroekeling van het land. De natie van Castilië en Leon was de belangrijkste. Hun natiehuis, dat in 1966 werd gesloopt, bevond zich in de Spanjaardstraat (rechts van nr.16), die oorspronkelijk de Lange Winkel noemde. De Catalanen verbleven in het Krom Genthof en de Biskajers of Basken op het gelijknamige plein. Spaanse handelaars waren zeker vanaf de 13de eeuw present op de Brugse markt en zij bleven veel langer dan de andere buitenlandse handelaars trouw aan Brugge. Ze behielden hier, ook in de 16de eeuw nog, het verplichte verkoopscentrum van wol, de zogenaamde wolstapel. Brugge bleef voor alle wol, die uit Spanje werd aangevoerd, hét verdeelcentrum. Het rijke archief van de natie van Castilië en Leon wordt in het Stadsarchief bewaard en vormt een rijke bron voor de Brugse geschiedschrijving.

In het ziekenhuiscomplex blijft vandaag nog het huis de la Torre (in de archiefdocumenten wordt het huis *de Groote Zonne* genoemd) bewaard. Het werd 'hard' gerestaureerd rond 1980.

Spanjaardstraat 16 (of het huis *de Groote Zonne*) moet zeker ook aan de straatzijde bewonderd worden. Het diephuis is afgewerkt met een natuurstenen schermgevel van 15 meter hoog. Mijnheer de la Torre was zonder twijfel een rijk man. De vensters van de beneden- en bovenverdiepingen zijn gevat in doorlopende rondboognissen. In de boogvelden is het maaswerk bij de laatste restauratie opnieuw aangebracht, op basis van nog aanwezige sporen. De gevel wordt ca. 1510 gedateerd. Het achterliggende huis, dat ongeveer 16 meter diep is, herbergt veel oudere bouwsporen. De kelder is twee beuken breed en drie traveeën diep. Twee ronde middenzuilen dragen de gewelven en de gordelbogen. Nog resterende consoles wijzen erop dat deze kelder vroeger was afgedekt met een houten balkenzoldering (de kelder wordt niet bezocht). De eerste en de tweede verdieping, die oorspronkelijk niet waren opgedeeld, hebben nog een eiken zoldering met moer-en kinderbalken.

Sommige van de balken vertonen nog sporen van een beschildering in blauwgroene en rode kleur. Dezelfde kleurstelling komt voor op de gotische schouw die bewaard bleef op de verdieping. Op de zolder, die als vergaderruimte is ingericht, is een zeer oud gebinte bewaard gebleven. De eikenhouten dakconstructie bestaat uit 22 keperparen, die telkens per paar verbonden zijn met twee hanenbalken. In de loop van de 17de eeuw verstevigde men deze oorspronkelijke sporenkap door het inbrengen van schaar-en nokgebinten. Typologisch behoort de sporenkap (zie ook nr.1 van deze brochure) tot de oudste gebinten die men in Brugge vindt (13de-14de eeuw?).

De familie de la Torre was sinds de 15de eeuw in Brugge aanwezig. De Spaanse koopman, Francisco de la Torre was de bouwheer van de schermgevel. De la Torre was meerdere malen consul van Castilië. Uit bronnen is bekend dat hij zijn woning in de Spanjaardstraat rijkelijk met kunstschaten had gestoffeerd. Een traditie die zijn zonen verder hebben gezet. Hij stierf in Brugge in

1538. Links van het huis de la Torre stond het huis *de Cleene Zonne*. Juan de la Torre, de zoon van Francisco I, bouwde de renaissancetoegangs-poort (nu zeer sterk vernieuwd), die zich rechts van het huis *de Groote Zonne* bevindt (deze poort veranderde enkele malen van plaats). In het hoofdstel van de poort is de Latijnse tekst 'Fiat Pax in Virtute tua et Abundantia in Turribus Tui(s)' gehouwen. Dit is een heilspreuk aan de bezoekers van het pand, waarvan de Nederlandstalige vertaling luidt: 'Laet vrede worden in u cracht en overvloedicheit in u torens' (psalm 122, vers 7). Deze 16de-eeuwse poort is versierd met arabesken, gecanneleerde zuiltjes en gevleugelde engelenfiguren. Het huis de la Torre bleef lang eigendom van de familie. In 1603 breidde Francisco II de la Torre het domein uit door het huis ter Bolle op het Oosterlingenplein aan te kopen en een nieuwe traptoren op te trekken. In 1643 werd het huis omschreven als een groot, schoon huis met een toren en erachter een galerij, achterhuizen, stallingen, een huisbrouwerij en een tuin. Het pand was langs drie kanten bereikbaar. Op dat ogenblik werd het pand verkocht aan Michiel Marissael en Catharina Sproncholf. In 1650 was Jan Van de Walle de nieuwe eigenaar en in 1654 verkocht hij het aan familielid Henricus Lossy (zie nr.17 van deze brochure). In 1718 was het Balthazar Cobryse die het aan Charles Wouters verkocht en in 1762 was het in handen van de familie de Crits. Marie de la Vilette, de weduwe van Jacques de Crits, verkocht het in 1765 aan Charles le Poijvre en Anna de Grass. Het pand werd in 1800 eigendom van rechter Henri Imbert de Mottelettes (1764-1837). Hij blijft bekend als een kunstminnaar, die een indrukwekkende collectie bijeen verzamelde tijdens zijn leven. Hij bezat niet minder dan 300 schilderijen (waaronder een Van Dijck, een Dürer, een Breughel, verschillende werken van Jacob van Oost) en 459 tekeningen en gravures. Hijzelf was een verdienstelijk (amateur)schilder en restaurateur en ook de geschiedenis boeide hem uitermate. Hij was lid van de Koninklijke Akademies van Antwerpen en Gent. Zijn zoon Charles, die in Parijs woonde,

verkocht het huis de la Torre in 1841 aan de weduwe Delcampo-Herrens. Zij woonde er tot in 1845 en verhuurde het dan achtereenvolgens aan de Ierse handelaar Grehan en van 1856 tot 1868 aan Elphège van Zuylen-Van Nyevelt, een weduwnaar met vier kinderen. In 1868 werd het huis eigendom van de familie Veys, later van de familie Vanden Abeele-Veys. In 1905 werd het pand bewoond door Marguerite Vanden Abeele en haar man Gaston Van Caillie. De familie Van Caillie bleef eigenaar tot in 1957 en verkocht het huis de la Torre dan aan architect Jos Priem (zie nrs. 1 en 20 van deze brochure). Arch. Priem verkocht het pand in 1976 aan de kliniek.

Het hoekpand Spanjaardstraat/Spaanse Loskaai bestond uit twee huizen (nu zijn enkel de gevels bewaard gebleven) waar in de 15de eeuw de herberg van de familie Mettenye was ingericht. In de 16de en 17de eeuw was het hoekpand achtereenvolgens in handen van diverse Spaanse families: de la Torre, del Rio en Pardo. In de 18de eeuw vinden wij er de familie Van Steelant terug en van 1792 tot 1814 werd het gebouw als advokatenbureau gebruikt door drie leden van de familie Van Zuylen: Joseph, Jan-Baptist en Bernard. Van 1815 tot 1828 werd het bewoond door Charles-Louis Legillon, in 1830 door de Engelse dominee Robert Clifton, in 1854 door de Brusselaar Adolf Wautelée en vanaf 1866 door Engelse handelaars. De kinderen van Archibald Smith verkochten het hoekpand aan de vereniging van *de schamele armen* en het Rode Kruis. In 1947 werd het bij de kliniek geïntegreerd.

Rechts van het huis de la Torre bevond zich een monumentaal gotisch gebouw waar tot in 1705 het natiehuis van de kooplieden van Castilië en Leon was gevestigd. De Stad had in 1494 een bestaand huis van Gomez de Soria voor 400 ponden aangekocht en schonk het aan de Spaanse kooplieden. Zij maakten er hun natiehuis van. Het huis had een hoge schermgevel van vijf bouwlagen. De vensters zaten gevat in afzonderlijke rondboognissen en de schaarse sobere versierin-

gen waren kenmerkend voor de huizenbouw in de Romaanse en vroeggotische periode. Bovenaan was de gevel afgewerkt met torenachtige uitbouwen. De familie de Aranda gebruikte tweehonderd jaar lang dit pand. Het eeuwenoude, weliswaar verbouwde natiehuis, werd in 1966 gesloopt. Het was in 1959 door de zusters aangekocht voor uitbreiding van de kliniek.

Spanjaardstraat 12, dat ook bij het complex hoort, staat in de archiefdocumenten genoteerd als het *Verbrande huys*. De 19de-eeuwse gevel verbergt een veel ouder huis, dat in de 16de eeuw toebehoorde aan Martinus de Salinas (dit huis paalde rechtstreeks aan het verdwenen - of liever opgeslorpte - Pieter Radzantstraatje). Hier zijn ook de oude kelder en de eikenhouten balkenzolderingen (weliswaar verborgen onder verlaagde plafonds) bewaard gebleven.

Aan de kant van de Woensdagmarkt staat een groot complex, dat in 1807 als klooster voor de Zwartzusters werd ingericht. Dit was het zogenaamde huis *de Ruus*, dat uit verschillende panden bestond. Nu nog zijn aan de kant van het plein prachtige bakstenen gevels bewaard gebleven. In de 16de eeuw was het huis *de Ruus* eigendom van Antonio de Najera. Antonio was een niet altijd even succesvolle Spaanse wolhandelaar. In 1512 had hij een conflict met zijn burens de Oosterlingen en dit omdat hij steeds zijn wol te drogen legde op het Oosterlingenplein en vóór hun natiehuis. In de archiefdocumenten wordt deze Spaanse wolhandelaar Antheunis de Nayere genoemd en hij kreeg van de Stadsmagistraat het verbod om *de plaetse vande Oosterlinghen niet meer over zyne grippen ende bancken van zynen huuse te belemmeren ofte occuperene ghetydelic tzy met wulle daer te spreadene omme te drooghen*. Antonio bezat verschillende huizen in de buurt. Ook de opslagplaats achter het natiehuis van Castilië in de Spanjaardstraat en huizen in het verdwenen Pieter Radzantstraatje. Eén van zijn dochters, Barbara, huwde met de Baskische kapitein Pedro de Aguilera, die een tijd aan de

Spaanse humanist Juan Luis Vivès onderdak verleende. De Spaanse koopman Gonçalo de Aguilera (ca. 1510-1595) die in het Oost-Gistelhof 1 woonde, was bevriend met Ignatius van Loyola (zie nr. 3 van deze brochure).

Vroeger stond de Woensdagmarkt via het sinds 1745 verdwenen (en door de huizen errond opgeslorpte) Pieter Radzantstraatje in verbinding met de Spanjaardstraat (dat zich ongeveer op de hoek met Woensdagmarkt 5 en tussen Spanjaardstraat 12 en 14 situeerde).

De uiterst rechtse trapgevel van het huis *de Ruus*, twee bouwlagen hoog en drie traveeën breed, wordt in de 16de eeuw gedateerd. Het pand is op de hoek afgewerkt met natuurstenen hoekblokken. De linker trapgevel (het huis is met een bouwnaad van het hoekhuis gescheiden) dateert eveneens uit de 16de eeuw. Het pand is twee bouwlagen hoog en vier traveeën breed. Bemerkt de prachtige gevelafwerkingen met gevelnissen. De ingang werd in de 17de eeuw gewijzigd (en is later nog verbouwd). Nog meer naar de hoek toe met Woensdagmarkt 5 bevindt zich aansluitend een langshuis dat met twee trapgevels is afgewerkt en waarop de jaartallen 1561 en 1871 te lezen zijn (de vier linkse traveeën werden in 1871 verbouwd en van kantelen voorzien). De Tudorboogpoort bezit nog een 17de-eeuwse deurnaald. Ook in het interieur bleven enkele authentieke bouwelementen bewaard, zoals de eikenhouten zoldering met moer-en kinderbalken (in de vroegere operatiezaal en in het huidige cafetaria) en twee deuromlijstingen in renaissancestijl.

In 1603 wordt vermeld dat er reeds vier panden waren samengevoegd die een *schoone poorte ende galderye* hadden (de galerij bestaat nog gedeeltelijk). In 1696 werd het eigendom nog uitgebreid met twee panden en het werd omschreven als een schoon huis, vroeger zes woningen, met een schone poort en galerij. In het begin van de 18de eeuw is Christiaan van Woestwijncel de nieuwe eigenaar. Hij kocht in 1746 het Pieter Radzantstraatje aan de Stad. De

beschrijving van het huis blijft ongewijzigd tot in 1782, dan werd het aangekocht door Pieter-Adriaan Gilliodts. Hij kocht het pand *de Ruus* van Catharina van Steenlant. Zijn zoon Jan-Jacob Gilliodts erfde het huis. Hij deed als koopman heel wat zaken in Spanje. Jan-Jacob zal het pand in 1806-1807 aan de Zwartzusters verkopen.

De Zwartzusters zijn afkomstig van het klooster van de Kastanjeboom (zie brochure Open Monumentendag 1998, nr.10).

Het klooster van de Kastanjeboom van de Zwartzusters Augustinessen bevond zich zeker vanaf 1356 in de Kastanjeboomstraat. Deze zusters legden zich toe op de ziekenzorg aan huis. Vanaf het einde van de 16de eeuw tot in 1715 gaven ze ook onderwijs in een schooltje in Groeninge. Het klooster breidde gestaag uit maar werd opgeheven net zoals zo vele andere op het einde van de 18de eeuw. Het kloostergebouw werd verkocht en gesloopt. Enkel een deel van de kloostermuur bleef bewaard achter de huizen van de Nieuwe Gentweg. Vanaf 1807 gingen de Zwartzusters opnieuw van start aan de Woensdagmarkt en ze bleven tot in 1926 zieken aan huis verzorgen. In 1926 begon zuster Constance Foulon (1874-1937) een andere koers te volgen. Zij wilde samen met haar medezusters een eigen kliniek starten. Met de hulp van vier geneesheren-specialisten (de zogenaamde pioniers van de Zwartzusters: Louis De Winter, André Van den Bon, Paul-Michel Vandenberghe en Frans Warmoes) begon deze nieuwe kliniek met 23 bedden. De eerste 4 patienten waren eveneens 'Europees': een Nederlander, een Engelse, een Française en een Poolse.

In het Sint-Franciscus-Xaveriusziekenhuis worden nu jaarlijks meer dan 2000 patienten opgenomen en er zijn een 300-tal medewerkers. Het is het

enige ziekenhuis dat nog in het hartje van de binnenstad functioneert.

Het huis de la Torre is beschermd als monument bij K.B. van 5 september 1977 en Woensdagmarkt 6 bij K.B. van 9 juli 1974.

Spiegelrei 3, het huis Amsterdam en het huis Den Grooten Boodt (ingang via nr.4)

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en op zondag 12 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Het huidige hotel *Oud huis Amsterdam* bestaat uit twee belangrijke panden, waarvan het ene de naam *Amsterdam* draagt en het andere *Den Grooten Boodt*, en het kleiner gebouw Spiegelrei 4 (recent werd het hotel nog uitgebreid met het huis Spiegelrei 2, dit wordt hier niet besproken).

Op de Open Monumentendag(en) is het hotelcomplex toegankelijk via Spiegelrei 4 en de rondleiding zal eindigen aan het Genthof. Enkel de benedenverdieping kan worden bezocht.

Het centrale pand (Spiegelrei 3), huis *Amsterdam*, is drie bouwlagen hoog en afgedekt met een zadeldak. De voorgevel is zes traveeën breed. De configuratie van de voorgevel met de verdiepte traveeën en de afwerking van de rechterzijgevel met een traptop laten vermoeden dat het hier om een veel ouder pand gaat, dan wat de bepleistering en de vorm van de ingang laten blijken. Recent bouwhistorisch onderzoek aan het Jan Van Eyckplein en de Spiegelrei door Dirk Van Eenhooge, inspecteur van de Afdeling Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap, heeft nieuwe interessante bevindingen en dateringen aan het licht gebracht. Spiegelrei 3 heeft zonder twijfel een 13de-eeuwse oorsprong. Deze (Spiegel)reie was uiteraard een uitgelezen plaats om heel vroeg al koopmanshuizen op te trekken, in de onmiddellijke omgeving van de haven en het tolhuis. Die koopmanshuizen

hadden steeds een ruime kelder om goederen te stapelen. Het huis *Amsterdam* beschikt over een ruime kelder, waar de zuilen met knopkapitelen in Doornikse kalksteen de hoge leeftijd verraden. De huidige bepleisterde voorgevel is een verbouwing uit 1837. Toen werd een gotische gevel met kantelen met een bouwlaag verhoogd en 'gemoderniseerd'. Spiegelrei 4, het kleiner gebouw rechts, is een langshuis met bepleisterde lijstgevel dat meermaals werd gewijzigd.

Links van Spiegelrei 3 bevindt zich een pand van twee bouwlagen, vier travéeën breed en afgedekt met een mansardedak. De ingang tot dit pand bevindt zich in Genthof 4. Dit is het huis *Den Grooten Boodt* en het lijkt uit de 18de eeuw te dateren.

In het interieur zal men u attent maken op interessante bouwkundige elementen, die uit verschillende bouwperiodes dateren. Interessant zijn de trappen in zowel het huis *Amsterdam* als in het huis *De Grooten Boodt* (die uit de 18de en 19de eeuw dateren), de 18de-eeuwse deuren, de marmeren vloeren, de parketvloeren en de schouwen uit zowel de 18de als 19de eeuw. Heel merkwaardig is het zogenaamde Garemijsalon in Spiegelrei 3. Dit 18de-eeuws salon is bekleed met goudlederbehangsel dat gedateerd wordt in 1760-1785. Dit lederen behangsel met kamerhoge panelen is versierd met naturalistische bloemen op gouden fond. Daarnaast is dit salon nog verfraaid met schilderijtjes, onder andere supraportes. Alhoewel op het eind van de 18de eeuw goudleder minder populair werd en veelal vervangen werd door textiele wandbekledingen of zelfs papieren behangsels bleven rijke eigenaars in Brugge goudleder als exclusieve en vooral dure behangsoort gebruiken.

In Brugge bleven nog 18de-eeuwse goudlederen behangsels bewaard in Academiestraat 14 (Rijksarchief), Beenhouwersstraat 24, Burg 11 (de Dienst Toerisme), Kartuizerinnenstraat 4 (het O.C.M.W.), Nieuwe Gentweg 53 en Sint-Maartensplein 5. Verschillende van deze salons

met goudleder behangsels konden reeds op de vorige Open Monumentendagen bewonderd worden.

In de huidige bar van het hotel (in het huis *De Grooten Boodt*) zijn nog een 18de-eeuws comfoor (om het eten warm te houden) en een schouw bewaard, die zijn opgebouwd uit zogenaamde blauwe klompjes.

Uiteraard werd gepoogd een gedeelte van de geschiedenis van dit complex te reconstrueren. Het huis *Amsterdam* is op het einde van de 16de eeuw eigendom van de familie Vanden Berghe, waarvan sommige leden een rol speelden in het ambachtsbestuur van de timmerlieden. Deze familie verkocht het in 1604 aan Valentijn de Clercq. Dan wordt het omschreven als *een huuse met kelders, keucken, galderije, plaetse van lande ende al datter toebehoort ghenaeemt amstelredam voorhoofdende met eenen grooten steenen gevel en verder alle den landen ghelegen ten oostzijde van voors(eide) Amstelredam tot aan een cleen houtthuyn met een vloerken(...) en schailedac mette solderijng*. Rechts van het huis bevond zich dus een kleine timmerwerf (*houtthuyn*) die bevloerd en overdekt was. Situeerde deze timmerwerf, die zeer lang vermeld wordt in de archiefdocumenten, zich gedeeltelijk op de plaats van Spiegelrei 4? De timmerwerf bezat in ieder geval een afzonderlijk kadasternummer in de 16de eeuw. De verkoopsakte van 1604 vermeldt verder *het huus achterwaerts streckende metten galderien ende peertstallen(...)en uitcommende met een groote poorte upde Oosterlijngheplaetse*. Het huis *Amsterdam* was duidelijk een imposant eigendom. Waar zich nu Genthof 10 en 12 situeert, lag oorspronkelijk *Cleen Amsterdam*, een huis en de *achterpoorte van het huys Amsterdam*. De nieuwe eigenaar van het huis *Amsterdam* was vanaf 1604 Valentijn de Clercq, een koopman in tapijten en heer van Kaprijke. Hij bekleedde tevens de functie van crimineel griffier van Brugge. Hij was gehuwd met Anna Besoete en woonde met zijn 10 kinderen in dit huis. Welk soort tapijten de Clercq verkocht, ook in Spanje en Frankrijk, weten

wij niet. In de documenten worden ze omschreven als *een camere fijne tapiserie*.

Tussen 1658 en 1775 is het huis *Amsterdam* in bezit van de familie Vande Walle. Een erfenisdocument uit 1678 geeft een beeld van de omvang van de rijkdom van de op 7 september van dat jaar overleden Jan Vande Walle, eigenaar-bewoner van het huis, voormalig schepen van Brugge en groothandelaar in stoffen en wijnen. Jan Vande Walle's schilderijenbezit omvatte een honderdtal schilderijen waaronder verschillende van Hendrik Van Minderhout, David Teniers en Joost de Momper en eveneens een portret van Holbein en een fluwelen Breughel. In het document worden de schilderijen opgesomd per plaats waar ze waren opgehangen: in de *salette* (salon), in de *eetcamere* (eetkamer), in de *cleene salette* (het klein salon), in de *slapcamere ande straete* (slaapkamer aan de straatkant) en de *slapcamere op het hof* (slaapkamer aan de tuin). De onderwerpen variëren sterk maar er is een duidelijke voorkeur voor het landschap en de stillevens (en meer uitzonderlijk voor naakte vrouwen). Dit document is een afzonderlijke studie waard. Typisch voor de tijd is het rariteitenkabinet dat eveneens uitvoerig wordt beschreven. In een kamer van het huis werd een grote verzameling curiositeiten of zeldzame voorwerpen tentoongesteld: vele schelpen, allerlei gesteenten, kristal, amber, koralen, parels, *een cleyn doseken met schildpaddekens van peerlen*, *een indiaens casken*, *een groot stuck amber met differente beestkens*, vele koperen en zilveren *anticquetijden*, en *een soo vreemt ghewasch* waarvan niemand de waarde kon schatten. De meest waardevolle voorwerpen werden tentoongesteld in een *cabinet ghemact in fransche notelaere met vergulde slotel*. Uiteraard herbergde het huis toen een grote zilvercollectie en de weduwe Marie Lossy erfde heel wat juwelen en zelfs ruwe diamanten.

Jacques Stassignon en Isabelle Naessens kochten op 8 april 1775 het huis *Amsterdam*. De in Ath geboren Stassignon is een typevoorbeeld van de

dynamische, ondernemende handelaar zoals er heel wat waren in het Brugge van de tweede helft van de 18de eeuw. Het was een periode gekenmerkt door een duidelijke economische heropbloei, die gestimuleerd werd door het Oostenrijkse bestuur. De oorlog die de Verenigde Staten voerde (met Frankrijk, Spanje en de Verenigde Provinciën als bondgenoten) tegen Engeland begunstigde vanaf 1778 sterk het handelsleven in de Zuidelijke Nederlanden, die neutraal gebleven waren. Oostende werd toen een vrijhaven en alle schepen die van daaruit vertrokken waren neutrale schepen. Brugge was sinds de 17de eeuw via een kanaal met Oostende verbonden en beschikte in de tweede helft van de 18de eeuw over een goed uitgebouwde handelskom. Honderd zeeschepen konden er aanleggen en de kaaïen waren 404 meter lang. De Kamer van Koophandel liet er verschillende pakhuizen optrekken (nu nog herinneren de bewaarde pakhuizen aan de Komvest aan die beloftevolle tijden, zie brochure Open Monumentendag 1994, nr.11). Brugge fungeerde vooral als transitplaats.

Zoals alle andere Brugse kooplui was ook Stassignon gespecialiseerd in meerdere producten en hield er internationale handelsbetrekkingen op na met Spanje, Frankrijk, Engeland en Scandinavië en, dankzij de Zeeoorlogen, ook met de Verenigde Staten.

Stassignon bezat eigen zeeschepen en was in 1782 één van de mede-oprichters van de Brugse Zeeverzekeringsmaatschappij en van de zogenaamde *Chambre Ardente*, een soort schaduwkamer van koophandel. De *Chambre Ardente* ijverde voor het uitdiepen van het kanaal Brugge-Oostende en voor het opstellen van een (streng?) arbeidsreglement voor de havenarbeiders. In het handelsmilieu stond Stassignon bekend als amokmaker maar hij behoorde niettemin tot de absolute top van de handelaars en was één van de vele rijke bewoners van het huis *Amsterdam*. Hij stierf op 13 mei 1792, wat de bekende Jozef van Walleghem uitgebreid vermeldt

in zijn handschrift op het folio 239... *in den nagt tusschen den 13 en 14 mei is zeer subitelijk overleden den heer Stassignon, coopman binnen Brugge. Desen heer zig sedert eenigen tijdt siekelijk bevindende gebruikte eenige middels om zijne gesontheyd weder te bekomen, zonder dat men nogtans het perijkel van sterven voorsaeg. Geduerende desen nagt nogtans, op 't onvoor-siens een overval krijgende is hij op den tijdt van eenige minuten overleden, zonderdat er tijdt was om hem eenige de minste gerechten van onse moeder de H.Kercke te kunnen geven of zonder dat hem andere tijdelijke hulpe konde toegebracht worden.*

Wij kunnen veronderstellen dat de 18de-eeuwse verfraaiingen en wijzigingen aan het huis *Amsterdam*, zoals het goudlederbehangsel, de deuren en schouwen waarvan wij nu nog restanten zien, op initiatief van Jacques Stassignon en zijn twee (opeenvolgende) echtgenotes werden gerealiseerd. Na de dood van zijn eerste vrouw Isabelle Naesssens hertrouwde Stassignon met de rijke Barbara de Ronquier, de dochter van Lambert de Ronquier, die over zes zeeschepen beschikte (zie nr.20 van deze brochure). In zijn testament wordt het huis aan de Spiegelrei expliciet vermeld: *een notabel parcheel van huys met alle syne behangsels*. Jacques Stassignon had ook een buitenhuis in Male laten bouwen *een seer aengenaem speelgoet ofte huys van plaisance voorsien van twee benedencamers, een vautechamere ende vier bovencamerken*. Zo hoorde het voor een man van zijn stand. Stassignon was door zijn huwelijk met Barbara de Ronquier ook voor één vierde eigenaar van het huis ter Beurse, Vlamingstraat 35 (zie nr.20 van deze brochure). Stassignon's testament geeft een goed beeld van zijn rijkdom: de vele aandelen en handelswaren (vooral katoen, fustein, lijnwaad en kant) en een zeer grote houtvoorraad (op de toen nog steeds bestaande timmerwerf naast het huis?).

Dat Jacques Stassignon stierf midden in een woelige tijd merkt men aan de inhoud van het

testament, waar een speciale aankoop vermeld staat: *betaelt aan Ignace de Clercq bleekslaeger over levering van drie groote bleekedoosen geemploijeert om daer in te sluijten de principaele boucken en papieren van den sterfhuijse vermits het groot perijkel van pillage van de stad.*

Op 12 oktober 1793 verkocht Barbara de Ronquier het huis aan Judocus Franciscus Saeys (1760-1826), die in de bevolkingsregisters vermeld staat als *marchand de chevaux* uit Dendermonde en er met zijn vrouw en zes kinderen zal wonen tot aan zijn dood. Saeys verhuurde waarschijnlijk ook koetsen en misschien gebruikte hij het pand als afspanning. Nadien kwam het in bezit van Dominicus Thooris, koopman uit Sint-Winoksbergen en zijn erfgenamen en in de 20ste eeuw is het huis *Amsterdam* bezit van de familie Leun. De huidige eigenaars hebben het van die familie gekocht. De twee voorlaatste eigenaars, Amand en Amaat Leun, oefenden respectievelijk het beroep van taalleraar en geneesheer uit. Amaat Leun was een bekend radioloog van het Sint-Janshospitaal.

Het huis *Den Grooten Boodt* (ook genoemd *'t Manschip*) dat steeds enkel toegankelijk was langs het Genthof werd in 1628 door Baltazar Blootacker gekocht van Bernard Uterwulghen en het werd toen omschreven als *een huys oock synde genaemt gheweest t'manschip, achterwaerts streckende met eene poorte uijtcommende op d'oosterlinghe plaetse*. Bij dit huis hoorde - ongeveer op de plaats van de huidige open ruimte aan het Genthof- nog een pand omschreven als *het huys met eene groote torre*. Op het plan van Marcus Gerards (1562) staat het huis met de toren duidelijk afgebeeld. Voorlopig vonden we slechts over Jan Baptiste Blootacker enkele sporen in het archief terug. Hij was de zoon van Baltazar en stierf op 7 oktober 1690. Jan Baptiste was schepen en thesaurier van de Stad Brugge. De familie van Blootacker verkocht de huizen in 1733 aan Domenicus Maertens en via erfenis en huwelijk bleef het tot in 1783 in handen van die

familie. Dan werd koopman Joannes de Vette de nieuwe eigenaar.

Domenicus Maertens (+1753) was eveneens een rijk en op de internationale handel georiënteerde koopman. Hij had aandelen in de 'keizerlijke Oostindische Compagnie' en in de Zeeverzekeringsmaatschappij. Hij bezat daarenboven een eigen pakhuis met zoutketen en trad op als *mijnemeester* (verantwoordelijke voor de vismijn van de Stad-vandaar het zout?). Maertens dreef vooral handel in hop en tabak en zijn bedrijvigheid strekte zich uit tot Lima, Buenos Aires en de Spaanse kolonies in Amerika. Maar zoals typisch voor die tijd was hij ook groothandelaar in totaal andere producten zoals laken en suiker.

Zijn dochter Joanna trouwde met Hermes van Coppenolle, die *Den Grooten Boodt* in 1757 voor 594 ponden verwierf. Hermes was een rijke en avontuurlijke koopman die niet minder dan vijfmaal trouwde en in een groot huis in de Witte-Leertouwersstraat woonde. Het huis *Den Grooten Boodt* werd verpacht aan handelaar Jean-Jacques de Stoop, eveneens schepen van de stad. Op 3 april 1783 werd het huis voor 921 ponden verkocht aan de Oostendse koopman de Vette, die het in 1792 aan handelaar Jan van Outryve doorverkocht.

In de 19de eeuw duiken achtereenvolgens 'grondeigenaar' Jacobus Roels-Bertram en Charles de Schietere-de Lophem-Roels als nieuwe eigenaars op. Jacobus Roels was raadslid van Brugge en zijn dochter Mathilde trouwde op 26 april 1849 met Charles de Schietere, zoon van een *garde-d'honneur* van Napoleon. In het eerste kwart van de 20ste eeuw vinden wij de families Thomas Hamman de Guillacq en Theodoor Watremez-Petit terug. In 1923 werd het huis opnieuw verkocht. De huidige eigenaars verwierven het van mevrouw Reynaert en voegden *Den Grooten Boodt* en *Amsterdam* samen.

Beide panden zijn niet als monument beschermd.

Voor verdere opzoekingen over de geschiedenis van het huis: Stadsarchief Brugge, *Oud Archief 138*, Carmerszestendeel, fol.141, 142, 143; *Staten van Goed 2de reeks*, nrs. 14099,13360,16839, 13676, 13220, 11492, 11705 en 3408; *Bevolkingsregisters F3/4*, F3/87, F3/5; *Kadastrale Leggers*, art. 206, 124, 815 en 598.

Steenstraat, de Sint-Salvatorskathedraal

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 15u en
op zondag 12 september van 14u tot 17u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Ook de openstelling van de Sint-Salvatorskathedraal kadert in het thema van de Open Monumentendag(en) 1999 'Via Europa, reisverhalen in steen'. Het was immers de Engelse architect Robert Chantrell (1793-1872) die in 1840 een ontwerp voor een nieuwe boventoren voor de kathedraal tekende. Zijn broer William, een aannemer van bouwwerken die in Brugge woonde, had de toren na de brand van 1839 voorlopig afgedekt. Dat de familie Chantrell via huwelijk verwant was met de toenmalige provinciegriffier Charles Devaux speelde ongetwijfeld een rol in het krijgen van de opdracht voor het ontwerp van een nieuwe toren.

Het was niettemin provinciaal architect Pierre Buyck (1805-1877) die de plannen concreet moest uitwerken en de leiding nam van de werken die duurden van 1843 tot 1846.

De toren van Chantrell (zoals die soms wordt genoemd) is neoromaans en volgens wat Chantrell zelf beweerde geïnspireerd op de Engelse kathedraaltorens van Ely, Norwich, Rochester en Durham. In 1986 verscheen een boeiend artikel over *'Architect Robert D. Chantrell en de Kathedraal van Brugge'* opgesteld door Andries Van den Abeele en Christopher Webster (*Brugs Ommeland*, 1986). Deze toren werd pas later met een spits afgewerkt, zeer tegen de zin van architect Buyck die het oorspronkelijk ontwerp van Chantrell wou gerespecteerd zien. Het ontwerp van de spits was van architect Eugène Carpentier en de werken waren pas in 1872 voltooid. De

Brugse toenmalige intelligentsia vond de nieuwe toren niet goed, want niet neogotisch en dus niet kaderend in de heersende restauratiefilosofie.

Op 25 januari 1990 was de Sint-Salvatorstoren zoals zoveel andere gebouwen in Vlaanderen slachtoffer van een grote storm. De schade gaf aanleiding om de restauratiewerkzaamheden aan de toren zo snel mogelijk aan te vatten. Van 1991 tot 1996 stond de toren in de steigers. Naar ontwerp van de architecten L. Dugardyn, L. Vermeersch en P. Viérin restaureerde aannemer A. Vandendorpe de toren. De stabiliteitsstudies werden uitgevoerd door de Groep Planning. Heel wat interessante sporen kwamen tijdens de werken aan het licht, waaronder resten van gotische arcaden en galmgaten met sierlijke zuiltjes in Doornikse steen. Deze galmgaten waren reeds (na een brand en om stabiliteitsredenen?) in de tweede helft van de 14de eeuw dichtgemetseld en achter een dikke baksteenlaag verstopt. Het restauratie-ontwerp werd omgebogen en men opteerde om een gedeelte van de bouwsporen te herstellen en defintief zichtbaar te laten aan de zuidkant. Op hetzelfde ogenblik gingen ook stemmen op om de neoromaanse bovenbouw van Chantrell volledig af te breken en de 13de-eeuwse toren in zijn vermeende oorspronkelijke vormgeving terug te brengen.

Op 28 januari 1999 werd de restauratie van de toren met een Europees diploma onderscheiden (de Europa Nostra Awards).

Sint-Salvatorskerk wordt steevast de oudste kerk van Brugge genoemd en de eerste bouwphase klimt waarschijnlijk op tot ca. 850. De eerste schriftelijke vermelding is terug te vinden in de kroniek van Galbert van Brugge over de moord op Karel de Goede in 1127.

De bouw van de toren, zoals wij die nu kennen, lijkt in 12de eeuw gestart te zijn zoals blijkt uit het terugggevonden portaal en ook uit de gebruikte bouwmaterialen nl. tufsteen en veldsteen.

Eeuwenlang bouwde en verbouwde men de kerk naar gotisch model.

Uit de tweede helft van de 14de eeuw dateert het huidige driebeukige schip. Het transept daarentegen dateert uit de eerste helft van de 14de eeuw. De kooromgang en de kranskapellen werden gebouwd tussen 1481 en 1557.

Het kleurrijke interieur van de Sint-Salvatorskerk is zeker een bezoek waard. De gidsen zullen uw aandacht vestigen op de talrijke interessante bouwkundige elementen en de prachtige kunstvoorwerpen.

Het marmeren doksaal in barokstijl werd in 1679-1687 gemaakt door Cornelis Verhove. Het beeld van God de Vader is van de hand van Artus Quellinus de jongere. Het nog druk gebruikte orgel dateert uit 1717-1719 en is van de leperse orgelbouwer Jacob van den Eynde. De prachtige preekstoel werd gebeeldhouwd door Hendrik Pulinx jr. in 1777-1778. De witmarmeren Eligius (de patroon van de kerk en van de edelsmeden) is het werk van De Brusselse beeldhouwer Laurent Tamine. Elooi of Eligius wordt voorgesteld met een aambeeld, hamers en een geldbeurs en hier houdt hij het bouwplan van de kerk in de hand.

Ook in de kooromgang en de kranskapellen zijn heel wat interessante kunstwerken bewaard. Het marmeren grafmonument van bisschop Jean Carondolet (1469-1544) dat oorspronkelijk in de Sint-Donaaskerk stond, verhuisde vlak voor de sloop van de kerk op de Burg naar hier. Drie 18de-eeuwse bisschoppen hebben hier hun grafmonument: Hendrik van Susteren, Jean-Baptiste de Castillon en Jan Caïmo. In het koor zelf trekt vooral het 15de-eeuwse eikenhouten koorgestoelte de aandacht. Daarboven hangen de wapenborden van het dertiende kapittel van de Orde van het Gulden Vlies dat in 1478 plaats had. De Brusselse wandtapijten zijn ontworpen door Jan van Orley en geweven door Jasper Van der Borch.

Een bezoek aan de recent gerestaureerde Sint-Jacobskapel loont de moeite. Deze 14de-eeuwse kapelruimte zat tot vóór de restauratie van 1993 verborgen onder een 18de-eeuwse aankleding. Het kruisribbengewelf werd opnieuw vrijgemaakt en dichtgemetselde vensters open gemaakt. De kleurafwerkingen dateren uit de 14de-16de eeuw. Deze muurschilderingen werden geconserveerd en gedeeltelijk gerestaureerd. De Sint-Jacobskapel wordt nu als doopkapel gebruikt.

Ondertussen is de restauratie van de kranskapellen volop aan de gang en wordt er gewerkt aan de plannen voor de restauratie van het schip. Het museum van de kathedraal zal eveneens worden heringericht.

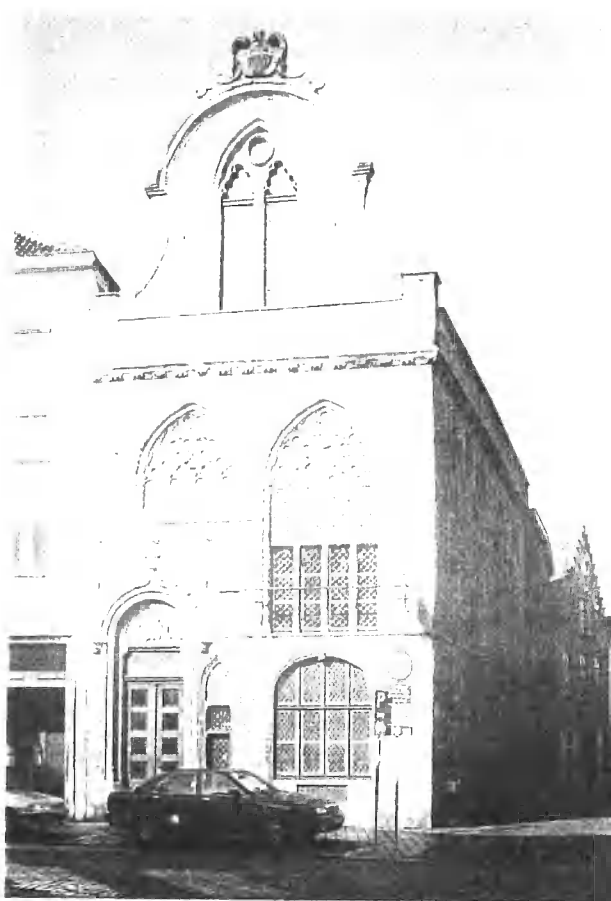
De Sint-Salvatorskathedraal is beschermd als monument bij K.B. van 25 maart 1938.

Vlamingstraat 33, de Genuese loge

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

De natuurstenen voorgevel van de Genuese loge kreeg in de 18de eeuw een klokvormige bekroning.

Op het eens zo belangrijke Beursplein blijven verschillende Europese 'stenen' getuigen bewaard. Hier verdrongen de Italiaanse kooplieden zich rond de hoteliers-makelaarsfamilie Van der Beurse (zie nr.20 van deze brochure). Een natiehuis -zoals de Genuese loge- werd gebruikt als opslagplaats, vergaderruimte en logies voor de leden van de natie. Het werd ook gebruikt om belangrijke gasten te ontvangen.

De buitenlandse kooplieden vergaderden in de economische bloeiperiode van Brugge dagelijks op dit Beursplein en vóór de herberg van de familie Van der Beurse, waar ze alle interessante informatie over prijzen van goederen en wisselkoersen bespraken. Een boeiend en kleurrijk gebeuren.

De Italianen hadden zich tijdens de Middeleeuwen per stad, in naties verzameld. Deze opsplitsing was een weerspiegeling van de politieke verdeeldheid in Italië. De overige buitenlandse handelaars waren meestal per land verenigd om zo beter hun handelsbelangen te kunnen behartigen. De Genuezen waren reeds in de 13de eeuw in Brugge actief. Eén van deze koopliedenfamilies, de Adornes, geraakte volledig ingeburgerd in de stad (zie nr.11 van deze brochure).

De Genuezen waren ervaren en gedreven handelaars. Zij verhandelden naast specerijen, zijde en wijn ook vooral aluin en wede. Aluin, dat gewonnen werd in Klein - Azië, was een onmisbare grondstof in het productieproces van laken. Dit dubbelzout zorgde ervoor dat het kleur op de stoffen licht- en waterbestendig werd.

In 1397 kreeg de 'Genuese natie' een bouwlocatie van de Stad Brugge toegewezen op dit plein om er een natiehuis of loge op te bouwen. Ze moesten twee bestaande huizen slopen.

Zoals de fundatiesteen in de voorgevel vermeldt, werd het voorhuis opgetrokken in 1399. De aanpalende woning van de consul in de Grauwwerkersstraat dateert uit 1441.

De Genuezen gebruikten ook nog een stapelplaats

in de Korte Winkel. Het voorhuis werd vooral voor handelsdoeleinden gebruikt. In 1451 stelden ze de benedenverdieping (gedeeltelijk?) ter beschikking van notaris Maurice de Hoossche, die er zijn scriptorium hield voor het afleveren van handelscontracten. De Genuezen bleven in Brugge actief tot in het begin van de 16de eeuw. De laatste consul verdween kort na 1522. Wel behielden ze hier hun natiehuis en verhuurden het aan particulieren. Zeker vanaf 1578 schonken ze de huuropbrengst aan de Brugse armenscholen. Op het einde van de 16de eeuw was het gebouw leeg en gedeeltelijk vervallen. Pas in 1633 besliste het stadsbestuur om het gebouw zelf te herstellen. Wellicht was het ondertussen stadseigendom geworden. Ten laatste in 1637 werd de grote bovenzaal ter beschikking gesteld van de saaiwevers uit Hondschote.

Saai werd vanaf het midden van de 16de eeuw geproduceerd als nieuwe textielsoort, vooral in de Westhoek. De zogenaamde sajetiërs uit Hondschote waren na de beeldenstorm en nogmaals rond 1645 gevlucht naar Brugge en hier kregen ze de mogelijkheid om hun stiel verder uit te oefenen. De Hondschotenaars kregen dus een eigen lokaal in de Genuese loge toegewezen, waar ze de stoffen konden meten, stempelen en loden. In 1664 veranderden ze de naam van 'Hondschotse saaihalle' naar 'witte saaihalle'. De naam saaihalle wordt nu nog veel gebruikt voor dit gebouw.

Reeds naar het einde van de 17de eeuw toe verminderde het succes van deze nieuwe textielsoort en in de eerste helft van de 18de eeuw werd de productie stilgelegd en de saaihalle kwam gedeeltelijk leeg te staan. De woning van de consul en de benedenverdieping werden steeds aan particulieren verhuurd. In 1780 was de benedenverdieping in gebruik als militaire opslagplaats en in 1782 werd het door de stad openbaar verkocht. De nieuwe eigenaar werd Joseph de Ruddere en het gebouw was ingedeeld in de vroegere verkoopruimte van de saaiwevers, een winkel van handschoenmakers en een

herberg. Vanaf 1792 tot en met 1849 waren het steeds zadelmakers en herbergiers die de saaihalle huurden. De laatste ons bekende zadelmaker die er woonde was Karel Tylleman, die er bleef tot 1849. Reeds in 1817 was het pand in het bezit gekomen van Maximiliaan van Lede, die er na het vertrek van Tylleman in 1849 verbouwingswerken liet uitvoeren. In 1852 werd het eigendom verhuurd aan een groepering van patroons en meester-ambachtslieden, het zogenaamde *Burgerwelzijn*. In '*Bruges. Histoire et souvenirs*' (Brugge, 1910) schrijft historicus A. Duclos: *Depuis 1897 y est établi 'le Syndicat du Commerce et de l'Industrie' une institution très prospère, qui contribue beaucoup au développement de l'esprit d'initiative de nos jeunes générations.*

Later werd het een estaminet. In de 20ste eeuw vond hier één van de eerste bioscopen onderdak, het *Colyseum*. Daarna werd er een danszaal en restaurant ingericht (*de Tabarin*).

De Genuese loge is een fraai diephuis waarvan beide straatgevels in witte natuursteen zijn opgetrokken, een teken van welstand en prestige. De hoofdingang is gevat in een rondboognis met een rijkelijk geprofileerde omlijsting. In een vernieuwd reliëf (het origineel wordt binnen bewaard) herkennen wij het gevecht van Sint-Joris met de Draak en het wapenschild van de republiek Genua. Sint-Joris was de patroonheilige van Genua. Naast de hoofdingang valt de kleinere deur op, die oorspronkelijk waarschijnlijk toegang verschaft tot de (spil)trap naar de verdieping. De gevels van de benedenverdieping in voor- en zijgevels zijn doorbroken door korfboogingen, die nu tot vensters zijn omgevormd. Oorspronkelijk waren dit de ingangen die wellicht op belangrijke verkoopsdagen werden geopend, zodat de eventuele koper gemakkelijk de verkoopsruimte kon bereiken. De bovenverdieping wordt verlicht door hoge en brede spitsboog-vensters, die identiek zijn aan deze in de kerkelijke architectuur uit de zogenaamde 'flamboyante gotiek'. Deze

vierlichten zijn versierd met rijk maaswerk. Alle vensters hebben nu ramen met een glas-in-loodopvulling. Er wordt vermoed dat het nu terugspringende benedengedeelte door luiken was afgesloten en dat slechts het bovengedeelte ramen met glas-in-lood bevatte.

De klokvormige top, die nu de gevel bekroont, kwam in de plaats van de oorspronkelijke schermgevel met kantelen. In het begin van de 18de eeuw zullen de sajeters de gevel aan de toen heersende architectuurmode aanpassen. Bovenaan zit een cartouche met opschrift *De Witte Saeyhalle*. De oorspronkelijke vormgeving is wel gekend gebleven door iconografische documenten.

Op deze Open Monumentendag(en) kunnen de kelders en de bovenzaal worden bezocht. De kelderruimte is verdeeld in twee beuken door een rij van drie middenzuilen in witte natuursteen. Tijdens de laatste restauratie werden in de zijmuren geprofileerde kraagstenen in baksteen en natuursteen teruggevonden. Dit is een materieel bewijs dat de kelder oorspronkelijk een houten zoldering had, opgebouwd uit moer-en kinderbalken. De natuurstenen kolommen moesten deze zoldering stutten (zie de kelder van de Cleene Veronycke, nr.21 van deze brochure). De houten zoldering werd waarschijnlijk in de 17de eeuw vervangen door een bakstenen tongewelf. De bovenverdieping is nu (terug) als één grote ruimte ingericht. Veel van de authenticiteit is door de opeenvolgende functies van het gebouw verloren gegaan. Ongetwijfeld gebruikten de Genuese kooplieden deze ruimte ook voor officiële plechtigheden. Wij weten uit documenten dat de bovenzaal zeer luxueus was gestoffeerd. Tien gebeeldhouwde kraagstenen met profetenfiguren zijn nu nog bewaard. Eén kraagsteen is in de vorm van een engel uitgewerkt. Sporen van rode en blauwe beschildering zijn nog afleesbaar. Waarschijnlijk moesten deze kraagstenen de houten muurstijlen dragen die de zoldering en de dakconstructie ondersteunden. De huidige

zoldering met moer-en kinderbalken is nieuw. Van de oorspronkelijke 15de-eeuwse dakconstructie bleef niets bewaard. De nieuwe kraagstenen onder de moerbalken zijn versierd met wapenschilden.

In 1968-1970 werd de Genuese loge een eerste maal gerestaureerd naar plannen van arch. Maurice Vermeersch en in 1981-1983 een tweede maal onder leiding van zijn zoon arch. Luc Vermeersch (deze ingrepen zijn duidelijk herkenbaar en situeerbaar in de tijd). De jongste restauratie gebeurde in opdracht van de Generale Bank (nu Fortis), de huidige eigenaar van het complex. De Genuese loge wordt veelal voor socioculturele doeleinden gebruikt.

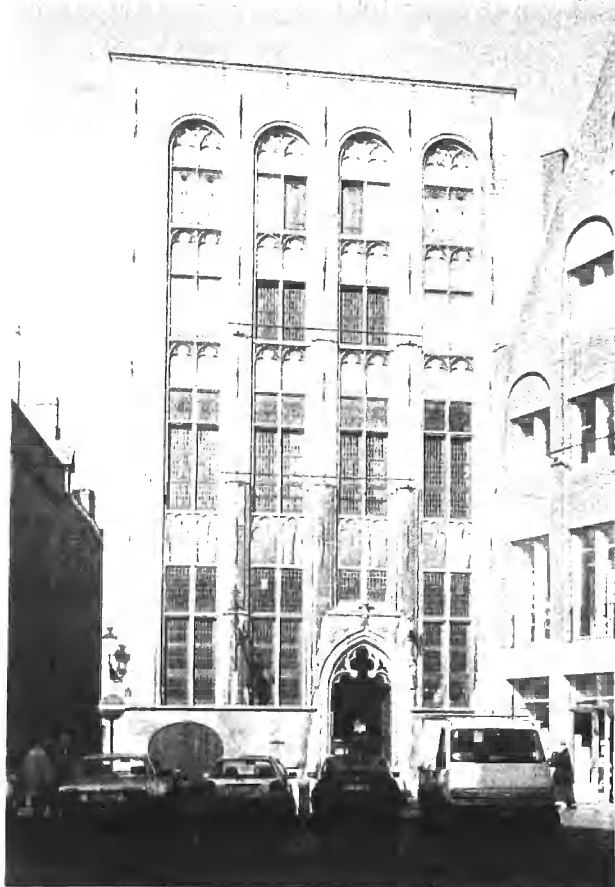
De Genuese loge is beschermd als monument bij K.B. van 15 maart 1951.

Vlamingstraat 35, het huis ter Beurse

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

De gevel van het huis ter Beurse werd in 1947 gereconstrueerd

De familie Van der Beurse is vanaf het begin van de 13de eeuw actief in Brugge. Gerard Van der Beurse, die kort na 1200 moet zijn geboren, was een rijk koopman die winkel hield in de hallen. Zijn zoon Jan blijft bekend uit procesdossiers. Hij werd meermaals opgepakt voor slagen en verwondingen en regelrechte straatgevechten. Robert Van der Beurse, die rond 1275 werd geboren, was bekend als hotelier en hield reeds een herberg open op het Beursplein, op de hoek met de Grauwwerkersstraat. De herberg de *Cleene Beurse* in de Grauwwerkersstraat 2-4 behoorde eveneens tot het complex, evenals de herberg de *Oude Beurse* Vlamingstraat 37 die door de Venetianen tussen 1397 en 1507 gedeeltelijk als natiehuis werd gehuurd. Het was Robert, die als hotelier ook voor het eerst als makelaar optrad en dit beroep zo heel wat belangrijker maakte. Hij stond de buitenlandse kooplieden bij in zijn herberg tijdens hun transacties en gaf gretig juridisch en commercieel advies. Hij werd zo een belangrijk vertrouwensman en trad ook dikwijls zelf op als koopman en verhandelde koopwaar als tussenpersoon. De familie Van der Beurse behoorde tot de sociale toplaag van de Brugse bevolking en hun naam blijft uiteraard voor altijd verbonden met het internationale geldgebeuren.

De bouwheer van het nu nog slechts gedeeltelijk bewaarde pand uit 1453 was Jacob van der Beurse (1400-1483). Hij was de laatste van vijf generaties hoteliers, die in Brugge een belangrijke rol speelde. Meerdere leden van de familie hebben functies vervuld in de stadsmagistratuur als schepenen of burgemeester. De familie voerde eveneens een intelligente huwelijkspolitiek zodat ze hun huizenpatrimonium goed konden uitbreiden.

Jacob Van der Beurse was gehuwd met Catharina van Gheweede en ze hadden samen een dochter Josine. Jacob was schepen in 1431 en 1433, stadsthesaurier in 1436, tweede burgemeester in 1442 en eerste burgemeester in 1446. Hij was lid van zowel de Sint-Joris- als de Sint-Sebastiaansgilde. Het was als hoofdman van de kruisboogschutters van Sint-Joris dat hij in 1436 deelnam aan het beleg van Calais (toen nog een Engelse stad) en zoals alle mannen van stand uit die tijd zich in die campagne liet vergezellen door een nar. Hij werd begraven in de nu verdwenen Augustijnenkerk, in een zijkapel die hij speciaal achter het hoofdaltaar had laten bouwen.

Dochter Josine verkocht op 1 maart 1483 de herberg *Ter Beurse*, die steeds door haar vader was bewoond geweest, aan Jacob Gheerolf, grootgrondbezitter en lakenhandelaar. In het begin van de 16de eeuw was het pand eigendom van de rijke Spaanse handelaar Pedro de Salamanca (die wel uit Burgos afkomstig was) en die schonk het in 1529 aan zijn neef Alonso de Santagadea, die er toen reeds woonde. De ganse 16de eeuw werd het bewoond door Spanjaarden, nagenoeg de enige buitenlandse handelaars die nog in Brugge verbleven. In 1580 was het volgens de zestendelen eigendom van Antonio de Saldaigne (of Soldaine), die er reeds in 1569 woonde. De erfgenamen de Saldaigne verkochten de voormalige herberg in 1624 aan Mathias Rhodius, een geneesheer over wie verder momenteel niets bekend is. De kinderen Rhodius verkochten op hun beurt het grote huis in 1647 aan Boudewijn vande Zande, die in 1650 ook eigenaar werd van de *Cleene Beurse* in de Grauwwerkersstraat. In 1663 werd Maximiliaan Sproncholf de nieuwe eigenaar (hij was reeds een tijdje huurder). Sproncholf was een verdienstelijk handelaar in tabak maar ook in stoffen en lijnwaad. Hij bezat aandelen in tenminste vier schepen. Hij woonde in

het huis samen met zijn vrouw Isabelle Carrée. Het eigendom werd toen omschreven als *een huus up den burse(...)up de houc van de Grauwwerkersstraete(...)achterwaerts tselve streckende met eene groote poorte uytcommende in de voornoomde Grauwwerkersstraete onder de salette van den selve huus ende voorts met eene plaetse van lande* (SAB, *Staten van Goed 2de reeks*, nr.1674). Zoals het kenmerkend was in de 17de eeuw was ook hier een huisbrouwerij ingericht. Tussen 1673 en 1684 is het pand in het bezit van Mathias dela Porte en het werd daarna geërfd door Louis D'huyvetter. Steeds via erfenis was het tot in 1750 eigendom gebleven van de familie Charles De Blauwe. Charles De Blauwe was stadsthesaurier (stadsontvanger zeg maar). Hij bewoonde het huis niet zelf maar verhuurde het. Op het ogenblik van zijn overlijden in 1743 (bij het begin van de Oostenrijkse successieoorlog) was het in gebruik door Engelse militairen en nadien was zijn weduwe verplicht *veele en swaere reparatien uit te voeren* en van die gelegenheid maakte ze gebruik om *eenighe nieuwicheden* te maken (SAB, *Staten van Goed 2de reeks*, nr.11167). De afrekening van de werken is opgenomen in de boedelbeschrijving en zo weten wij dat heel wat bekende meester-metselaars en timmerlieden eraan gewerkt hebben (Eugenius Goddyn, Pieter Madere, Rochus Pieters). Op hetzelfde ogenblik werd ook kunstschilder Jan Garemin (1712-1799), vooral bekend om zijn anecdotische figuurstukken van klein formaat, uitbetaald voor *geschilderd thebben een schauwstuck schilderije gheappropriert in de schauwe van de salette van de huuse up de burse*. Charles De Blauwe was 'een stinkend rijk' man. Zijn vrouw was de erfgename van de eveneens schatrijke François van Beversluys uit de Predikherenstraat 25 en had via die erfenis het familiefortuin van De Blauwe nog gespijsd. Stadsthesaurier De Blauwe had van het leven genoten. Hij hield van Franse wijnen en van boeken en muziek en was de trotse bezitter van een 'bas viol' en een 'viole de gambe'. Hij en zijn vrouw Magdalene De Muynck woonden in het huis

van François van Beversluys. Uiteraard werd hij met de nodige pracht en praal begraven in het koor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk.

Magdalene De Muynck verkocht het huis in 1750 aan tabakshandelaar Jan Jacques Magis, die tot dan Spiegelrei 16 had gehuurd. Hij was in 1743 lid geworden van de gilde van de makelaars. Magis was kerkmeester van Sint-Gillis en in 1755 maakte hij deel uit van een Brugse delegatie, die onder leiding van pensionaris O'Donnugue naar Brussel trok op handelsmissie. In 1757 startte hij zelf een tabaksfabriekje.

Magis en zijn vrouw bleven slechts tot in 1763 eigenaars en dan kwam het (samen met de *Cleene Beurse*) in bezit van Lambert de Ronquier. De Ronquier was in Rijsel geboren en koopman van beroep. Hij kwam zich in 1748 in Brugge vestigen en huwde er met Barbe-Caroline Gaulet. Door zijn huwelijk werd hij poorter van de stad. Hij liet zich ook onmiddellijk als makelaar registreren. Het echtpaar woonde in een huis in de Riddersstraat. Hij verhuurde na 1763 het huis *ter Beurse* en gebruikte zelf de *Cleene Beurse* voor zijn handelsactiviteiten. Hij was textielhandelaar en verhandelde wol en katoen. Hij voerde zowel afgewerkte producten in, als basistoffen die nog aan fabricanten moesten doorgegeven worden. Zijn zaken waren Europees getint, want uit bewaarde rekeningen blijkt dat hij partners had in Londen, Bordeaux, Parijs en Dijon. Later zal hij ook wijn verhandelen. Sociaal gezien leek hij snel ingeburgerd in Brugge. Hij werd in 1761 voogd van de Bogardenschol en was lid van de Sint-Jorisgilde. Daarnaast was hij lid van de vrijmetselaarsloge *La Parfaite Egalité*. De Ronquier trouwde een tweede maal in 1765 met Jacoba de Haes, dochter van een geneesheer. Hij had tijdens de laatste jaren van zijn leven heel wat problemen met zijn schoonmoeder uit zijn eerste huwelijk, de weduwe Gaulet Barbara Steens. Zij verkwistte fortuinen en liep dikwijls dronken door de Brugse straten. In 1775 zette hij een gerechtelijke procedure in om haar onder curatele te stellen. In

het verslag staat vermeld dat Barbara Steens *teecken en was gevende van imbiceilliteyt ende crancksinnigheyt in den ouderdom van sevenseventig jaeren woonende in een huys alleene sonder domestique(...)sy dickmaels gewoon van buijtenmaeten te drincken het gonne niet alleene en augmenteert het perijckel van brandt ende andere ongelucken, nemaer oock dikwils de oorsaecke is dat menigvuldige straetjongens achter haer loopen ende verscheijde sottigheden naer schreemen, dienende als een publicq schandael* (SAB, *Staten van Goed 2de reeks*, nr.16937).

Pas enkele maanden na de dood van Lambert de Ronquier in 1777 werd de vrouw effectief onder voogdij geplaatst. De figuur van de Ronquier wordt uitvoerig belicht in het werk van Dries Van den Abeele *In Brugge onder de acacia* (Brugge, 1987, p.239-244). Eén van zijn drie dochters vonden wij terug in het huis Spiegelrei 3 als echtgenote van Jacques Stassignon en mede-eigenares van het huis ter Beurse (zie nr.17 van deze brochure). De Ronquier moet met stijl geleefd hebben, met heel wat *domestiquen* die het dagelijks leven vergemakkelijkten. Hij, zijn vrouw en dochters droegen modieuze pruiken die door *peruyckier Sr.Petit* werden geacomodeert. Zijn meubelbezit werd hoog geschat en hij liet heel wat zilver, juwelen en kleren na (SAB, *Staten van Goed 2de reeks*, nr.12965).

Uit een beschrijving van huis ter Beurse uit 1793 (als de dochters de Ronquier het in bezit hebben) weten wij dat het huis ook rijkelijk gestoffeerd was *...met de respectieve behangsels, boiserings, schilderien, ende synne voordere toebehoorten*. Het huis was bovendien belast met een rente *aende cappelle van joncker pedro de salamanca in de kercke van d'eerweerde paters augustijnen* (SAB, *Staten van Goed 2de reeks*, nr.14099). De naam van Pedro de Salamanca, de eigenaar in de 16de eeuw, bleef dus twee eeuwen later nog verbonden aan dit huis.

Na de dood van Lambert de Ronquier werd het huis verhuurd. In de Franse tijd werd het bewoond door Jean Garnier. In de 19de eeuw zijn het voornamelijk herbergiers en hoteliers die er wonen.

Het huidig uitzicht van het huis ter Beurse is het resultaat van een harde reconstructie uit 1947, naar een ontwerp van arch. Jos Priem. Dit soort ingrepen is karakteristiek voor de naoorlogse zienswijze op het gebied van monumentenzorg en typerend voor het oeuvre van arch. Priem. Deze architect stelde analoge reconstructies voor van de Florentijnse loge en het huis de Zeven Torens, die echter niet werden gerealiseerd. De verbouwing gebeurde in opdracht van de Bank van Roeselare en West-Vlaanderen.

De bijna 20 meter hoge schermgevel werd toen herbouwd op basis van teruggevonden sporen en van bekende iconografische bronnen. Vooral de gravure in *Flandria Illustrata* van A. Sanderus uit 1641 was richtinggevend. De 18de-eeuwse ogende classicistische pleistergevel, afgedekt met een driehoekig fronton (uit 1743 in opdracht van Charles De Blauwe?) werd terug omgevormd tot een (nieuwe?) bakstenen schermgevel. De tijd werd gewoon teruggedraaid. Schermgevels (gevels die hoger zijn opgetrokken dan het daarachterliggende dak) geven door hun monumentaliteit een extra steuntje aan de status van de bewoner van het huis. Jacob Van der Beurse zal dat zeker gewenst hebben. De huidige gevelindeling is kenmerkend voor de Brugse architectuurstijl uit de tweede helft van de 15de eeuw. De vensters zijn gevat in doorlopende, fraai geprofileerde rondboognissen. Overal herkent men maaswerk in de vorm van gekoppelde spitsbogen en met open driepassen. De schermgevel was oorspronkelijk in 1453 gebouwd, zoals de gevelsteen op de linkermuurdam vermeldt. Op dezelfde gevelsteen komen de letters 'S' 'y.h.v.' voor. Volgens archivaris Noël Geirnaert zouden

deze afkortingen slaan op de heilspreek 'Salva Yhesu' (*Jezus red of Jezus behoed ons of dit huis*) een typisch staaltje van middeleeuws bijgeloof. De hoofijzer als geluksteken maakt dit beeld compleet.

Wij vragen speciale aandacht voor de 13 verschillende steenhouwersmerken die in de natuurstenen plint te ontdekken zijn, zowel in de voor-als zijgevel. De natuurstenen blokken werden afgewerkt uit de steengroeven van Henegouwen geleverd en waren daar gemerkt met het persoonlijk merkteken van de steenhouwer.

Op Open Monumentendage(en) kunnen de kelders en de benedenverdieping bezocht worden. Indien mogelijk eveneens de zolder (dit zal afhangen van het bezoekersaantal).

De toegang tot de kelder bevindt zich in het 19de-eeuws trappenhuis. Een draaitrap met natuurstenen treden leidt naar een eerste kelderruimte met tongewelf overkluisd onder de kleine dwarsvleugel. De kelder onder het hoofdhuis ligt drie treden lager. Deze kelder is ingericht als brandkofferzaal en de oorspronkelijk gewelven zijn verdwenen en vervangen door uit het begin van de 20ste eeuw (?) daterende troggewelven. De bankkluizen zijn interessant en gemaakt door Chubb in Londen, hoogstwaarschijnlijk in het begin van de 20ste eeuw. Het gebouw fungeerde immers reeds toen als kredietinstelling.

Op de benedenverdieping, die ingericht is als lokettenzaal, dateert de historiserende aankleding uit 1947. Oorspronkelijke balksleutels met de wapenschilden van de familie Van der Beurse en een schouwfragment waren reeds in 1871 en 1879 in het bezit gekomen van de '*Société Archéologique*' en zijn daardoor vandaag te bewonderen in het Gruuthusemuseum. De 19de-eeuwse ingrepen hadden al het interieur verminkt. Van de rijke 18de-eeuwse aankleding, die vermeld wordt in de boedelbeschrijving (zie hoger), werd geen melding gemaakt noch in de 19de eeuw noch in 1947. De trap is een eenvoudige maar sierlijke 19de-eeuwse houten draaitrap.

Ook op de eerste verdieping blijft weinig of niets van dit oorspronkelijk zo belangrijke pand bewaard. Op uitzondering van de authentieke eikenhouten zoldering met moer-en kinderbalken in de zaal aan de straatzijde.

Op de zolder echter is het eikenhouten 15de-eeuwse dakgebinte nog zeer gaaf bewaard. Het is opgebouwd uit een gevelspant en vier dubbele schaargebinten. De 38 keperparen zijn bovenaan verbonden met zogenaamde hanebalken. De schaargebinten zijn getelmerkt.

Het gebouw is eigendom van de KBC en wordt momenteel gebruikt voor Euro 2000 en als hoofdkwartier van Brugge 2002-Culturele hoofdstad van Europa. Een nieuw Europees verhaal.

Het huis ter Beurse is beschermd als monument bij K.B. van 16 december 1991.

Voor verdere opzoekingen over de geschiedenis van het huis: Stadsarchief Brugge, *Oud Archief 138*, Sint-Niklaaszestendeel, fol.256 / *Oud Archief 198*, Klerken van de Vierschaar nr.581, fol.175v-176r / *Oud Archief 139*, Belastingen Zestendelen van 1571 tot 1674.

Vlamingstraat 64-66, de Cleene Veronycke

Open op zaterdag 11 september 1999 van 14u tot 18u
en op zondag 12 september 1999 van 10u tot 18u.

Gidsen zorgen voor begeleiding.

De huisnaam *Veronycke* verwijst zonder twijfel naar de populaire Veronicadevotie in de 14de en 15de eeuw. De Veronicalegende zou ontstaan zijn in de vroege Middeleeuwen. De vrome vrouw Veronica zou Christus op de weg naar Golgotha het bebloed en bezweet gelaat hebben afgeveegd met de sluier van haar hoofddoek. Hierop vond zij later de gelaatstreken van Christus afgebeeld, tenminste als de sluier volgens de juiste invalshoek tegen het licht werd gehouden. De sluier van Veronica die eigenlijk pas in de 4de eeuw opdook, kwam in de 12de eeuw terecht in de archieven van de St. Pieterskathedraal in Rome. Het verdween in 1608 in mysterieuze omstandigheden. Alhoewel op vele plaatsen "*Veronica-afbeeldingen*" van Jezus worden bewaard, zou de authentieke sluier zich bevinden in een kapucijnenklooster in de Italiaanse Apennijnen. De roodbruine vlekken op het stuk stof tonen volgens getuigen het gelaat van een langharige, bebaarde man met wijd opengesperde ogen. Dat gezicht zou opvallend veel gelijkenissen vertonen met het gezicht dat afgebeeld is op de befaamde lijkwade van Turijn, waarop een eigenaardige en controversiële afbeelding van een gekruisigde te zien is. Hoe dan ook, het legendarische verhaal over Veronica was in de Middeleeuwen algemeen verspreid en aanvaard.

De scène met de sluier is in de kunst en vooral in de tijd van de barok vele malen afgebeeld, vooral als zesde van de veertien kruiswegstaties.

Voor de bewoners van een huis hield een Veronica een bijzondere bescherming in ... wie een *Veronijcke* aanschouwde, kon geen onheil overkomen. Doch een 16de- eeuwse bewoner van het huis *de Cleene Veronijcke* zal dat na een tragisch ongeval wel in twijfel hebben getrokken, zoals uit de hierna volgende bewoningsgeschiedenis zal blijken.

Achter een eerder onopvallende gepleisterde gevel schuilt een heel oud pand, waarvan zowel de geschiedenis als de aanwezige bouwsporen teruggaan tot in de 12de of 13de eeuw. De gepleisterde lijstgevel is drie bouwlagen hoog en vijf traveeën breed. Deze voorgevel is bekroond met een zogenaamd kuifstuk in klokvorm. De vijfde travee (deze waar de ingang zich situeert) stemt overeen met een middeleeuws steegje (een perceelsgrens?), met een breedte van 2,20m vooraan en 1,50m achteraan. Dit steegje tussen *de Cleene Veronycke* en het vroegere imposante huis *de Zwane*, Vlamingstraat 62, is gedeeltelijk overbouwd.

In 1990 werd een brochure samengesteld waarin de geschiedenis van het gebouw summier uit de doeken wordt gedaan. De research gebeurde door Ludo Vandamme.

De Vlamingstraat was vanaf de Middeleeuwen een van de drukste handelsassen van de stad. Het was ook een rijke straat waar heel wat makelaars, wijnkooplieden en de toen erg gewaardeerde herbergiers woonden. De straat verbond immers het Beursplein, waar de financiële transacties tussen buitenlandse kooplui gebeurden en het Kraanplein, waar de goederen werden gelost en voornamelijk de wijn werd gecontroleerd. De

goederen vonden een plaats in de talrijke grote kelders in de buurt.

De (voorlopig) vroegste documenten die iets over de geschiedenis van de *Cleene Veronycke* vertellen, dateren uit 1315. Pieter Heldebolle en zijn vrouw Celie bezetten in 1315 een rente op een perceel grond dat hen toebehoorde, maar waarop het huis stond van Lamsin Vander Buerse, een telg uit de bekende makelaarsfamilie (zie nr. 20 van deze brochure). Pieter Heldebolle was een rijke en voorname poorter van de Stad die op 14 december 1298 mee het reglement voor de jaarlijkse vernieuwing van het stadsbestuur had uitgevaardigd. In 1326 was het huis reeds eigendom van de rijke patriciër Pieter De Visch.

Op het eind van de 15de eeuw en dit tot in 1527 was de *Cleene Veronycke* (samen met de *Grote Veronycke*, Vlamingstraat 68-70) eigendom van Thybaut Baradot en zijn erfgenamen. Baradot was één van de laatste Bourgondische topambtenaars. Tussen 1527 en 1546 werd het pand bewoond door de hoedenmaker Antoon Vande Voorde en Gillis Moye, een speldenmaker. In het huis was zijn atelier gevestigd. Een droevige gebeurtenis uit die tijd blijft voor altijd verbonden aan het huis. Toen op een dag in 1558 het dochtertje van Gillis Moye water putte vanop de steiger achteraan het huis uit de (nu gedempte) Kraanrei, viel zij in het water en verdrong. Van Moye is bekend dat hij in 1566 protestant was en één van zijn kinderen op een calvinistische bijeenkomst bijeenkomst buiten de stad had laten dopen. Hij werd daarvoor op 30 december 1566 voor altijd uit Vlaanderen verbannen. Zijn vrouw, die totaal verarmd achterbleef, moest de *Cleene Veronycke* verkopen. De nieuwe eigenaar François Verbrugghe verhuurde de kelder en het huis steeds afzonderlijk. Aan de huurprijzen is te zien dat het toen tot de 5% rijkste huizen van Brugge behoorde.

In het begin van de 18de eeuw werd de weduwe François Claesman eigenaar van de *Cleene*

Veronycke. Zij en haar zonen verwierven een adellijke titel en bewoonden het kasteel van Male. François junior was burgemeester van Brugge in 1725, 1727 en 1731.

Zijn broer Albert was burgemeester van het Vrije en bouwde in 1742 Sint-Jakobsstraat 23 (het huidige conservatorium) als winterresidentie. Het huis in de Vlamingstraat hadden ze duidelijk als belegging gekocht. In 1730 werd de houten voorgevel vervangen door een bakstenen gevel in opdracht van de familie Claesman. Van 1751 tot 1779 was het pand eigendom en woonst van meester-tegeldekker Pieter Allaert, een man op wie velen toen een beroep deden voor verbouwingen aan hun huis. Tot 1850 werd de *Cleene Veronycke* door allerlei ambachtslieden betrokken.

Nadien kwam het in handen van de familie Moulart die het als herberg verhuurde, terwijl ze zelf een bakkerij en chocoladehuis uitbaatte in de *Groote Veronycke*. De herberg kreeg als naam *l'Aigle* en later *De Keizerlijke Arend*. Deze naam werd zelfs overgenomen voor de tramhalte op die plaats.

Op 5 december 1896 vond in de *Keizerlijke Arend* de eerste filmvoorstelling in Brugge plaats. Het gebouw fungeerde ook als lokaal voor verschillende verenigingen en vanaf 1880 als trefpunt voor de Brugse afdeling van het Willemfonds, die er haar bibliotheek inrichtte met als bibliothecaris niemand minder dan de bekende Karel de Flou. Nadien vond de katholieke *Vrije Burgersbond* er onderdak. Het pand bleef ondertussen ook in gebruik als herberg. Zowel in 1914 als in 1927 werd de voorgevel verbouwd. Toen was de *Keizerlijke Arend* reeds eigendom van de familie Dhoedt, die in de achtergebouwen een bioscoop inrichtte.. de cinema Edison!

In 1986 werd het complex verkocht aan de heer en mevrouw Schatteman die de oude bouwsporen herontdekten en lieten restaureren. Een zeer gewaardeerde bijdrage tot de monumentenzorg in Brugge.

Op de Open Monumentendag(en) kan de kelder en de eerste verdieping worden bezocht.

Het pand is gebouwd op een diep perceel, dat achteraan paalde aan de nu gedempte Kraanrei. Het achtererf lag op het niveau van de kelder. Op de reieoever kon koopwaar gemakkelijk geladen en gelost worden.

De kelder onder het hoofdgebouw is verdeeld in twee beuken. Twee kalkzandstenen zuilen dragen een zware moerbalk, die tegenaan de voorgevel geschoord wordt door een muurstijl en een korbeel, en waarop de volledige balkenzoldering rust. De 2,40m hoge zuilen hebben een kraalvormig voetstuk en zijn bekroond met knopkapitelen (oorspronkelijk waren er drie zuilen, sporen van de derde zuil zijn tijdens de werken teruggevonden). Het is buitengewoon interessant om de linker zijmuur te bekijken, die opgetrokken is in baksteenparement (baksteen van 30,5cm) en waarin drie spitsboogvormige spaarnissen op een diepte van ca. 50cm zijn te herkennen. In die spaarnissen is de achterwand in veldsteen gemetseld, sporen die het pand (of een vroeger gebouw op die plaats) rond 1200 doen situeren. Er zijn recent in Brugge nog dergelijke oude bouwsporen teruggevonden (o.a. aan de Spiegelrei, de Eiermarkt). In één van de nissen zijn met kleinere bakstenen drie vakken gemetseld, vermoedelijk een restant van een bakoven. In de rechter zijmuur herkent men twee kepervormige lamp- of kaarsnissen.

Kaarsnissen zijn kleine nissen in een muur, waarin een kaars werd geplaatst om de ruimte te verlichten, typisch voor kelders van middeleeuwse huizen. Bovendien speelde de kaarsnis een rol in het eigendomsrecht. Een muur behoorde toe aan diegene aan wiens zijde de nis in de muur zat.

Vermelden wij nog dat deze ruimte één van de weinige middeleeuwse kelders in Brugge is die nog met een eikenhouten zoldering is afgedekt (dit is zo in de Kuipersstraat 23, zie brochure Open Monumentendag 1998, nr.13 en oorspronkelijk

was dit ook zo in de Genuese loge, zie nr.19 van deze brochure). Deze kelder werd met de recente (grondige) restauratie van 1988-1989 in belangrijke mate in ere hersteld (architect W. Verlinde). Ze bevond zich in een erbarmelijke toestand. Jongere tussenmuren werden gesloopt en de houten zoldering hersteld (veel verrot timmerwerk werd vervangen en het parement vrijgelegd). De toen bestaande bakstenen bevloering werd vervangen door zogenaamde *schorren*. De eigenaars kregen voor deze werken een stadssubsidie.

Op de verdieping zijn de zalen "*Ter Beurse*" en "*De Arend*" te bezoeken. In de eerste zaal vallen de imposante eiken moer- en kinderbalken op. De bevloering bestaat uit witte natuurstenen tegels. De ruimte is rijkelijk gestoffeerd met oude meubels, schilderijen en wandtapijten.

De gidsen zullen u op de waardevolle voorwerpen attent maken. De zaal "*De Arend*" is afgedekt met een tongewelf. Tijdens de restauratiewerkzaamheden zouden in de zijmuren sporen van spitsboogvensters zijn ontdekt. Om de oorspronkelijke functie van dit deel van het gebouw terug te vinden is verder onderzoek noodzakelijk.

De *Cleene Veronycke* kan gehuurd worden voor de organisatie van recepties, conferenties en seminaries.

Het pand is niet als monument beschermd.

Assebroek-Brugge, Kleine Kerkhofstraat / Kerkhofblommenstraat, de Centrale Begraafplaats - het Engels gedeelte

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en op zondag 12 september van 10u tot 18u

Er zijn enkel gidsbeurten voorzien op zaterdag om 14u30 en op zondag op 10u30 en 14u30 (overigens vrij bezoek)

'Brugge en de Engelsen' is geen nieuw verhaal. Heel vroeg in de stadsgeschiedenis is de aanwezigheid van Engelsen duidelijk merkbaar en dan vooral in de handelsbetrekkingen. Het eerste handelsakkoord tussen Brugge en Engeland dagtekent uit 1216. Veel straatnamen die aan de Britten herinnerden (Schottendijk, Schottenplaats...) zijn ondertussen van naam gewijzigd, op uitzondering van de Engelsestraat. Op Spiegelrei 13 stond hun consulaat of natiehuis.

Maar hier interesseert ons vooral het verhaal van de Engelsen die in het begin van de 19de eeuw naar Brugge komen wonen om er te genieten van de unieke 'middeleeuwse' charme van de stad en van het toen goedkope leven op het continent. De eerste Engelse inwijkelingen verschenen kort na de slag van Waterloo van 1815. In 1846 zouden ze hier met 404 Engelsen gewoond hebben, in 1869 met bijna 1200 en in 1892 met ongeveer 800. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verlieten de Engelsen de stad. Hun aanwezigheid is enorm belangrijk geweest, niet in het minst voor de architectuur en de vroege monumentenzorg.

Na de overwinning van Wellington op Napoleon in Waterloo in 1815 behoorde een bezoek aan het slagveld tot de *musts* voor de gegoede Engelsen.

Brugge lag op hun route door België. Lori van Biervliet die op de Open Monumentendag(en) de bezoekers zal begeleiden op de centrale begraafplaats heeft zeer veel gegevens over de Britse aanwezigheid in Brugge in de 19de eeuw opgespoord.

Belangrijk in de promotie van Brugge waren de vroege reisverhalen en -gidsen die door Engelsen zelf werden samengesteld en verspreid. Eén van de vroegste was dit van Robert Southey, *Journal of a tour in the Netherlands in the autumn of 1815*. Dit van Robert Hills, *Sketches in Flanders and Holland* uit 1816 is bijzonder boeiend en geeft ook enkele praktische wenken. De middeleeuwse kunstcollecties van de stad werden beschreven, wat opnieuw aanleiding gaf tot bezoeken van Engelse kunstkenner, die de stad kwamen bestuderen. Ook Engelse architecten, die mee aan de basis zullen liggen van de neogotische beweging in onze stad, kwamen vroeg op bezoek. Dé August Welby Pugin kwam tussen 1837 en 1851 herhaaldelijk naar Brugge. Door de (vroege) aanleg van de spoorverbindingen in ons land en door het verbeteren van het comfort op de schepen was het reizen en de bereikbaarheid van België fel vergroot. Daarnaast was er een familiale band tussen het Engelse en Belgische koningshuis, wat de populariteit en de welwillendheid ten

Zicht op het zogenaamde Engelse kerkhof

opzichte van de Engelsen vergrootte. Engelse katholieken voelden zich sowieso beter thuis in België en kwamen hier dikwijls om een katholieke opvoeding voor hun kinderen te verzekeren. Niettemin verbleven hier ook heel wat anglicanen. In 1838 publiceerde Henry R. Addison zijn '*Handbook for Residents and tourists in Belgium*' dat als een echte handleiding voor Engelse allochtonen - ook vooral in Brugge - kan worden beschouwd. Het boek bevat tips over prijzen, kwaliteiten van hotels, mogelijkheden voor het huren van appartementen, bestaande Engelse schooltjes, de duurte van de levensmiddelen, de lonen van huispersoneel, de bestaande verenigingen. Addison verbleef een tijd in Brugge. Hij was een oud-koloniaal (Indië), oud-militair, toneelschrijver en journalist. Bij zijn bezoek aan Brugge ontmoette hij dikwijls de excentrieke schrijfster Frances Trollope, de moeder van de beroemde romancier Anthony Trollope, die vaak in haar boeken de schoonheid en charme van Brugge had beschreven.

Hijzelf schreef in Brugge een eenakter voor het amateurtoneelgezelschap van de Engelse kolonie (*The Sentinel or Louise d'Epéron*) en ook een verhalenbundel over de beruchte bandiet Salembier (*The diary of a judge*), die op 6 november 1798 met twintig leden van zijn bende op de Markt werd guillotined.

Wat het societyleven betreft hadden de Engelse immigranten zich in Brugge vrij goed georganiseerd. Ze kwamen vooral uit de *middle* en *upper-class* van de Britse samenleving: oud-militairen, renteniers en oud-kolonialen. Ze organiseerden zelf evenementen, toneel- en operavoorstellingen, maar namen ook deel aan de Brugse initiatieven. Daarnaast speelden ze een belangrijke rol bij het inzamelen van geld voor de armen. Vooral de anglicanen waren belangrijk bij het organiseren van caritatieve avonden. Zoals bekend introduceerden ze in Brugge de voetbalsport (de Club) maar ook tennis en cricket werden hier gespeeld.

Voor zover bekend bleven de Engelse inwijkelingen wel 100 percent Brits!

Vele van de Engelsen die begraven liggen op deze begraafplaats zijn voor ons onbekenden. Enkel via de bevolkingsregisters kan men sporen van hen terugvinden. Ze leefden als rustige bewoners her en der in de stad. Andere blijven heel wat beter bekend, zoals de gebroeders Georges en William Chantrell (Georges woonde een tijdje in het kasteel van het Fort van Beieren, zie nr.23 van deze brochure), de oudheidkundige James Weale (die in Londen is overleden en begraven) en de kunstverzamelaar John Steinmetz. De familie Eyre-Pycke troffen wij aan in het huis in de Sint-Jakobsstraat 68 (zie nr.15 van deze brochure). Eén ander lid van deze familie, de katholieke Charles Eyre was één van de grote weldoeners van de Heilige-Magdalenakerk (zie nr.14 van deze brochure). De familie Eyre-Pycke is echter begraven op het kerkhof rond de kerk van Sint-Kruis zoals nog andere Engelsen. Wat ook die site tot een belangrijke 'Europese' getuige maakt.

De centrale begraafplaats is aangelegd vanaf het einde van de 18de eeuw en is vanaf 1804, na een decreet van Napoleon, definitief in gebruik genomen.

Van bij de aanleg van het oudste gedeelte is het terrein, dat ca. 12 hectares groot is, ingedeeld volgens een strak geometrisch assenstelsel met brede hoofddreven en aan beide zijden symmetrisch voortgezette dwarsassen. Het mooie bomenbestand en voornamelijk de majestueuze beuken geven deze begraafplaats een parkkarakter. Een waardige rustplaats voor de doden, die een overwegend 19de-eeuws karakter uitstraalt. De waardevolle graftekens, de talrijke kleine beeldhouwwerken, ornamenten en teksten leggen een 'stenen' getuigenis af van de rijke geschiedenis van de Brugse bevolking en van sommige van de Engelse bewoners. Op het behoud en de zorg van deze begraafplaats wordt nauwlettend toegezien door de Stad Brugge, die in

1978 een Stedelijke Commissie voor Graftekens oprichtte. Op initiatief van deze Commissie werden reeds verschillende waardevolle monumenten gerestaureerd en is een lapidarium gebouwd, waar waardevolle restanten worden bewaard. De Commissie heeft eveneens een beknopte gids voor de site samengesteld, die een goede leidraad vormt bij een bezoek.

Het Engels kerkhof situeert zich rechts van de hoofddreef (in de vakken 10 en 11). Middenin dit Engels gedeelte werd in 1983 het lapidarium gebouwd. In dit gebouw wordt aan de hand van een didactische tentoonstelling de waarde van deze begraafplaats toegelicht. Meer dan 200 Engelsen liggen begraven in dit gedeelte. Het zijn meestal anglicanen, want de katholieke Engelsen werden begraven tussen de Bruggelingen, zoals Steinmetz (V1/83).

De graftekens verschillen niet in stijl van de andere en zijn enkel door de Engelse opschriften onderscheidbaar.

Maak van uw bezoek aan de stedelijke begraafplaats ook gebruik om de nieuwe begrafenissite, met het columbarium en de strooiweide te bezoeken, die vanaf 1994 werd aangelegd. In november 1998 werd daar een beeldhouwwerk geplaatst van kunstenaar Paul Perneel. Deze site is een bewijs dat de zorg van de stad ook tot het nieuwe gedeelte van de begraafplaats reikt.

De centrale begraafplaats is niet beschermd als landschap.

Voor het samenstellen van deze tekst werd dankbaar gebruik gemaakt van de artikels van Lori Van Biervliet *'De Engelse kolonie in Brugge in de 19de eeuw'*, 2 delen verschenen in het tijdschrift *Biekorf*, (88), 1988, p.150-169 en 261-282.

Koolkerke, Gemeneweidestraat, het Fort van Beieren

Open op zaterdag 11 september van 14u tot 18u en
op zondag 12 september van 10u tot 18u

Fort van Beieren is gemakkelijk bereikbaar met de
fiets of met bus 4 van de Lijn (halte Transvaal)

Gidsen zorgen voor begeleiding

Als voorbeeld van een 'Europees monument ter verdediging' kan op de Open Monumentendag(en) 1999 het 'Fort van Beieren' worden bezocht...voor velen een allereerste kennismaking met een uitzonderlijke site!

In het begin van de 18de eeuw brak er in Europa opnieuw oorlog uit, de zgn. Spaanse successieoorlog (1701-1713). De inzet was de opvolging van de op 1 november 1700 overleden Spaanse koning Karel II. Filips van Anjou, de kleinzoon van de machtige Franse koning Lodewijk XIV, was als opvolger aangeduid op voorwaarde dat hij aan de Franse troon verzaakte. Wat uiteraard niet gebeurde!

De Grote Alliantie (een verbond dat vanaf 1701 tot stand kwam tussen Engeland, de Noordelijke Nederlanden, Oostenrijk, Denemarken, enkele Duitse vorstendommen, Portugal en Savoie) reageerde fel. Frankrijk zou zo maar niet de baas worden over een groot deel van Europa en de wereld. De Zuidelijke (Spaanse) Nederlanden en de Spaanse kolonies kwamen door de erfenisregeling eveneens in Franse handen. Dit zonder slag of stoot toelaten zou een ernstige aantasting van het Europese evenwicht betekenen. De Grote Alliantie schoof aartshertog

Karel van Oostenrijk naar voren als troonopvolger, zodat de Zuidelijke Nederlanden een *barrièregebied* tegen Frankrijk konden worden.

De bezette Zuidelijke Nederlanden moesten willens nillens Frankrijk steunen in de strijd; de Fransen voerden o.a. op het platteland de dienstplicht in. Toen het Franse bezettingsleger in 1701 in Brugge arriveerde, stelde ze vast dat heel wat bestaande fortificaties rond de stad moesten worden hersteld: het Sint-Donaasfort in Lapscheure, het Isabellafort in Sint-Anna-ter-Muiden, het Fort Lapin ten noorden van de stad en de volledige Cantelmolinie.

Het Sint-Donaasfort werd reeds vóór de officiële oorlogsverklaring van 15 mei 1702 door de Nederlanders ingenomen. Ter vervanging werd een bestaand Frans legerkampement, waar vijf bataljons logeerden, recht tegenover de dorpskern van Koolkerke, omgebouwd tot een nieuw fort: het zogenaamde Fort van Beieren, genoemd naar de toenmalige landvoogd Maximiliaan Emmanuel van Beieren.

Met 800 soldaten van de genietroepen, zogenaamde pioniers, werd het kamp vanaf 1703 verbouwd tot een stervormig fort. Het bestaande kampement was reeds aan drie zijden voorzien van een aarden wal met ravelijnen (een hoekig bolwerk en bastions).

Het nieuwe fort bestond uit een hoofdwal van enkele meters hoog, die steil was opgeworpen en waarschijnlijk met graszoden bedekt. Het fort was omgeven door een gracht. Er waren vier bastions (uitspringende gedeeltes) en aan de zuidwestzijde nog een ravelijn. Dit gedeelte staat nu bekend onder de naam 'het eiland'. Het geheel was nog omringd door een buitengracht. Er werden rondom de vesting nog drie kleine fortjes aangelegd als vooruitgeschoven verdedigingsposten. Eén ervan, het vierkante fort van Michem, is nog duidelijk zichtbaar in het landschap. Bij het begin van de kleine zijweg, die de naam Michem kreeg, zien we een kleine verhoging omgeven door grachten en waarop een huis staat gebouwd (in september groeit mais op deze oude voorpost). Gedurende

enkele jaren hebben er in het Fort van Beieren garnizoenssoldaten gebivakkeerd in houten barakken en tenten. Of het Brugse fort ook afgesloten was met een poort en ophaalbrug is niet bekend. Het Fort van Beieren heeft nooit zijn efficiëntie kunnen bewijzen, want het werd nooit belegerd. Na de Vrede van Utrecht in 1713, toen de Zuidelijke Nederlanden onder Oostenrijks bewind kwamen, bleef het fort nog in gebruik tot in 1748. Doch ook tijdens de Oostenrijkse successieoorlog (1740-1748) speelde het geen enkele rol.

Aan de zuidwestkant van het fort stond een kasteel waarvan de bouwgeschiedenis nog niet werd achterhaald. Op de schaarse foto's die bewaard bleven van het kasteel zien we een witgepleisterd fraai gebouw, afgedekt met een donkerkleurig mansardedak. Het 18de-eeuws ogend kasteel is omringd door verschillende bijgebouwen in dezelfde stijl. Waarschijnlijk stond er vroeger op die plaats een veel ouder kasteel, dat in de 18de eeuw werd gesloopt of sterk verbouwd in een eigentijdse stijl. Verder onderzoek is hier aangewezen.

Fort de Bavière werd zeker vanaf het eind van de 18de eeuw gebruikt als buitenverblijf van rijke families. Na het overlijden van Philippe de Stappens de Harnes (1742-1784) kwam het in bezit van zijn vrijgevochten en rijke weduwe Petronilla van Outryve (1748-1814). Zij blijft in de geschiedenis gekend als de douairière de Stappens, vurig lid van de Jakobijnse club (aanhangers van de in 1789 in Parijs opgerichte club die een volstrekte democratie en gelijkheid nastreefden). Op dit sierlijke buitengoed organiseerde ze geheime contactvergaderingen voor de aanhangers van de Fransen en de 'Brugse' Jakobijnen.

In het begin van de 19de eeuw kwam het kasteel in het bezit van Joannes Surmont en Marie de Knock uit Oostkamp en via openbare veiling wordt het in 1825 eigendom van Albert De Zutter. Deze

grootgrondbezitter en gepassioneerd liefhebber van planten en bomen verkoopt het buitengoed voor een zacht prijsje aan zijn geliefde kleinzoon Louis Albert Breydel. Die eigenaar kwam op een mysterieuze manier aan zijn einde. Het is een triest maar boeiend verhaal waarop historicus Jan D'hondt van het Stadsarchief onze aandacht vestigde. Deze tragische geschiedenis werd door Danny Everaert tot in de kleinste details opgezocht en tussen 1994 en 1998 gepubliceerd in een familietijdschrift. Een samenvatting lijkt gepast omdat de hoofdfiguren in dit verhaal van bedrog en moord nauwe connecties hadden met belangrijke tenoren in het 19de-eeuwse Brugge.

Passie en moord in het Fort van Beieren

Mathilde Louwage, dochter van de kruidenier van het Moriaenshoofd op de Markt 18, en van Jeanne Dujardin, de zus van de machtige bankier Felix Dujardin, werd geboren op 8 september 1818 en kende een gelukkige jeugd in haar ouderlijke woning aan de Oude Burg in Brugge. Door familieconnecties van de Dujardins kwam ze in contact met Louis Albert Breydel, een afstammeling van dé Breydel van 1302, en zelf held van het 'Hazegras'. Daar hadden jonge Belgen het laatste Nederlandse tegenoffensief aan de nieuwe Belgische grens neergeslagen. De jonge kasteelheer en luitenant-kolonel van de burgerwacht had voor 5600 gulden het kasteel 'Fort van Bavière' met hovingen, wandelingen en wallen gekocht aan zijn grootvader. Het domein was beplant "met menigvuldige allerbeste fruyt en andere boomen, kweekerijen in alle slag van boomgewassen en plantagie en kweekerij op het eyland in het fort". Hij hield van zijn mooi uniform en verplaatste zich tussen Brugge en Koolkerke met een opvallende equipage... Mathilde trouwde met Louis kort na haar 18de jaardag in september 1836 in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Brugge. Het jonge echtpaar woonde aanvankelijk bij de schoonouders in de Oude Burg en Louis Breydel vergrootte zijn eigendom in Koolkerke door de aankoop van

verschillende hectares grond van het oude fort. Deze delen van het voormalige militaire fort werden door de Stad Brugge verkocht. Breydel liet er groentenbedden en akkers aanleggen en bouwde meloenkassen. Hij hield in het bijzonder van exotische planten. Het jonge echtpaar bleef tot begin 1841 wonen aan de Oude Burg (in de winter dan toch) en verhuisde toen naar een eigen woning Dijver 5, afkomstig uit het familiebezit van Dujardin. Het echtpaar had toen reeds drie kinderen (Louis-Jacques, Léonie en Marie) en hoogoplopende ruzies vertroebelden al vroeg hun relatie. Louis bleek een brutale vent te zijn en een dronkaard die zich heel wat intimiteiten met de meiden veroorloofde. Op 7 maart 1843 werd kleine Edward Breydel geboren...maar ook meid Marie zou een baby van 'meneer' op de wereld hebben gezet. Deze ernstige gezinscrisis verstoorde defintief de verhouding in dit jonge gezin. Uit reactie begon Mathilde een verhouding met 'sous-lieutenant' Louis Schoevaerts, 'aide-de-camp' van de militaire commandant van West-Vlaanderen, die omschreven werd als een vlotte, knappe en frivole salon-officier met lichtblond haar...

De passionele verhouding, die zich vooral afspeelde in het kasteel naast het Fort van Beieren, bleef niet zonder gevolgen. Mathilde werd zwanger. Haar wettige echtgenoot kon ze niet langer verdragen en in het bijzijn van getuigen zou ze hebben verklaard "il faut qu'il crève". Het echtpaar, dat telkens vanaf de herfst tot aan de lente met hun vier kinderen, twee meiden en één knecht aan de Dijver woonde, kampte voortdurend met geldproblemen. Mathilde zou bovendien geld aan haar minnaar hebben gegeven.

In het najaar van 1844 werd de sterke en kerngezonde Louis Breydel plots ziek. Een bijgeroepen arts vermoedt een apoplexie, "iets in de hersenen". Ook de befaamde dokter Isaac De Meyer kan de zieke niet helpen maar constateerde wel "quelque chose d'insolite et d'extraordinaire". Op 8 oktober 1844 stierf de 34-jarige Breydel in

zijn winterwoning aan de Dijver. Zijn weduwe was amper 26 jaar. Ogenblikkelijk gonsde het van de roddels en verdachtmakingen in de stad...Breydel zou door de minnaars vergiftigd zijn. Toch werd pas op 27 juli 1845 een gerechtelijk onderzoek gestart. Ondertussen was Mathilde in maart (clandestien) bevallen van Sabina, een dochtertje van haar minnaar Louis Schoevaerts. Het kind werd voorlopig verstoppt bij een pleeggezin in de Westmeers. Op de nacht van 3 op 4 augustus 1845 vluchtten de minnaars naar het buitenland. Het werd hen hier te heet onder de voeten, want overal werd rondverteld dat Louis Breydel met morfine om het leven was gebracht. Het onderzoek bleef jarenlang aanslepen: Mathilde zou op 4 februari 1843 een pakje witte arsenicum gekocht hebben bij haar neef apotheker De Later in de Vlamingstraat, Schoevaerts had arsenicum gevraagd in de militaire apotheek, knecht Edward was ooit gevraagd geweest Breydel neer te schieten in Koolkerke...

De minnaars bleven uit de buurt van Brugge en vertoefden afwisselend in Duitsland en Engeland. Op 27 oktober 1846 kwam er nog een dochtertje Mathilde ter wereld. Het gerecht zat ondertussen niet stil. Het lijk van Louis Breydel werd bijna één jaar na zijn overlijden opgegraven, maar de lijkschouwing wees formeel uit dat er van arsenicumvergiftiging geen sprake kon zijn. Wel waren er sporen die misschien op morfine-vergiftiging konden wijzen. Toch volstonden twee andere bewijzen ten laste om het gevluchte koppel schuldig te bevinden. Er was niet alleen de getuigenis van Schoevaerts'knecht Edward ("ziehier een flesje dat Breydel zal doen sterven, vijf uur nadat hij het heeft uitgedronken"; had zijn meester hem gezegd) maar er doken ook enkele mysterieuze maar onsamenhangende notities van Schoevaerts op. Schoevaerts had enkele berichten neergekrabbeld op een kalender, die hij in zijn appartement op de Woensdagmarkt had achtergelaten. De cryptische krabbels werden geïnterpreteerd als een bekentenis. Op 25 juni 1847 werden de minnaars bij verstek veroordeeld tot de doodstraf. Het bericht werd naar

aloude gewoonte uitgehangen op de Burg!
 In 1848 en in 1854 werd nog telkens een onwettig kind geboren. De wettige kinderen Breydel, die eerst met hun moeder in het buitenland hadden verbleven, waren ondertussen reeds lang terug in Brugge en zij werden daar opgevangen door de families Breydel, Dujardin en Louwage. Het kasteeltje in Koolkerke werd van 1848 tot 1859 verhuurd aan de Engelsman Chantrell, aannemer (die de Sint-Salvatorskathedraal verbouwde, zie nr. 18 van deze brochure) en de toenmalige directeur van de Spoorwegen. In 1862 wilde de oudste zoon Louis-Jacques Breydel, gehuwd met Hélène De Meyer, er komen wonen. Het echtpaar verkocht hun stadswoning Sint-Annarei 22 aan Hélène's broer dokter Désiré-Joseph De Meyer. Ook de andere kinderen Breydel hadden interessante huwelijken afgesloten. Niemand scheen hen in een vergeethoekje te hebben geduwd. Het familieschandaal was zorgvuldig in de doofpot gestopt. De sterke familieconnecties met de Dujardins speelden hierin ongetwijfeld een rol. De familie Dujardin beheerste immers tot in 1874 het economische leven van de stad. In 1870, zesentwintig jaar na de moord (?), trouwden eindelijk Mathilde Louwage (52) en Louis Schoevaerts (60). Ze waren dan gedomicilieerd in de Rollebeekstraat in Brussel. Werden ze toen niet meer vervolgd? Mathilde kwam zeker in Brugge op bezoek bij haar nichten, na het faillissement van de bank Dujardin in 1874... niemand schijnt haar lastig gevallen te hebben. Mathilde stierf op 6 november 1877 in Elsene, haar 'minnaar' hertrouwde nog op 74-jarige leeftijd en overleefde nog zijn tweede vrouw. Hij stierf op 8 mei 1893 in Elsene.

Ook de levensverhalen van de vier kinderen van Louis Schoevaerts werden door Danny Everaert ontrafeld (voor alle details verwijzen we ten eerste naar deze publikatie). Wij vermelden alleen nog dat het eerste onwettige dochtertje Sabine (°1845) in 1869 officieel de naam Sabine Breydel kreeg... en dit omdat ze als aspirant-non bij de Redemptoristinnen (zie nr. 6 van deze brochure) in de Katelijnestraat een officieel geboortebewijs

moest afleveren (ook daarvoor hadden de familieconnecties gezorgd). Zij staat in de archieven van het klooster genoteerd als zuster Marie-Clementine.

Het kasteel naast het 'Fort van Beieren' werd tot in 1894 bewoond door Hélène De Meyer. Nadien werd het samen met het eigenlijke fort waarschijnlijk verkocht aan de familie Van Severen-de Knuyt de Vosmar, die in 1904 toestemming vraagt om een nieuw hekken als toegang tot de kasteelweg te plaatsen (SAB, bouwvergunningen Koolkerke 1904/2, arch. O. De Breuck). Het zijn de initialen van deze familie die nog te zien zijn aan de blauwstenen ingang. Wegens de ruïneuze toestand - de Duitsers zouden er in W.O.II lelijk hebben huis gehouden - werd het kasteel in 1956 gesloopt (een vergunning werd niet teruggevonden). Nu blijft slechts een gedeelte van het toegangshekken, een ijskelder, een vervallen serre en een gedeelte van de ommuurde moestuin bewaard. Na de sloop van het kasteel werd het fort een tijdlang als stortplaats gebruikt. Een gedeelte van de omwalling veranderde in een vuilnisbelt en dit gebeurde zonder vergunning. In 1970 vroeg de burgemeester van Koolkerke alsnog een vergunning voor de exploitatie van een vuilnisbelt, met als argument *dat baron Ernest van Caloen niet beter verlangt dan deze moerasachtige laagte opgevuld te zien*. Dit werd uitdrukkelijk geweigerd (SAB, Dossier Hinderlijke Inrichtingen Koolkerke 682, omslag 7-met dank aan Noël Geirnaert voor deze verwijzing).

Kort nadien werd een beschermingsprocedure voor deze opmerkelijke site opgestart.

In april 1998 kon de Provincie West-Vlaanderen het Fort van Beieren en de onmiddellijk aanpalende gronden -ruim 26 hectares- kopen aan de erfgenamen van baron Ernest van Caloen voor 29 miljoen frank.

Vandaag kan men het grotendeels bebost fort en de delen van het voormalige kasteeldomein

bezoeken, mijmerend over de (vergeten?) geschiedenis en genietend van de prachtige fauna en flora. Zomereik, Marilandicapopulieren, essen, beuken sieren deze omgeving... en de wielewaal, de groene specht, de spotvogel, de torenvalk komen er jaarlijks broeden. Een paradijs voor natuurliefhebbers.

Het Fort van Beieren is beschermd als landschap bij K.B. van 16 juni 1976.

Sint-Michiels, het kasteel van Tillegem

Enkel open op zondag 12 september van 10u tot 12u30 en van 13u30 tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Alhoewel Tillegemkasteel nu oogt als een middeleeuwse burcht, is het huidige gebouw slechts een schim van het oorspronkelijke waterkasteel. De burcht had vier vleugels die op elke hoek met een toren waren versterkt. De enige toegang tot de burcht was via een centraal gelegen grote toren. Het werd medio 16de eeuw omschreven als *tasteel ghenempt Tillegem int leen int viercante ghemetst buijten watere ende staende gheheel op schoone vouten met eene schoone poorte ende breede walgracht, versiert van veele diversche ghelamborseerde cameren, salen ende galderien*. Enkel de (nu sterk verbouwde) westvleugel en de kelders bleven bewaard. In de 19de eeuw werden een toren en twee zijvleugels achteraan bijgebouwd in neogotische stijl en werd een romantisch beeld van een middeleeuwse burcht gecreëerd.

Tien jaar terug verscheen onder de redactie van dr. Luc Devliegheer een exhaustieve studie over het kasteeldomein en zijn bewoners waarin alle nu bekende gegevens over de geschiedenis (archieven bleven niet bewaard) werden verwerkt. Ook de toen pas afgewerkte restauratie werd besproken.

Het kasteel is uiteraard in meerdere bouwfases tot stand gekomen. De oudste fase zou zich in de 14de eeuw situeren en in elke daaropvolgende eeuw werden grondige wijzigingen en aanpassingen uitgevoerd. De gewijzigde levensstijl van de 18de eeuw was

misschien de reden dat de hoofdtoren en drie van de vier vleugels werden gesloopt. Deze verbouwing gebeurde rond 1766 op initiatief van Joseph Lebailly de Tillegem en Petronella Veranneman. De fraaie 18de-eeuwse salons en de trap dateren nog uit die periode. In 1825 beschrijft men het kasteel als volgt: *het corps de logis ten inkomen in een festibule met courbe trap, antichambre, eetplaats, office, salon en cabinet, hebbende nog op ieder einde een plaatse onder de thoorens. Op de eerste statie een strekkende corridor van westen hebbende op ieder einde een cabinet in gemelde thoorens, drye slapkamers met hunne cabinetten en voorder gerieven trap leidende naar een strekkende zolder over geheel den bouw overtimmert met goede daeking overdaekt met schailien...*

Vanaf 1879 werd Eugène Charles de Peneranda de nieuwe eigenaar van het domein. Heel wat kastelen in en rond Brugge werden toen reeds in neogotische stijl gebouwd of kregen een neogotisch kleedje. Brugge was immers een belangrijke bakermat van die nieuwe stijl. Ook de Peneranda kiest voor de nieuwe stijl en gaf de opdracht voor de verbouwing aan niemand minder dan arch. Jan Baptist Bethune (1821-1894), die als de grootste vernieuwer van de neogotische stijl in België kan worden beschouwd. De verbouwingen beperkten zich vooral tot het exterieur. Er werd wel een neogotische huiskapel ingericht.

Het kasteel gebouwd op een hoge kelder-verdieping is twee bouwlagen hoog en acht traveeën breed. De hoeken worden beklemtoond door vierzijdige torens. In de zesde travee bevindt zich de imposante geveltoren waarin de toegang zit. De kelderverdieping is opgetrokken in natuursteen, de beneden- en bovenverdieping in baksteen. Het geheel heeft een neogotisch uitzicht met spitsboogfriesen, gevelnissen, dakkapellen en de ophaalbrug boven de omwalling.

Het kasteel werd tot in 1980 bewoond. Het werd toen aangekocht door het Provinciebestuur van West-Vlaanderen en in zijn opdracht gerestaureerd naar plannen van het architectenbureau Felix & Glorieux uit Oostende. Er werd geopteerd om vooral de 18de-eeuwse salons in ere te herstellen en de 19de-eeuwse aankleding van de inkom te verwijderen. Ook de middeleeuwse kelders werden gerestaureerd.

Een bezoek aan het kasteel en de omgeving blijft een belevenis.

De drie 18de-eeuwse salons zijn gestoffeerd in een Lodewijk XVde-stijl met marmeren schouwen en met stucwerk versierde schouwboezems en plafonds.

Vermeldenswaard zijn de 18de-eeuwse salonschilderijen die nu in Tillegem bewaard worden, maar die oorspronkelijk afkomstig zijn uit het huis Sint-Maartensplein 5 in Brugge.

De schilderijen werden in 1987 gerestaureerd. Ze worden toegeschreven aan de Brugse schilder Jan Beerblock (1739-1806). Als iconografische bron zijn ze uitermate interessant: de Brugse handelskom, een gezicht op Oostende, de Poertoren en de Minnewaterbrug, de aankomst van de barge aan de Katelijnepoort, de Scheepsdalebrug. Boven de deuren zitten supraportes die de vier elementen (water, lucht, aarde en vuur) voorstellen.

Het omliggende parkdomein was reeds lang vóór 1980 eigendom van de Provincie en kon reeds in 1963 voor het publiek worden opengesteld.

Het kasteel is nu in gebruik als kantoren voor Westtoerisme, een provinciale vereniging voor de promotie van het toerisme.

Kasteel Tillegem is niet als monument beschermd.

Verklarende woordenlijst

Corinthisch

derde klassieke orde, waarbij de kapitelen van zuilen of pilasters versierd zijn met acanthusbladeren

Dakruiter

een meestal houten torentje dat op de nok van het dak staat

Hanenbalk

horizontaal verbindingselement tussen twee daksporen die tegenover elkaar staan; de verbinding kan zeer dicht tegen de nok liggen

Gordelboog

boog die loodrecht op de lengteas van de gewelfvlakken staat en deze steunt en scheidt in traveeën

Graatgewelf

gewelf waarvan de schelpen elkaar ontmoeten op een smalle graat

Keper

in de dakconstructie: een rib die steunt en vastgenageld is op gordingen en loopt van nok tot voet

Kinderbalk

elk van de dunnere en kortere evenwijdige balken, ingelaten in (of opgelegd op) de zwaardere (moer)balken van een balklaag, waarop de houten vloer is aangebracht

Kolossale orde

klassieke gevelordonnantie waarbij de zuilen of pilasters over meer dan één verdieping doorlopen

Kruisribbengewelf

gewelf dat ontstaat uit de interpenetratie van twee halve cilindervlakken, waardoor boven een vierhoekige plattegrond snijdinglijnen ontstaan, die elkaar in het middelpunt ontmoeten; de snijdinglijnen kunnen uit ribben bestaan waarop de kappen steunen

Maaswerk

tracering of vlechting van metselwerk of natuursteen als decoratieve vulling; opengewerkt (in vensterkoppen, roosvensters, borstweringen,...) of gesloten (in nissen, muurvlakken, gewelfzwikken, boogvelden)

Moerbalk

balk waarop of waarin kinderbalken zijn ingelegd

Muizentandlijst

bakstenen lijst bestaande uit een laag koppen die onder een hoek van 45 graden gemetseld zijn, zodat een reeks spitse tanden ontstaan

Peerkraalprofiel

gotisch profiel van peervormige doorsnede

Schaargebint

kapebinte bestaande uit twee schuinstaande stijlen met een balk eroverheen, ter ondersteuning van gordingen en kepers

Stuc

versiering in pleisterkalk, waarbij het lijstwerk met profielen is getrokken en de ornamenten manueel met de spatel zijn gemodelleerd

Tongewelf

gewelf waarbij de dwarsdoorsnede een halve cirkel of ellips is

Travee

indeling van de ruimte van een kerkgebouw overeenkomend met één gewelfvlak en de indeling van een gevelvlak volgens de ordonnantie van de gevelopeningen

Zie verder: E.J. Haslinghuis en H. Janse, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden, 1997

Voor verdere lectuur

- B. BEERNAERT, *Stad Brugge. 17de-eeuwse architectuur in de binnenstad*, brochure Open Monumentendag, 12 september 1993
- B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Zorg & Zin voor kleur*, brochure Open Monumentendag, 8 september 1996
- B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Monumenten & Arbeid*, brochure Open Monumentendag, 13 en 14 september 1997
- B. BEERNAERT, *Stad Brugge. 10 jaar - Monumenten & Feest*, brochure Open Monumentendag 12 en 13 september 1998
- B. BEERNAERT & J. ESTHER, *Stad Brugge. 15de-eeuwse architectuur in de binnenstad*, brochure Open Monumentendag, 13 september 1992
- B. BEERNAERT/K. LEENDERS/B. SCHOTTE/
L. VANDAMME, *Huizen en hun bewoners. Een 16de-eeuwse stadswandeling in Brugge*, OKV, 1998
- J. CORNILLY, *The former Jesuit college in Bruges. Past-Present-Future*, master's thesis, KULeuven-R. Lemaire Centre for Conservation, 1998
- G. CLAEYS, *Het Hof Bladelin te Brugge*, Brugge, 1988
- A. DENAUX en E. VANDEN BERGHE (red.), *De Duinenabdij en het Grootseminarie te Brugge*, Tielt, 1984
- H. DEMAREST, *De Florentijnse Loge Akademiestraat 1*, in: *Brugs Ommeland*, 18, 1978, p.193-240
- W. DEMEULENAERE, *De Brugse Kamer van Koophandel in de tweede helft van de 18de eeuw (1768-1792)*, licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1997-1998

- H. DENEWETH & J. ESTHER, *2000 jaar Brugge - de Bruggelingen en hun armen en zieken*, in: *Waar is de Tijd*, dl.13, Zwolle, 1998
- L. DEVLIEGER, *Het kasteel van Tillegem te Brugge*, Brugge, 1988
- L. DEVLIEGHER, *Van Waterhalle tot Provinciaal Hof*, Brugge, 1994
- J. ESTHER, *Monumentenbeschrijving en bouwgeschiedenis van het Sint-Janshospitaal*, in de tentoonstellingscatalogus: *Sint-Janshospitaal Brugge 1188/1976*, Brugge, 1976, p.259-339
- J. ESTHER, *De Genuese Loge als monument*, in: *De Genuese Loge van Natiehuis tot Bankinstelling*, Brugge, 1983, p.30-50
- J. ESTHER, *Monumentenbeschrijving en bouwgeschiedenis van de Jeruzalemkapel*, in de tentoonstellingscatalogus: *Adornes en Jeruzalem. Internationaal leven in het 15de-16de-eeuwse Brugge* (red.N. Geirnaert en A. Vandewalle), Brugge, 1983, p.51-58
- D. EVERAERT, *De tragische geschiedenis van Mathilde Breydel-Louwage... 150 jaar geleden*, in: *Loage tijdschrift*, nrs.38 t.e.m. 53, Zerkegem-Jabbeke, 1994-1998
- N. GEIRNAERT, *Adornes en de Jeruzalemkapel. Internationale contacten in het laatmiddeleeuwse Brugge*, in de tentoonstellingscatalogus: *Adornes en Jeruzalem. Internationaal leven in het 15de-en 16de-eeuwse Brugge* (red.N. Geirnaert en A. Vandewalle), Brugge, 1983, p.11-49
- N. GEIRNAERT, *De gevelsteen van huis Ter Beurse, Vlamingstraat 35*, in: *Brugs Ommeland*, 22, 1982, p.358-361
- M. RYCKAERT, *Historische Stedenatlas van België. Brugge*, Brussel, 1991

B. SCHOTTE, *Soldaten in Brugge tijdens de Spaanse successieoorlog*, onuitgegeven tekst (1993)

B. SCHOTTE, *Brugge-2000 jaar Bruggelingen en hun soldaten*, in: *Waar is de Tijd*, dl.20, Zwolle, 1999

L. VANDAMME, *De Cleene Veronycke*, brochure, Brugge, z.d. (1990)

A. VAN DEN ABEELE, *In Brugge onder de acacia. De vrijmetselaarsloge 'La Parfaite Egalité' (1765-1774), en haar leden*, Brugge, 1987

Belangrijke wenken en aanraders

1. Centraal Informatiepunt

Alle informatie over de Open Monumentendag in Brugge kan verkregen worden:

-vóór 11 en 12 september 1999 op de Dienst voor Monumentenzorg en Stadsvernieuwing, Oostmeers 17, 8000 Brugge (tel.050/44.85.82)

-op 11 en 12 september 1999 op de speciale infostand die dit jaar uitzonderlijk staat opgesteld in het poortgebouw van het Europacollege, Dijver 11, 8000 Brugge (tel.050/44.99.87)

2. Monumentenmaandag

Een nieuw initiatief!

Op maandag 13 september 1999 blijven twee monumenten open, echter uitsluitend voor scholieren: Boomgaardstraat 1, het voormalige jezuïetencollege
Info en reservatie tot 5 september: S.Goegebuer-Educatieve Dienst Stedelijke Musea (tel.050/44.87.32)-reserveren is noodzakelijk

Koolkerke, het Fort van Beieren

Info en reservatie tot 5 september: J. Mahieu -MIRONA, Prov. West-Vlaanderen (tel.050/40.32.57 of 40.32.74)

3. Info-Point Europe in Academiestraat 12, 8000 Brugge

INFO POINT EUROPE zal -gezien het thema van deze 11de Open Monumentendag-op zondag 12 september van 10u tot 18u haar deuren openen. Iedereen met 'vragen over Europa' kan terecht in Academiestraat 12 (een mooi 18de-eeuws pand). Het Infopunt is gesitueerd in de onmiddellijke omgeving van verschillende opengestelde monumenten

4. Jazzconcert The Sweet Substitutes, Zweet Zursday en The Demagogue Plays Ellington op de binnenkoer van de brouwerij de Gouden Boom, Langestraat 45, 8000 Brugge

Op zaterdag 11 september 1998 van 18u tot 24u kunt u een gratis jazzconcert bijwonen op de binnenkoer van de brouwerij de Gouden Boom

5. Creatieproject 'sterk zij de tale der woorden!-III'

Op zaterdag 11 september om 17u start een tentoonstellingsproject in het kader van het Gezellejaar. Op vier verschillende locaties: de Bond-Buiten Smedenvest 1, het Gezellemuseum- Rolweg 68, de Bogardenkapel- Katelijnestraat 86 en de kelders van de Federale verzekeringen- Eiermarkt 4, zijn werken te zien van Jan Carlier, Ludwig Van De Velde, Jan Van Oost en Dj Time Traveller.

De tentoonstellingen zijn toegankelijk tot 7 november 1999

Organisatie: Cultuurcentrum Brugge
(tel.050/44.30.40)

Deze brochure is samengesteld door
Brigitte Beernaert van de Dienst voor
Monumentenzorg en Stadsvernieuwing.

Met speciale dank aan historicus Bernard
Schotte voor het helpen doornemen van de
archiefdocumenten en het zorgvuldig nalezen
van de teksten.

Foto's: Jan Termont en Dirk Van der Borght,
Stad Brugge.

v.u.: Fernand Devriese, Stadssecretaris.

